

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂȚII ISTORICO-FILOLOGICE
— DIN IAȘI —

Director: ILIE BĂRBULESCU

S U M A R

ILIE BĂRBULESCU	Curentul Literar Bcmâno-Slav.
I. IORDAN	Dialectele italiene de sud și limba română.
G. ZÂNE	Doctrina economică a Codului Calimaoh.
N. C. BEJĂNARU	Rolul boerimei în politica externă a prințului țării Românești în prima jumătate a sec. XVII-lea
MARGARETA ȘTEFĂNESCU	Un produs al Șoalei lui Ion E- xarhul la noi : Manuscriptul al III-lea din Sbornioul de la Ieud.

COMUNICĂRI

Ilie Bărbulescu : Limba română scrisă de Turci. Un document moldo-slav din a. 1612.— *Dr. Ilie Gherghel* : Câteva preoizări filologice istorice (urmare).— *G. Zâne* : „Elzevire” cu Informațiuni despre Români. „Argint în plic”.— *Margareta Ștefănescu* : Două nume de mnedă măruntă în Basarabia. Rotaizme în Basarabia.

RECENZII

Siliuiu Dragomir : Documente nouă privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiul în secolii XV și XVI. A. *Iorga* : Noi acte românești la Sibiul (Ilie Bărbulescu).— *D. I. Gauriliu* : Tutunul (N. A. Bogdan).— *I. Rovența și I. Cristescu* : Introducere în paleografia cirilică (Margareta Ștefănescu).— *O. Tafrali* : îndrumări culturale (P. Constantinescu-Iași).

IAȘI

«PRESA BUNĂ» INSTITUT DE ARTE GRAFICE ȘI EDITURĂ
ȘTEFAN CEL ÎĂRE 56.

ANAftA\ro ANAk\ A\ANA\ AN W W W V^/ W W

Rugăm cu insistență persoanele cari primesc ARHIVA, să ne trimită costul abonamentului ce ne mai datoresc pe trecut sau pentru anul in curs; intru cit chelfuelile tiparului fiind foarte mari, se cer adevărate sacrificii pentru a putea apare.

A R H I V A

Apare de patru ori pe an: Ianuar, April, Iulie și Octombree.

ABONAMENTUL ANUAL

*100 de lei in țară pentru particulari.
300 lei pentru Autorități, Bănci și alte întreprinderi.
40 franci franceji pentru străinătate.*

Orice corespondență să se adreseze:

Pentru tot ce privește Direcția și Redacția (manuscrite, cărți, schimb de publicațiuni etc.):

D-lui Iile Bărbulescu, profesor universitar.
Str. Speranță No. 14—Iasi.

Pentru Administrație, expediție, abonamente, mandate-poștale etc.:

D-lui N. A. Bogdan, publicist,
Str. Albineț No. 4—Iasi.

Pentru anii mal vechi ai acestei Reviste, a se adresa tot D-lui N. A. Bogdan.

xN ANANA\A\ANANANANANAN />AANANANA\ANANANANANAN/AAN

ARHIVA

REVISTĂ DE ISTORIE, FILOLOGIE

ȘI CULTURĂ ROMÂNEASCĂ

DIN IAȘI

Anul XXXV

Ianuarie 1928

No. 1

Curentul Literar Româno-Slav¹⁾

În sec. XII Românii din Dacia-Traiană au primit sau luat de la Bulgari limba bulgaro-slavă sub forma-i mediobulgară și cu producțiile literare ale ei, precum și scrierea cirilică cu fonetismul pe care aceasta îl avea la Bulgari atunci în scrierea limbii lor bulgaro-slave.

Sub această formă curentul bulgaro-slav trăiește între Români în sec. XU și al XIII, singur curent slav, până când s'arșitul acestui veac din urmă, când, prin ridicarea politică a statului sârbesc și întărirea unui curent de emigrare etnică de Sârbi și Macedo-Slavi din Sârbia proprie și Macedonia de Nord și Centru dincoace de Dunăre în Muntenia și spre Moldova, curentul acesta cultural sârbo-slav și macedo-slav începe a evacua oarecum treptat pe cel bulgaro-slav, pe care-l înlocuiește în cea mai mare parte la sfârșitul veacului al XIV. Acum și de aci înainte curentul bulgaro-slav se păstrează numai în parte din mișcarea propriu zis literară slavă la Români, pe când cel sârbo-slav și mai ales macedo-slav lucrează și în mișcarea propriu zisă și în viața zinică a treburilor statului și chiar personale ale cetățenilor Principatelor Române) care scriu mai ales cu macedo-slavă și documente publice și scrisori particulare.

1) Capitol dintr-o lucrare care-i sub tipar și va apare în curând sub titlul: *Curentele literare la Români în perioada Slavonismului lor Cultural*,

2) A se vedea Ilie Bărbulescu : *Relatiions des Roumâ'm* etc p. 182.

Cam în sec. XV, prin începerea legăturilor politice mai întinse ale Principatelor Române, îndeosebi ale Moldovei, cu Rușii și Polonia, se strecoară în v'âta literară slavă, în curentul slav dela noi care atunci era mai ales sârbo- și macedo-slav, și curentul ruso-slav. Acest din urmă curent năpădește oare cum pe cel macedo-slav, pe care si plantează ca un parazit nu în partea lui propriu zis *literară*, ci în mișcarea limbii și scrisului lui din *viața zilnică*, a particularilor și a cancelariilor domnești.

Aceste 4 curențe nu sunt altceva decât reflexul la noi a ac'ivității literare a celor 4 tipuri de limbă ale Literaturilor slave cirilice de care am vorbit în altă parte. Ele împreună constituesc *marele curent româno-slav*, care în realitate nu e altceva decât activitatea împletită de colaborarea reciprocă a acelor patru *mici curențe sau tipuri literare slave* dela noi.

Căci într'adevăr, activitatea curentului româno-slav și constituția lui sunt *identice* cu activitatea și constituția „Mișcării literare cirilice la Slavi”, despre care am tratat mai sus, atât în ce privește fondul adică cuprinsul textelor lui, cât și în ce privește forma, adică limba și ortografia acelor producții literare româno-slave.

Dar, spre a se vedea această identitate să analizăm acum, pe rând, și fondul și apoi forma acestui curent literar.

Fondul, adică conținutul, curentului literar româno-slav.

Când Bulgarii au dat Românilor limba lor bulgaro-slavă cu scrierea ei cirilică, le-au pus la îndemină, firește, textele lor iranuscrise cu feluritele cuprinsuri, ce am arătat că avea atunci Literatura bulgaro-slavă. Iar când se introduc la noi și celelalte Literaturi slave cirilice: sârbo-, macedo-slava și ruso-slava, toate acestea introduc la Români ori le pun la îndămână, fie după texte paleoslovenice și bulgaro-slave mai vechi sau mai noi, fie compuneri proprii ori traduceri din grecește (sau uneori din latinește) proprii ale lor. Românii, la rândul lor, le citeau, iar deseori le și copiau, spre a le răspândi în cercuri cât mai largi din rețeaua lor.

Trebuie să observăm, că mișcarea literară a curentului acesta româno-slav, în toată perioada Slavonismului Cultural al Românilor (adică între sec. XII-XVII inclusiv) se desfășoară strict imi-

fativ, numai în cadrul ce i-l indica curentul Slavilor cirilici cari ni l-au dat. Intr'adevăr, precum Literatura Slavilor cirilici în acea perioadă de vreme era mai cu seamă cu cuprins religios, tot așa era și mișcarea curentului româno-slav. Precum mișcarea curentului Slavilor cirilici se interesa, nu în prea mare măsură, dar se interesa și de alte genuri culturale sau literare decât cel bisericesc, tot așa, adică un caracter oarecum enciclopedic, avea și cea a curentului româno-slav. Precum, în siârșit, mișcarea literară a Slavilor cirilici se interesa cu totul puțin de poezie, tot asifel și cea a curentului român-slav punea foarte puțin interes pentru produc(iile acestui gen literar. Și precum acei Slavi se ocupau prea puțin de Științe, tot așa prea puțin s'au interesat de ele și ai noștri.

Știrile și manuscrisele ce ne-au rămas din acea vreme ne învederează, înir'adevăr, că mișcarea literară româno-slavă din al XII-XVII veac inclusiv era în cea mai mare parte, cel puțin în trei sferturi ale ei, cu cuprins religios și bisericesc. Aceasta se vede s. ex. în catalogul de manuscrise ce s'au găsit în bibliotecile mănăstirilor noastre din Moldova și Muntenia ș< pe cari, foarte multe, le-a descris profesorul rus Jacimirskij în cartea sa cu titlul *Slavjanski i russkija rukopbi rumynskih bibljotek,ce* i-a publicat Academia din Petersburg, în al ei „Sbornik”, în a. 1905. Aci se văd multe manuscrise curat slave, din sec. XIII până într'al X\ II inc'usiv, cari făceau parte din bibliotecile clericilor cărturari ai noștri și ale mănăstirilor, cele mai multe din aceste manuscrise în redacția „tipului” bulgaro-slav, ceva mai puține în cea a „tipului” sârbo-slav, și mult mai puține, în acea perioadă de vreme, în redacția tipului ruso-slav. Astfel, ni s'a păstrat o Evanghelie ruso-slavă din sec. XIV care, cum se vede în o notare ce unul a făcut pe ea, în slavonește și românește Ia a. 1673, era de mult în Moldova unde era citită de cărturarii noștri). Deci se citea la noi redacția ruso-slavă. Ni s'a păstrat încă un ms. cuprinzând „Apocalips cu tâlcuirile lui Andrei din Alexandria” scris în sec XIV cu redacția tipului sârbo-slav; din diferitele însemnări ce diferite persoane au scris pe acest text se vede ca el a trecut prin mâna generațiilor dela noi cari l-au citit în mai multe secole (Iacim., p. 653). Deci se citea la noi și redacția sârbo-slavă. Ni s'a păstrat

1) Jacimirekij, p. 93.

un ms. care cuprinde „Cuvintele de pustnic” ale lui Isaak Sirn[^] o traducere din grecește în redacta tipului bulgaro-slav (Iacim., p. 721) făcută în sec. XIV. Din însemnările ce s'au făcut pe acest text de către diferitele persoane cari l-au avut, se vede că diferite generații l-au citit la noi. Se citea dar aci și redacția bulgaro-slavă.

Ni s'au păstrat și alte texte bisericești ca acestea; așa Prooroc, Vechiul Testament, Psaltire, Tetraevanghelie, Apostol, Apostol și Apocalips, Tâlcuire Ia Cartea lui Iov, Tâlcuire Ia Evanghelia lui Marcu, Tâlcuire Ia Evanghelia lui Ioan, Pravila bisericească, Sluzebnik, Trebnik, Octoih, Triod, Minei etc, toate scrise de Slavii cirilici la dâșii și transmise apoi dincoace de Dunăre Românilor, în veacurile următoare până într'al XVII inclusiv, dintre acestea cele mai multe cu redacție bulgaro-slavă și macedo-slavă, mai puține cu redacție sârbo-slavă și mai deloc în secolile XIV-XVII inclusiv cu redacție ruso-slavă.

Unele din acestea venite nouă dela Slavii cirilici nu număr se citeau Ia noi, ci se copiau de către cărturarii noștri din Principate și Ardeal.

Ba, precum la acei Slavi se păstra strânsă legătură între textele grecești din care ei traduceau în slavonește, încât reproduceau în acelaș manuscris și textul grecesc al traducerilor loir (cf. p. 206), tot astfel, imitând, și ai noștri copiau uneori la un loc și originalul grec și traducerea slavă a lui. Așa, în mănăstirea Putna din Bucovina, acel protopsalt cu numele Eustație a copiat la a. 1511 Sbornikul mai sus pomenit (p. 125) care cuprinde și rânduri cu glagolitică. Sbornicul are, între altele, bucăți de cântări bisericești în grecește și cu traducerea lor slavonește, puse amândouă pe aceleași note muzicale. Iată o bucată din una die aceste cântări cu textu-l slav-cirilic și grecesc (aci o reproduc însăfâiăv note muzicale):

A O H C T O I I H O O O ^c /
o a o ț i o o v s a t i U

raraKORKHCTIIHHdKrtd

aa?iT){} o o o o a u a

A J K H H T H H T A K W
 a x a p (i) £ T v c e t t j v
 r o p o o o o o o , \ H n A
 ^ e o o o o o o o t O K O i r ') ,

Cântarea aceasta arată că pe la 1511 se cânta în biserica moldovenească nu numai slavonește, ci și grecește. De altfel imitarea acestei strânse legături dintre cultura și limba bisericească greacă și cea slavă se împământenise în Moldova așa de puternic, în cât, chiar mai târziu, subt Alexandru Lăpușneanu, Principatul acesta era un centru cultural bisericesc, în care veneau tineri ruși din Lemberg și Peremisl (Galiția) spre a învăța la Suceava (ca într'o Academie de muzică bisericească ortodoxă) cântarea grecească și sârbească, Căci, într'o scrisoare, în rusește, ce Lăpușneanu trimise în a. 1588 orășenilor din Lemberg, le spune următoarele lucruri, interesante încă și din alte puncte de vedere (o dau aci în traducere) :

„Io Alexandru cu mila lui D-zeu voevod gospodar al pământurilor moldovenești. Cinstii (ilor demni orășeni Lembergeni, iutului laolaltă cari ascultă de legea grecească, le dăm de știre că, când milostivul D-zeu va da și acest hram dumnezeesc seva isprăvi și va fi în stare de a-i sluji, (atunci) și milostivirea voastră uități-vă ce spune pravila sfinților părinți: că nu se cade bărbaților, ca, împreună cu femeile și cu fetele, să stea într'un loc, ci bărbații să stea înăuntrul bisericeii, iar femeile și fetele în pridvor dinaintea bisericeii; așa spune pravila. Vi se cade și vouă, să nu stați la olaltă cu femeile și să vă conduceți întocmai după pravilă și așa să faceți cum vă scriu. Asenuni, trimeteți la noi 4 cântăreți (diaci), tineri buni, iar noi îi vom da la învățarea cântării grecești și sârbești, și când vor învăța-o îi vom trimite iarăși la voi; numai să aibă glasuri bune; căci și din Premyâl' sunt trimiși la noi diaci la învățatură. Odată cu asta vă dăm în paza lui D-zeu.

Scris în Suceava, în anul dela Nașterea Domnului 1558, luna lui Iulie în 6 zile" :).

1) Jacimirskij: *Şest statej* etc, p 38.

2) Ci textul slav la Ilie Bârbulescu: *Cercetări istorico-filologice*, p. 80 și în *Documente Hurmuzaki*, I, 2, p. 208.

Dar se Introduceau dela Slavii cirilici la Români, se citeau și se copiau,—numai că într'o mult mai mică măsură decât cele bisericești,—și manuscrise cu alte genuri culturale sau literare, tot atât fel: cele mai multe în redacție bulgaro-, macedo-slavă și sârbo-slavă.

Ni se transmiteau, anume, și ni s'au păstrat până astăzi lucrări cu cuprins *juridic bisericesc și chiar mirean*. Astfel, avem, în copie făcută chiar în Moldova la a. **1474**, un ms. care cuprinde **GnHT<Hnd A\ndTeia FiAdcTapd** „Sintagma lui Matei Vlastares¹⁾). E în redacție bulgaro-slavă sau macedo-slavă; așa că asta ne arată că și originalul după care s'a făcut această copie era tot bulgăresc sau macedo-slav. Această „Sintagmă” ni s'a păstrat și în copii făcute la noi în sec. XVI. O copie din acest veac e în redacție sârbo-slavă (lacim., p. **433**); asta arată că originalul după care s'a copiat ea era sârbesc. Iar amândouă ne desvăluie că și sub formă bulgărească sau macedo-slavă și sub sârbească venea la noi, în Perioada Slavonismului Cultural, cultura slavă literară. Tot ca o manifestare a acestui gen cultural ni s'a păstrat un ms. cu titlul „Ustav cerkovnyj” (**0^CTABX nepKOKiihm**); e o copie făcută la noi în sec. XVI după text cu redacție bulgaro- sau macedo-slavă care se poate să fi fost mai veche decât acest veac. Ni s'au mai păstrat și alte copii cu cuprins juridic după originale bulgaro- sau macedo-slave și sârbo-slave.; astfel în Sbornicul dela mănăstirea Neamțu e, în redacție bulgaro- sau macedo-slavă: **npdKiiAd CTW(^) <m(c)/\t>=Pravi'a sfinților apostoli²⁾**), și altele.

Se introdusese la noi, se citea și se și copia, și manuscrise cu cuprins *gramatical sau lexical*. Astfel, în pomenitul text cu „Sintagma lui Matei Vlastares”, copie făcută în Moldova la a. **1474**, se află și un mic Lexicon de cuvinte latine cu traducerea lor în slavonește. Acest Lexicon e pus sub titlul slav cirilic **MTIINCMA P'IIII** („Latinskyje reči³⁾”). II mai avem și într'un ms. moldoslav⁴⁾ din sec. XVII. În Codicele (Sbornicul) dela Kiev, scris în sec. XVI la mănăstirea Slatina din Moldova, se află, între altele, și o copie după

1) lacimirskij, p. **689**.

2) I. Bogdan: *Cronici inedite*, p. 89.

3) Cf. Kaluzniacki, *mAfsI Ph.*, **XIV, 86** și lacimirskij: *s/cvB. i russk. ruk.*, pag. **690**.

4) lacimirskij: *Slav. i russk. ruk.*, p. **819**.

-a călugărului Hrabăr operă cu cuprins gramatxal: **O** niicauH^x') („O pismenechs"). Tot în acest ms. mai e o copie ciupă originalul bulgaro- sau sârbo-slav din sec. XIV care cuprindea scrierea gramaticală cu titlul „A sfântului Ion Damaskinul, despre cele opt părți ale cuvântului câte vorbim și scriem" G-r-oro **ICAHIM JS^AMAC-KIIIU O OCFUli^X MAcT'k^X CAOBd, (A\KA nilllJEiMK II r<<i\^a=S-togo** Ioanna Damaskina o osmih Sâsteha slova, elika pibemx i g[lago] lema" ²). În or'iginalul slav asta era o traducere după originalul grecesc al operei acestea a bizantinului Damaskinos. Tot în acest Sbornic mai e un extract din opera „Despre scriere" a lui Constantin Filosoful Kostenski din Sârbia dela începutul sec. XV ³); ea are titlul următor: Gl'a **CAOBCCA K X KpaTii/k** impamu **OT KIIIIIM KoHenWHTiiHd (I)IMOC<><>\ II oytiitCĂra cpuKCK^ro ***). Iar la a. 1697, eromonahul Antim Ivireanul tipări la Snagov în slavoneșe o rpe\,\,\,UTiKH **CW.CI'ICKIIA** IpAmMuof **5)** Sv'HTdriHd, pe care o dedică domnitorului Țării Românești Io Constant'n Basarab. Această publicație însă nu e altceva de<ât o nouă ediție, cu câteva schimbări în Predoslovie (Prefața), a Gramaticii slave tipărită la a. 1648 la Moscova de rusul Smotricki ⁴). Ne-a mai venit dela Slavii ciril'ci în Principate, unde se citeau și se copiau chiar, manuscrise cu *conținut istoric*. Astfel, într'un manuscris, copie făcută în sec. XV în Moldova după original sârbo-slav, se află, deci se citea la noi, traducerea slavă a Cronicei bizantinului Hamartolos⁵); aceeași traducere, tot în redacție sârbo-slavă și poate că în Muntenia copiată, o mai găsim într'un alt manuscris româno-slav tot d'n sec. XV ⁶). În Sbornicul de'a Kiev (scris în mânăst. Slatina din Moldova în sec. XVI) se află copie cu redacție bulgaro-slavă după un Letopiseț sârbesc ⁷), deci aceasta din urmă în red. sârbo-slavă.

într'un alt Sbornic româno-slav, scris la mânăstirea B'Stnța din Moldova tot în sec. XVI, se afă o copie după traducerea

1) Cf. p. 164 și 112,

2) Jagi<5: *RazsuMenie*, I, 335, 365.

3) Cf. p. 208, 228 și 170.

4) Jagic: *RazsuMenie*, I, 578 și I. Bogdan: *Vechile cronice*, p. 8.

5) Bianu-Hodoș: *Bibliogr. rom. v.*, I, 351.

6) Cf. Miletič în *Sb. Min.*, IX, 207.

7) Iacimirsk'j, p. 501.

8) *Ibidem*, p. 507.

9) I. Bogdan, în *AfslPh.*, XIII, 481.

medio-bulgară (bu'garo-slavă) a Cronicei bizantinului Manasses - ea poartă titlul în slavonește: *Иъ-к/М^Апаро ААdHacid 11 /vliTonicna CXKpdHlf /1^kTHO OTX C%3f/AHA Mlipoy HdHHHdl&llia II TFKA»|lll A * c<i/Moro u,p'c)Td Ki'p NHKii^opd CcrdMiiOTd)*, ceea ce în transcriere cu litere latine ar fi: „Premandrago Manas'a i IStopisca sabranie Umo ot sxzdania miru na<5inajastee i tkaati do samogo cr(s)ta ktir Nikifora Votaniota". Traducerea în românește a acestui titlu este: „A prea înțeleptului și cronicarului Manasie Culegere, pe ani, dela facerea lumii începând și curgând pânăla împărăția lui kir Nichifor Votaniotul".

În mănăstirea Sucevița din Moldova s'a scris de un călugăr la a. 1606, în slavonește, un tipic, în care s'a copiat și redacta (tipul) sârboslavă despre *JKiiKOTt cpKUhCKiivb Kpa^ieKk)* scrisă în Sârbia de călușarul Daniilo în sec. XIV.

Literaturile slave cirilice au mai transmis Rorrânilor Daciei Traiane în per'ooda Slavonismului Cultural al nostru încă și lucrări cu conținut din *Științele Naturale*, deși prea puține. Puține, de altfel, fiindcă Slavii înșiși aveau slab gust și interes pentru acest fel de scrieri; iar Românii nu ieșeau d'n gustul și preocupările acestor dascăli ai lor. Așa că ni s-a păstrat reminiscențe din așa numitul „Fizio'og", care se îndeletnicea cu descrierea felului și însușirilor celor 3 regnuri (animal, vegetal și mineral), dar mai mult spre a le da o însemnare simbolică în legătură cu credința creștină despre Hristos, diavol și om. Fiziolog s-a tradus de Bulgari din grecește, ca și diferite cărți b'sericești, deja în per'ooda paleoslovenică a lor, adică în sec. X și XI. După ei le-au copiat și ceilalți Slavi cirilici: Macedo-Slavii, Sârbii, Rușii (p. 164). Azi nu avem din Fiziolog originale Slave din sec. X sau XI, ci numai din aceste copii posterioare, dintre cari unele făcute chiar de bulgari după cele paleosl. Desigur că și așa Fiziolog se va fi introdus la Români între sec. XII-XV11 inclusiv, cari îl vor fi citit ^ ba îl și vor fi copiat, cum am văzut că ei au copiat și cărți bi-sericești, și gramaticale, și istorice. Nu ni s-a descoperit însă până acum unul întreg. Avem însă unele Sbornice româno-slave în cari s'au copiat părți desp.e anumite animale din Fiziolog.

1) I. Bogdan: *Vechile Cronice*, p. 11; cf. Margareta Ștefănescu, în rev. *Arhiva*, XXIV (1927), 3-4, p. 150.

2) Dimitrie Dan: *Mănăstirea Sucevița*, București 1923, p. 84.

Astfel, într'un Sbornic, scris în Moldova în sec. XVI și copiat după un original de tipul bulgaro-slav, se află, între altele, bucăți din Fiziolog, tot în redacția aceluiaș tip literar, ceea ce arată, tocmai, că erau copiate după original bulgăresc; în acest Sbornic >) este, anume, o bucată cu „Povestea despre privighetoare” și alia „Despre inorog” sau rinocer (O HH<pc>3-k). Afară de asta, în scrierea româno-slavă numită „învățăturile Lui Neagoe Vodă către 3iul său Teodosie”, dela începutul sec. XVI, se află introduse mai multe așa „pilde” (pe slavonește npiiid) sau „povești”; astfel are una „Despre șarpe”, altele „Despre struț”, „Despre porumbel” (hulub) etc. >), toate în redacție de tipul bulgaro-slav. într'un Sbornic, scris în mănăstirea Neamțu la sfârșitul sec. XVII, este, <de asemeni, o: npim<\ o Op/vk KJKO OEHCRC/MJHTCA (Povestea=Pilda despre vultur, cum se întinerește) și alta O Awk K<IKO p<a>TCA <Despre leu, cum se naște).

Tot din domeniul Științelor Naturale, Slavii cirilici mai cultivau ceva și *Medicina* și *Astrologia*. La ei se văd acestea s. ex. într'un Sbornik ms, sârbo-slav, din sec. XV sau XIV >). Desigur că astfel de texte circulau și pe la noi, pentru că într'un Sbornic româno-slav *) copiat în sec. XVI sau XVII după altul slav, găs'm învățături (în slavonește) despre chipul cum se pot întrebuința diferite ierburi spre a se vindeca boale cu ele; așa despre ierburile (plantele) care se numesc pe slavonește EoyKORLtd, npun<*yTHHKk, EEHE^HKTK, KpOnilBd etc.

Literaturile slave cirilice au mai transmis Românilor din Dacia Traiană, în perioada Slavonismului Cultural al nostru, și lucrări, în manuscrise, curat *beletristice*, unele în proză, altele în poezie, acestea din urmă, potrivit chiar cu gustul slab al Slavilor pentru ele, foarte puține. Unele din produsele de acest fel ale Slavilor erau desigur numai citite la noi, cu începere deja din sec. XII, altele însă erau chiar copia'e. Astfel din beletristica slavă în proză care cuprindea romane, s'a copiat și ni s'a păstrat până astăzi într'un Sbornik româno-slav din sec. XVI: „Povestea despre Varlaam și Ioasaf” (în slav. cu cirilica: Pov&tk o-Varlaam<*i

1) Iacimirskij, p. 692-694.

2) Cf. St. Romanski: *Mahnreden des walachischen woevoden. N2goe Basarab*, p. 181.

3) Jagid, în *Starine*, X, p. 82.

4) Miletp, în *SbMin.*, IX, p. 181.

loasap,£) '); acesta e după original ruso-slav cu amestecuri bulgărești, într'un ms. din sec. XIV însă, acela caie cuprinde șr bucata din Fiziolog „despre inorog”, avem o copie a aceleiași „Povești” după original bulgaro-slav). Tot astfel ni s'a transmis de către Slavii cirilici, se citea la noi și am copiat chiar după textele lor „Cuvântul despre înțelepciunea lui Solomon și nevasta lui” (în slav. cu cirilica „Slovo o pr^madrosti Solomone i SenV ego”); l-am copiat în sec. XVI, împreună cu alte bucăți mai mult btlelnstice, ca: „Cuvânt despre preaițeleptul Iosop, cum a fost viața lui” (s'av. cu cirilica: Slavo pr^modrago Iosopa, kkobystk zitie ego”), adică despre Esop). Ne-au mai transmis Slavii cirilici, se citea și s'a copiat chiar, la noi, lucrarea de cuprins maE mult beletristic „Aleksandn'a”, pe care Bulgarii au tjadus-o din greceș'e deja în perioada paleoslovenică (sec. XI), în redacție paleoslovenică; în sec. XIV însă Sârbii au tradus din grecește o altă formă a acestui roman. Copie după cea paleosl. sau cel puțin bulgaro-slavă făcută la noi nu ni s'a păstrat; avem păstrată însă o copie după redacția sârbo-slavă; copia asta româno-slavă e din sec. XVI, anume din a. 1562 *). Că însă era la noi cunoscută și citită și traducerea în redacția bulgărească ne dovedesc observările ce fac în cronicile lor Miron și Nicolae Costin. Anume, Miron Costin spune: „Scrie Plutarch* vestit istoric, Ia viața luf A'exandru Machedon, carele au scris Alexandria **cea adevărată***, nu **basne**, cum scrie o A'exandrie din greceie ori dintr'alte limbfc scoase pe limba românească **pline de basne și scornituri**”. Iar Nicolae Costin spune în cronica sa: „Însă nu acea Alexandrie **mincinoasă**, ce-i pre l'mba românească, plina de basne . . . » cea scoasă din Cvistus(l) Curtius, carele au scos Alexandria cea adevărată”. *) Deci circulă la Rom?ni nu numai Alexandria cea sârbo slavă „cu basne și scornituri”, ci și cea bulgărească (plsL sau mediobulgară) care era cea adevărată, iar nu roman ca cea. dintâ'.

1) Iacimirskij, p. 66.

2) *Ibidem*, p. 691.

3) Syrku, în *AfslPh.*, VII, 90; cf. I. Negrescu, în *Arhiva*, XXXII, 3-4, pag. 90.

4) Cf. Stojan Novakovid: *Pripovetka o Aleksandru Veltkont ix staroj srpskoj knjizevnosti*, Biograd 1878 și N. Cartoian: *Aleksandria în Literatura Română*.

5) Cf. Gaster: *Literat, popul, rom.*, p. 12-13.

Și tot astfel, mai circulă la Români și fură citite sau chiar copiate, între sec. XII-XVII, și al e romane slave cirilice ca „Po-[^] vestea Troiei”, „Ștefanii și Ihnilat”, „Despre Sivila și împăratul David”¹⁾, și altele²⁾—mai ales în redacție bulgaro- sau macedo- și sârbo slavă. Slabul interes pe care Slavii cirilici îl aveau ei înșiși pentru poezie ni l-au transmis și nouă Românilor, și noi pare-se că l-am păstrat așa în Perioada Slavonismului nostru Cultural din sec. XU până într'al XVII inclusiv. Se va fi cilif, în orice caz, cel puțin acele poezii (Azbuona Molitva, Pohvala cara Simeona etc.) și la noi, după ce s'a introdus scrierea cirilica și lirrba bulgaro-slavă (p. 106). Uneori s'au și copiat la noi, cel puțin în veacurile de mai târziu ale acestei Perioade, oarecari poezii ale Slavilor cirilici. Astfel sârbul Dimitrie Cantacuzin, care pela a. 1479 era despot al unui ținut de pe la Kumanovo în M a- cedonia de Centru, compuse, în limba sa lit rară și cu cirilica o* odă în versuri (și rimate și nerimate) sub titlul, ce dau în trans- criere cu litere latine : „Molitva s um'leniem k presv6t6j vladifiicr naiej bogorodici”, adică în traducere: „Rugăciune cu urni înță către preasfânta stăpâna noaslră născătoarea de Dumnezeu”. A— ceasta oda însă a mai fost redactată de Dim. Cantacuzin și în proză. Se pare că amândouă actste redacții s'au copiat, poate încă din sec. XV, și la noi; căci în Codicele româno-slav nu de mult descoperit în Biblioteca Imperială din Petersburg (acum Leningrad), acesta din sec. XVI sau XVII, se află un „Kanon îrt cinstea Maicei Domnului” ») scris da călugărul Azarie dela o mănăstire din Moldova, poate dela Neamțu, și nu e imposibil că acest „Canon”, pentru că e scris slavonește în proză, va fi re- dacția în proză a lui Dim. Cantacuzin. Dar, afară de asta, în Bib- lioteca mănăstirii Sfântului Ioan Rilski din Bulgaria se află o copie a acestei „Molitva s umileniem”, tot în versuri, făcute ce e dreptul la a 1793 acolo, dar o notă de pe ea spune că această copie s'a făcut după un manuscris mai vechi scris la mănăstirea Neamțu <în Moldova noastră *).

Nu e exclus dar că interesau pe ai noștri, în activitatea lor literară, versurile slave și în veacul XV.

1) In *Sb. Min.*, IX, 176.

2) In *AfslPh*, VII, 81.

3) Cf. 1. Bogdan: *Letopisețul lui Azarie*, p. 3.

4) Vezi Ilie Bărbulescu, în *Arhiva*, XXXI, 1, p. 42-

Ne interesară însă și am copiat versuri slave și în sec. XVII. În adevăr, într'un Octoih româno-slav, copie făcută în Moldova în acest veac după original bulgaro-slav, se află versuri slave, oarecum chiar rimate. Un Penticostar, copiat după un text ^ârbo-slav și tipărit de un Sârb la a. 1649 la Târgoviște, areve-c» 50 de versuri cu cuprins și sentimente reFgioase *). Iar în un Sbornik, copiat în mănăstirea Neamțu după unul de redacție rusa-slavă la sfârșitul sec. XVII, se află patru poezii slave, între cari unele oarecum rimate ^); la una din ele e iscălit, ca auior al ei, un AYohdjfx Aliipiirtz—N<ft<u(ițKiti A\onacTwph (Monahul Mihail—Mănăstirea Neamțu). Udriște Năsturel, care poate că ajută pe Moxa de traduse din slav. în rom. 1lpABii<u pe care o tipări ia Govora în 1640, are în ea și o poezie în slavonește în care preamărește Stema Țării Românești ^). Iar /HycTiipí'o (Mystirio), tradusă și tipărită în a. 1651 la Târgoviște, are, de asemeni, o poezioară în slavonește pentru Stema Țării Rom. ^).

Dar scriitorii din curentul româno-s'av au copiat dela Slavii -cirilici nu numai operele lor, ci și *curentele literare* ale acestora, anume și Școala lui Ion Exarhul. care cerea ca traducerea din altă limbă să se facă „după înțeles" și Școala lui Grigore Prezviterul care zicea că traducerea să se facă „literal", adică „cuvânt de cuvânt" (p. 165). M'e mi se pare că această d'n urmă Școală, a lui Grigore Piezviterul, își are expresia ei în Letopisețul româno-slav al lui Macarie și în cele ale ucenicilor acestuia Evtim'e și Azarie din sec. XVI. Aceștia se țin robi de chipul de a scrie grecește al bizantinului Manasses, care fusese tradus de Bulgari în redacție bulgaro-slavă (medio-bulgară) în sec. XIV. Această traducere era făcută după Școala lui Grigore Prezviterul, fiindcă, spre a se ține cât mai orbește dii textul grecesc, autorul ei inventase chiar cuvinte compuse nenatural bulgaro-slave cu care traducea pe cele compuse naturale limbii grecești (p. 168). Iar Azarie -s. ex., spre a se ține servil de textul traducerii lui Manasses, Aineori ia cuvinte compuse bulgaro-slave din ea, pe cari le aplică.

- 1) La Iacimirskij'. p. 43.
- 2) Cf. Ilie Bărbulescu, în *Arhiva*, XXX, 2, p. 198.
- 3) Iacimirskij, p. 72—74.
- 4) Bianu-Hodoș: *Bibliogr. rom.* v., I, 109.
- 5) Bianu-Hodoș: *Bibliogr. rom.* v., I, 179.

fără rost la persoanele sau evenimentele istorice ce descrie ort povestește, alte dați compune el însuși așa cuvinte, ca s. ex. **EAc**\roi(cKO\'ccii&=bine iscusit, **EAdroAtoEiiez**^de bine iubitor, **EAA-rooyT** tujfHx=mângâietor, consolator, **pdTCEOpeHi**'=Iuptă, **Btcf/vsoKx**, =cu ochi veseli, **rAABonocTpuiKtHit**—tunderea capului etc. >).

Așa trebuie „explicată dependența”²⁾ limbii cu care scrie Nazarie de textul traducerii bulgaro-s'ave a lui Manasses; iar nici de cum prin „lipsa de stăpânire a limbii în care scria”. Tot așa și la Macarie și Evtimie. Curentul acesta manasian e și în o notă pe Evanghelia dela Voroneț, din sec. XVI³⁾.

Fondul, adică conținutul Literaturii româno slave era, deci identic cu al tuturor Literaturilor slave cirilice, cari ni-o introduseră și o alimentau mereu în curgerea Perioadei Slavonismului nostru Cultural : din sec. XII-XVII inclusiv. Asta fiindcă ne stăpânea întreg spiritul Literaturilor Slavilor chilieii.

Iile Bărbulescu

Dialectele italiene de sud și limba română.

(v. „Arhiva” XXXIV, nr. 2, pag. 11 urm.)

80. Abr. = *tajă* 'tagliare'; *vende che ttajje la facce* 'vento* diaccio, che mozza il fiato'—rom. *vînt care-țl taie fața* sau *te tale la față* id. Și despre un ger aspru, care pătrunde repede și cu putere în toate mădularele corpului, se spune că *tale*. Intr'adevăr senzația, pe care o are cineva cînd bate un vînt rece sau cînd e _ger, samănă bine cu tăietura unui cuțit ascuțit, a unui briciu, etc. Cf. și frc. *ce vent cottpe le visage, le froid m'a coupe les levres* ș. a. cu acelaș înțeles.—Sic. *tagghiari* 'tagliare': *tagghiari li discorsu* '(troncarlo) tagliar il discorso'—rom. *a tăia (cuiva) vorba*

1) Cf. I. Bogdan: *Vechile Cronice moldovenești*, Idem: *Le-topisețul lui Azarie*, p. 33, 38.

2) *Ibidem*, p. 40.

3) I. Bogdan: *Evanghelia dela Homor și Voroneț din 1473-și 1550*, București 1907, p. 5.

id. (*vorba* înseamnă aici 'vorbire, cuvîntare', nu 'cuvînt izolat'); *tagghiari la strata* '(impedire la via del ritorno) tagliare la strada'—rom. *a tăia (cuiva) drumul* id. (indiferent dacS-i vorba de cineva care înaintează ori se reîntoarce, deci cu un sens mai larg decît în dialectul sicilian); *tagghiarisi* '(ii rompersi che fanno i drappi in sulle pieghe perisciupio) ricidersi'—rom. *a se tăia* id (d pildă: *această ștofă se tale repede, mătasa se taie mat ușor decît șofa*, etc). Primele două izolări se întîlnesc, dupăcum se vede deja din explicațiile date de Trajna, și în italiana literară (Rigutini-Bulle, s. v. *tagliare*, notează *tagliare le parole in bocea a qd.* și *tagliare ad uno la via, le comunicazioni, il ritorno, la ritirata*), apoi în franceză: *couper la parole ă q., couper une route, la retrăite*. Din *a tăia vorba* s'a format construcția mai scurtă, adică mai energetică și deci mai potrivită pentru momentele, în care vorbitorul e stăpînit de afect, *a o tăia: l-amtălat-o scurt* sau numai *l-am tălat-o—l-am închis gura* 'nu l-am mai lăsat să vorbească, pentrucă n'avea dreptate, n'avea obraz, curaj, etc. să mai continue', unde *o* stă evident în locul *lai vorbă*. Cf. ital. *tagliare corto*, fre *couper court ă q.*, germ. *kurz abschneiden*. Ultima izolare din cele citate mai sus, anume *a se tăia* (despre ștofe), se pare că nu există decît în limba noastră și în dialectul sicilian, ceiace ar putea sta în legătură cu faptul că exprimă noțiuni curat populare, pecînd primele două își au originea în vorbirea altor categorii sociale (despre *a tăia drumul* și similarele ei se poate afirma cu destulă siguranță că au aparținut la început limbajului mi'tităresc).

Sic. *tantu* 'lanto': *a li tanti di lu misi* 'ai tanti del mese'—rom. *la atîtea ale lunii* id.

Abr.* *tarlarse* 'del legno: tarlare, intarlare; del pane, etc: intarmare, intignarersi', deunde apoi (fig.) *faceia tarlate* 'viso imbullettato, butterato', care ne amintește de rom. *față ciupită* (scit. *de vărsat*): imaginea este aceeași în ambele cazuri. Foarte răs-pîndită este, mai bine zis era pe vremuri, cînd variola nu se putea combate cu ușurință, porecla, devenită și nume de familie, *Ciupitu*.

Abr.* *tăvule* (cu variantele *tăvele, tăule*) 'tavola, mensa': *mette' la tavule* 'apparecchiarla', sic. (s. v. *mettiri*) *mettiri la tavula* '(apprestar la mensa) metter la favola'—rom. *a pune masa* id. Cf. lat. *mensam ponere* (Georges s. v. *mensa*).¹⁾ Izolarea

1) Și în franțuzește se poate spune *mettre la table* (pentru mai obișnuitele *dresser* și *servir la table*).

aceasta s'a putut naște numai în condiții primitive de viață, care me întâmpină până astăzi încă la țărani noștri: masa lor de mîncat **T I U** stă în mijlocul odăii decît în momentul mîncării; altfel locul ei este într'un ungher oarecare al camerei. Prin urmare, pentru a mîncă este nevoie s'o iei de'a locul ei obișnuit și s'o pui, adică s'o așezi acolo unde-i mai comod pentru ca toți ai casei să poată șede în jurul ei. Operația contrară se numește de aceea în mod logic abr. *leva' la tavule* 'sparecchiarla'.—Abr.» *Sta' a le tavule* '-essere a tavola', neap. *stare a tavola* 'essere a mensa, a tavola'—rom. *a sta* s. *șede la masă* id.—Sic. *dări tavula* '(far convito) me tere, far tavola'—rom. *a da (o) masă* id.

Abr. *tela: mette' la tela* 'ordinare tutto cio che e d'upo per tessere'—rom. *a pune pînză* id. Această Izolare ne amintește, din cauza veibului care intră în alcătuirea ei, de *a pune masa* discutată mai sus: și războiul de țesut trebuie luat dela locul lui, cu toate părțile-i componente, și pus, adică instalat în mijlocul casei. Cît despre substantivele care exis'tă în cele două construcții, deși avem a face cu metafore și într'un caz și în celălalt, funcțiunea lor este d'farită: în *a pune masa* cuvîntul *masă* însemnează în prezent 'ceia ce se așează pe masă spre a fi mîncat, pecînd *pînză* din *a pune pînză* este echivalentul semantic al subst. *războia*, întrucît acesta 'se pune', iar nu pînza, care nici nu există încă în acel moment. Deja din latinește s'a ajuns la această întrebuintare metaforică a lui *tela*: Georges s. v. îl traduce și prin 'der ganze Webstuhl', cu trimetere la Cato, *De re rustica*.

Sic. *tempu* 'tempo': *essiri passatu lu so' tempu* 'esser invecchiato'—rom. *a fi trecut timpul cuiva* id. Popular se zice mai des, cu acelaș sens, despre un bătrîn, care trăiește oarecum degeaba, tocmai pentru că a trecut limita... de vîrstă: *și-a trăit traiul, și-a mîncat mîla\ul*. Dar expresia romînească *a-i fi trecut timpul* mai însemnează, cu deosebire în graiul orășenilor (depildă cînd e vorba de un om altădată puternic, în politică ori în alt domeniu de activitate- publică) 'a-și fi pierdut puterea, a nu mai avea trecere, autoritate' (întocmai ca un bătrîn, care din pricina etății înaintate nu mai are forță, nu-și mai poate impune punctul său de vedere).

Abr. = *tene.* 'tenere', ca reflexiv are sensul de 'reggere, conservarsi': *e ffrutte che sse te'* 'son frutte serbevoh', la fel cu rom. *a ținea* în cazuri ca *aceste mere țin pe iarnă, carnea nu (se) mal*

poate ținea din cauza căldurii ș. a. întrebuițarea curentă a verbului romînesc este în funcțiune intransitivă, pecînd cel abruzzez apare numai ca reflexiv.—Cal. Sc. (pag. 68): *tenire una (di grldare, plângere* e simili) 'non ismettere un momento'—rom. *a o ținea* id. (depiidă: *de azi dimineață o ține una cu plînsul, una o ține cu-a lul de-un an de zile* ș. a.). Interesantă în aceste izolări nu este atît întrebuițarea lui *tenire*, resp. *a ținea*, care n'are aproape nimic insolit în ea, cîtacea a lui *una*. În romînește acest cuvînt are funcțiune adverbială, cum reiese între altele și din faptul că poate fi înlocuit prin *înfr'una*; considerat însă altfel, *una* este pronume substantival, întocmai ca corespunzătorul său» din expresia calabreză: în amîndouă cazurile acest cuvînt ține locul unui substantiv, care poate varia după împrejurări. Repetarea pronumelui, supt forma-i neaccentuată (*o*), din construcția romînească se datorește fie analogiei izo'ărilor în care el este exprimat o sngură dată (*a o face boacăină, a o spune verde*, etc.), fie, ceiace-i mai puțin probabil, nevoii vorbitorului de a lămuri spusele, ca depiidă în (*v)a afla el tata, (v)a veni el Drăgușlar căuș*). etc.

Sic. *terra: essiri di lu celu a la terra* '(essere in posiz'one differentisSima da altra) dalie stelle alle stalle'—rom. *a fi ca dela cer la pămînt* (scil. *departe* s. *deosebit un lucru de altul*) id.; *culV occhl 'n terra* 'modesto, cogli ochei bassi—rom. *cu ochii în pămînt* id. (de ex. *l-așa de rușinos, încît nu 'ndrăznește să ridice ochii din pămînt* sau *asupra omului*); *jittari terra all' ochei* 'ingannare'—rom. *a arunca* (s. *zvîrli*) *colb* (s. *praf*) *în ochii cuwa* id. (propriu zis 'a arunca praf în ochii cuiva pentru a-i împiedeca vederea și deci a putea apoi lucra nestingherit'); *terra niura duna bonn pani* '(e feconda) terra nera buon pane mena': în romînește se zice numai f'gurat *și pămîntul e negru, dar face pine bună*, a'unei cînd o persoană brunetă este ironizată din cauza culorii negre a feței sale.

Abr.* *terrebilie* '(fam.) cosa terribile'; *'nu terrebilie de tembe* 'un tempo terribile', *'nu terrebilie de ggende* 'grande quantită di cose': și în limba noastră s'a format dela adj. *grozav* substantivul *grozăvie*, care se întrebuițează în aceleași condiții ca și

1) Despre chipul cum au luat naștere asemenea construcții v. *Arhiva XXX* (1923), pag. 408.

cuvîntul abruzzez notat aici, depîdă *o grozăvie de viemc—o vreme grozavă, o grozăvie de oameni, de lucrul—o mulțime eⁿ normă de oamem*, etc. Motivul pentru care s'a creat în cazul de față un substantiv este că adjectivul era simțit ca prea slab, prea palid spre a putea exprima intenția vorbitorului: prin formaiea substantivului însușirea de 'grozav; strașnic' a încetat de a mai fi o noțiune abstractă și în acelaș timp accesorie (ca orice calitate a lucrurilor și ființilor: aceste a smt concrete și de sine stătătoare) pentru a deveni ceva independent și oarecum material. Cît de mult îndeamnă afectul la creații lingvistice nouă se poate constata mai cu samă în vorbirea populară: feeasta se manifestă în *r'o l bertata deplină, pentru că oamenii din popor nu-s împiedecați în exprimarea ce'or ce simt de atî ea considerații denatura educativă, care interv'n în relații'e dintre oamenii cult'. Ca să dau numai un exemplu, format cu acelaș sufix *-ie*, ca și *grozăvie*, și neîntîjn't în tex'ele populare cunoscute mie)> °i° cita cuvîntul *grămăzie* 'grămadă mare': cu deoseb're copiii, car destul de des și oamenii mari, cînd vor să vo.bească de o cantitate imensă de lucruri ori ființi, spun *o grămăzie de...*

Sic. *tirdinari* «metattsi di *tri dinari* (moneta di Sicilia fino al 1860=un centesimo)»: *nun valiri tirdinari* '(va'er poco davvero) non vaier un soldo'—rom. *a nu face trei parale* id. Mai interesantă decît această cons'ruție este în romînește o alta, z- nume *a lua la trei parale* (adesea se zice și numai *a lua la trei*) 'a mostra aspru pe cineva, a-I ocări'. Cred că elementul esențial în izolarea aceasta sînt cuvintele *trei parale* cu însemnarea 'foarte puțin lucru, aproape nimic': numai pe un om, pe care-l consideri infer'or în toate privințele, d ci vrednic de disprețuit, îl poți dojeni în voie, adică îl poți 'lua la trei (parale)'. Dea:eia chiar astăzi construcția aceasta se întrebuițează, în mod obișnuit, de cătră părinți la adresa copiilor, de cătră stăpîni la adresa servitorilor ș. a., în scurt de cătră oameni cu o autoritate oarecare asupra acelora, despre care-i voiba. Poate că *a lua* este aici sinonim cu *a cumpăra*: seva fi zis Ia început de tot nimai despre lucruri, și anume despre cele foarte ieftine și prinurmare l'psite

1) Nici *Dicționarul Academiei* nu-l înregistrează, și cu toate acestea el este cît se poate de răspîndit la Tecuciu, unde l-am auzit pe vremuri de nenumărate ori.

de valoare, iar mai tirziu, pr'n analogie, și despre oameni de nimic. Singura dificultate la admiterea acestei ipoteze provine dela prepoziția *la*: ar fi trebuit să avem *cu (a lua, adică a cumpăra, cu trei parale)*. Putem ieși însă din încurcat ră presupunând că consructia sintactică originară s'a modificat cu timpul supt influența altora, cu care a fost socotită ca asămănătoare într-o privință oarecare. Astfel se vede că *a lua (a cumpăra) două—trei lu uu\ la un leu*: deoarece între acest fel de a voibi și cel de mai sus există o puternică asămănare, n'a fost deloc greu ca prepozit'a *cu* din prima să fie înlocuită prin *la* din a doua. Ar mai fi și o altă posibilitate de explicare. Când construcția *a lua cu tie parale* și-a pierdut înțelesul propriu, pentru a-l păstra numai pe cel figurat ('a ocări'), a putut fi influențată de sinonima ei *a lua la rost*, astfel că în locul lui *cu* s'a substituit *la*.—Ironice spus și *a lua la trei păzește*, cu acelaș sens, dar mult atenuat, tocmai pentru că vorbitorul glumește. Cuvintul *păzește* nu trebuie considerat ca un locuitor al lui *parale*, cu care n'are niciun punct de contact, ci ca un adaos hazliu, *pn* fel de sfat adresat celui amenințat a fi dojenit: se va fi zis adică *a lua la tre*, fără substantsivul *parale*, care poate fi simțit ca de prisos, întrucit se înțelege dela sine, iar apoi se va fi adăugat, ca propoziție independentă, imperativul *păzește!* (Depildă: *djeă nu te-aslîmpeil, amr să te \au la trei,... păzește !*) Cu vremea, în răbunțindu-se în mod obișnuit acest adaos la izolarea în discuție, nu s'a mai făcut nicio pauză după *pn* și s'a ajuns astfel la starea actuală, când *păzește* se pronunță așa de repede după *trei*, în.ît pare că ar fi determinat de numeralul precedent. Poate de aici vine nuanța glumeată, pe care credem că o are Jocuțiunța *a lua la trei păzește*: neobișnuitul din această construcție, pe care-l simte și un copil, cu atât mai mult, cu ct involuntar o compară cu *a lua la ire\ parale*, deșteaptă în noi impresia de comic. Este posibil, chiar probabil, ca la început de tot să fi lipsit orice intenție hazlie în mintea celui care spunea *te iau la trei păzește!* Trebuie reținut că *păzește st* ada gă numai când cuvintul *parale* S2 Iasă la o parte. Niccdata n'am auzit ziundu-se *a lua la trei parale, păzește* și am impresia că o asemenea construcție e imposibilă. Intre lăsarea afară a lui *parale* și adăugarea lui *păzește* este strînsă legătură: obișnuința cu construcția completă, precum și simțul pentru simetrie, deșteptat în cazul de față de lipsa subst. *parale*, a ajutat la nașterea

•adaosului *păzește*, care nu întâmplător are acelaș număr de silabe -ca și cu/întul elinrnat din pricina afectului.

Abr.: *iojje'* «corn. per prendere, pigliare»: *va tojje' la carne!* 'vai a prendere, a comprare li carne'—rom. *du-te și va carne; clu se tojje?* 'chi prenderă, sposeră?'—rom. pe *cine ia* (sci. *în-căsătorie ca soție*, ele.)? Pentru această din urmă izolare să se compare întrebuițarea identică a s'nonimului lui *tojje'*, anume abr. *pijâ'*, sic. *pigghiarisi*, notată în *Arhiva* XXXIV, nr. 1, pag. 29 (s. v. abr.: *pijâ'*). Și în ita iana literară verbul *prendere* are sensurile discutate aici: *da chi l'hai preso questo vino?* 'dela c ne ai cumpărat vinul acesta?'; *vuol prendere una contessa* 'vrea să se însoare cu o contesă'.

Sic. *travagghiari* 'lavoraie': *travagghiari laterra* '(coltivarla) levar la t.rra': ital. *travagliare* ș:-a păstrat, ca transitiv, însemnarea originară 'a chinui, a trudi' [cf. W. Meyer-Lubke, *Rom. Etym. Wb.* 8911 și I. Jordan, *Noțiunea 'muncă' în limbile romanice* în *Arhiva* XXIX (1922), pag. 220], n'a evoluat, deci, până a se confunda cu *lavorare* (depildă *lavorare la terra, il campo* 'a lucra pământul, cîmpul'), ca sic. *travagghiari*, care prin aceasta ne amintește foarte bine de rom. *a munci pământul*.

Teram. *troeche* «truogolo : a chi mang'a sporcamente si dice : *tu si' ddegne de magnă' lla lu troeche*» : și poporul nostru trivinet la treuca porcilor pe cine nu știe să minince cum se cuvine.

Abr.: *tutte* 'tutto', *nghe iutte* 'insitme': £ *mminute la mamme nghe tutte la fije* 'e venuta !a madre con la figliuola, unitairunte al a figliuola'—rom. *a venit mama cu tot cu fata s. ...cu fată cu iot*. Cuvintele *cu tot* sînt aici un adaos al cărui scop este să întărească cele exprimate da întreaga propoziție: vorbitorii vrea să spuie că n'a mai rămas nimeni (și nimic!) d.entre cei care trebuiau să vie și, în acelaș timp, că acțiunea actasta e definitivă. Un asemenea fel dj a vorbi se va fi ivt întâia oară în împrejurări în care faptele înseși se potriveau la asta, depildă cînd cineva părăiea pentru totdeauna un loc oarecare spre a se duce în altă parte. Probabil că la început locuțiunea *cu iot* se referea la lucruri, nu la persjane: *cutare a plecat din orașul nostru cu calabalic cu tot (~cu tot calabalicul)*, iar apoi s'a generalizat și la oamenii care eventual însoțeau pe autorul principal al acțiunii (copiii urmîndu-și părinții, slugile pe stăpîni, e'.c).

81. Teram. *ucehie* 'ocephio': *fă a l'ucchie na cose o persone*

'placere, gradire': rom. *a face cu ochiul* însemnează, când e vorba* de oameni, mai multe lucruri, Jepildă 'a mvita din ochi', (ct.-neap. *fare ll'uocchio* 'far l'occhietto, l'occh'olino, ammiccare') 'a-și da consimjămîntul', 'a se înțelege din ochi cu cineva în vederea^ înșelării unui al treilea', etc. Primul sens a ajuns cu vremea să fie identic cu 'a plăcea', printr'o intervertire în mintea vorbitorului a rolurilor celor două persoane, intervertire foarte explicabilă din punct de vedere psihologic. Intr'adevăr, cine face altuia cu ochiul dovedește că are simpat'e pentru el, fără ca sentimentul acesta să fie numai decît reciproc; în majoritatea cazuri or însă reciprocitatea există, și atunci semnul din ochiu este echivalent cu exprimarea iubiri nu numai din partea celui care-l face, ci și din a celuiia căruia i se adresează. De aici, adică dela înțelesul 'a plăcea', n'a fost deloc greu să se întrebuițeze *a face cu ochiul* și despre obiecte: între un om cart-ți place și un lucru caie deșteaptă în tine eceiaș simțire nu există nicio deosebire în ce privește efectul psihologic. Astfel se zice foarte des *această haină îmi face cu ochiul, cutare mîncare îmi face cu ochiul* ș. a.: a-⁷dică 'îmi place, mă chiamă s'o cumpăr, s'o mînînc'. Interesant este faptul că această izolare, care se întîlnește și în alte limbi (depiidă în fianțuzeșie, unde se z'ce în l mbajul foarte familiar *faire l'oeil* sau *de l'oeil à qn.* 'a arunca cuiva priviri drr'gostoase'), și-a lărgit, în romîna și în dialectul din Teramo, întrebuițarea și la lucruri.—Sic. (s. v. *occhio*) *a la terra di Vorvi, biau cu' havi un occhio* '(fra i piccoli non e mestieri essere grandissimo per elevarsi, ma tanto che sia piu di piccolo, si usa in molte occasioni) in terra dei ciechi beato chi ha un occhio o chi ha un occhio e signore'—rom. *în țara orbilor cel c'un ocliu e'mpărat* id^

Abr.* *une* 'uno': *nummere une* «mo. aggett. che indica grandezza, eccellenza», sic. (s. v. *unu*) *nummaru unu* '(eccellente, di qualità perffeta), numero uno'—rom. *număru unu* id. (depiidă: *ml-am cumpărat o pălărie număru unu, am să-i trag o ocară, o bătaie*, etc. *număru unu* ș. a.). Izclarea romînească are o nuanță specială, care face ca ea să se întrebuițeze de preferință în cazuri de felul celui citat la urmă: *batjocură, trinteală, chelfănealăr*, etc. *număru unu*, adică atunci cînd vorbitorul vrea să dea un ton oarecum glumeț spuselor sale. Dacă intenția aceasta este de tot puternică, *unu* poate fi înlocuit prin germ. *eins*, care altfel nu ex"stă în limba noastră: foarte des am auzit zicîndu-se *număru*

[^]*înț*, cu acelaș înțeles ca *număru unu*, numai că efectul asupra -ascultătorului este mai comic decât la aceasta din urmă. Nu știu însă dacă izolarea discutată aici este de origine curat populară. Am impresia că-i vorba mai degrabă de o locuțiune orășenească, •făspîndită cu vremea în cercuri tot mai largi. În acest sens ar pleda și varianta *număra a\ntț*. Nu trebuie totuș pierdut din vedere că mijlocul de a reda noțiunea de 'excelent, foarte bun, perfect' prin cel dinlăiu dintre numerale este frecvent în romînește, unde întîlnim, afară de construcțiile deja citate, pe *perva* (>rus. *pervyj*): Tiktin, *Rum.-deutsches Wb.* dă formele mase. *perv*, fem. *pervă* și citează un singur exemplu, anume *făină penă* 'feinstes, Kernmehl'. Eu personal am auzit "numai varianta *perva* întrebuințată pelîngă tot felul de substantive, indiferent de gen; <lepildă *o mîncare perva, un vin ptrva*, etc. Se poate ca această unică formă, terminată în *-a*, să fie mai recentă, creată supt influența lui *prima*, caie deasemenea se aude destul de des în graiul orășenilor: *un guler prima, o pălărie prima*. Cred că ultimul fel de a vorbi provine dela negustori, care, se știe că din cauza ocupației lor și a nevoii de a economisi pec't posibil timpul, se folosesc bucuros de construcții eliptice, adesea în contrazicere cu „regulele gramaticale”. Se vede ușor că *un guler prima* este prescurtarea lui *un guler de prima calitate*. Să se compare și suburbanele *cel mal prima'ntăm, cea mai prima'ntăm*. Sic. *tutt'unu* «(la medesima cosa) tutt'uno; e si dice anche *essiri tutt'una cosa* 'essere tutt'una cosa (Boccaccio)'; *essiri tutti una cosa* va'e anche *esser pari, esser uguali*»—rom. *tot una*, depi'dă *ori așa ori altfel, e tot una, toți sînt toi una* ș. a. Deosebirea de gen între sic. *unu*, resp. ital. *uno* și rom. *una* este numai formală, căci și rom. *una* are sens și funcțiune de neutru întocmai ca corespunzătoarele lui din siciliana și italiana. În romînește se mai zice și *iot un drac* pentru *toi una*, și anume atunci cînd cele două ieșiri dintr'o dilemă sînt deopotrivă de rele: *sau pleci sau rămh toi un drac* (adică tot așa de rău). Cf. și XIV *Jahresbericht* pag. 126, jir. 75. Sic. *fariccinni una* «s'intende o burla o bravată»: la fel se întrebuințează *una* în limba noastră cînd zicem *am să-l fac una!* (—*am să-i fac una*, adică o poznă, o nszbîtie, un rău, etc., *s'o pomenească*).

Sic. *ura* 'ora': *ad un'ura di notti* '(prima ora dopo l'ave) l'un'ora, l'ordinotte'—rom. *la un ceas de noapte* id. Și în italiana iterară se zice familiar *a un' or' di notte* cu aceeaș însemnare de

'în primul ceas al nopții', adică imediat după ce s'a înserat, după ce a înnoptat, nu cum s'ar putea crede după cuvintele *unu* și *noapte* (sînt mulți Romîni, care, nedeprinși cu vorbii ea populară, interpretează *la un ceas de noapte* ca fiind acelaș lucru cu *la un ceas după miezul nopții*, adică *la unu noaptea*). Avem aici o rămășiță din vechia împărțire a timpului, conform căreia numărătoarea orelor începea cu asfințitul soarelui. Romînește se zice adesea și *la un ceas din noapte*, cu acelaș sens.

82. Neap. *varva* 'barba': *remmanere co la varva rasa* 'rimanere con gli allori sfrondati, essere scoperto a rame': această locuțiune aduce aminte, de izolări romînști ca *să-mi razi barba,, dacă nu spun adevărul* ș. a., care s'au născit pe vremea cînd raderea bărbii era o pedeapsă, pentru oricine, nu numai pentru preoții caterisți, cum este astăzi.—înțelesul de 'bărbie' al neap. *varva*, care se regăsește și în romînește, unde popular *bărbie* se mai întrebuințează rar numai cînd se vorbește de copii și femei, aparține și a'tor ținuturi romanice, întrucît e deja latineec popular (cf. *Dicț. Acad.* s. v. *barbă*). Trebuie adăugat însă că afară de Neapole, Istria, Friul, Franța sudică și Peninsula Iberică, înșirate acolo după A. Zauner, *Die romanischen Namen der Korperteile* urmașii lat. *barba* însemnează 'bărbie' și în dialectul romagnol (v. Meyer-Lubke, *op. cit.* 944), precum și în cel calabrez[^] D. C r i s t o, *Vocabolario calabro-italiano* notează *barva* 'mento'. Unele limbi balcanice deasemenea prezintă schimbări a aceasta semantică (v. P. Papa h a g i în al XIV-lea *Jahresbericht*, pag. 122 urm., nr. 46 urm.).

Neap. *vaitere* 'haltere': *vattere la lana* 'scamafare la lana'—rom. *a bate Una* id.

Abr. *vede* 'vedere': *vide se mme pît ave* 'na serve 'guardami di una donna, cercami una donna di servizio'—rom. *vezi dacă nu pot avea o slugă* sau, mai obișnuit, *vezi de-m\ caută o slugă*, unde *vezi* are acelaș sens lărgit ca abr. *vide; vide pe' lu 'mbrelle* 'guarda dell'ombrella, cercane, cereala'—rom. *vezi de umbrelă* 'ai grijă de ea, bagă de samă la ea' (spre deosebire de *vezi de-umbrelă* 'fă-mi rost, procură-mi o umbrelă').—Sic. *vidiri* 'vedere': *farisi caru a vidiri* '(recarsi di rado a visitar alcuno, conversar poco, non si lasciar vedere) far carestia di se'—rom. *a se face scump la vedere* id.; *l'haju a vidiri io* «modo di esprimersi per dire ci ho a pensar io»—rom. *am să văd (eu)* id. Aceste între-

buintări ale verbului *a vedea* stau în legătură strânsă cu tendința limbii de a-l pune în lojul multor a-tor verbe. În vorbirea obișnuită României spun *a vedea* pentru *a auzi*, *a pipăi*, *a simți* ș. a., adică orice acțiune la baza căreia se află unul din simțurile omului se poate exprima prin acest verb. Depildă: *al văzut ce frumos cântă cutare? Ia pune mâna pe piciorul meu să vezi ce umflat este. Nu vezi cum miroase aici s. ce gust are m'ncarea asta?* Deasemenea poate înlocui *a vedea* verbe sinonime cu 'a percepe, a constata cu mintea, a ajunge la o convingere', etc. cum probează exemplul citat deja mai sus (*am să văd eu*) și altele analoage.

Sic. *veniri* 'ven're': *mi veni parenti, mi veni ad essiri parentii* '(mi e părinte) mi vicine ad essere parente'—rom. *cutare îmi vine rudă (moș, văr drept, etc)*; *veniri bonu* '(detto di vestito, star bene alia persona) tornar bene, andar bene'—rom. *acest palton tîni vine b'ne*. Chiar și despre părți de-a unei haine se spune așa?, iar determinativul verbului poate varia după împrejurări. Depildă sic. *sta manica mi veni larga* 'mi e largă'—rom. *mîneca asta îmi vîi e largă* (s. *strîmtă*). Izolarea din urmă se regăsește în limbi'e neogreacă, albaneză și bulgară, unde corespunzătorul rom. *a veni* se întrebuințează exact la fel, cînd e vorba de îmbrăcăminte și încălțăminte (v. P. P a p a h a g', *loc. cit.*, pag. 142, nr. 212).

Sic. *ventil* 'vento': *parrari a lu ventu* 'dire al muro, predicar al deierto'—rom. *a vorbi în vînt* id. În italiana literară găsim *gittar le parole al vento* cu aceeași însemnare. Cf. lat. *verba in ventos dare, veniis loqui, profundere verba ventis* id., *poi *dare verba veniis* 'a nu-și ținea făgăduiala, cuvîntul' (Georges, s. v. *ventus*).—Sic. *iri comu lu ventu* '(far presto, camm'nar velocemente) andar come saetta'—rom. *a merge, a se duce, a veni*, etc. *ca vîntul* id. Izolarea romînească r.e. întîmpină ex rem de des în poveștile populare, unde o asemenea însușire este indispensabilă pentru economia celor ce se petrec în viața eroilor; alături de ea există *a merge ca gîndul*, care apare totdeauna alături de prima (nu numai din motive de fapt, ci și pentru că *v'nt* rimează cu *gînd*).—Sic. *cu'ii purtă lu ventu?* '(si dice, per celfa, quando si incontra uno che suol raramente farsi vedere) chi ti ci ha portato la nebb'a? che vento e tirato oggi, che tu sei venuto da me?'—rom. *ce vînt te-a adus la mine?* id. Cuvîntul 'vînt' nu mai exprimă

în această din urmă locuțiune ideia de lujeală, ca în precedentă, ci pe aceia de 'neșteptat': venirea unei persoane, pe care n'ai văzut-o multă vreme și despre care nu mai știai nimic, samănă cu iv'ra unui vînt, căci în ambele cazuri pricina întîmplării îi rămîne necunoscută. Cf. și frc. *quel bon vent vous amine?*

Sic. *vermi* 'verme': *vermi di sita* 'baco, quello che fa la seta'—rom. *vierme de mătasă* id. Interesantă este înainte de toate identitatea costructiei gramaticale din cele două graiuri, anume p p. *dî*, resp. *de*, căci împreunarea cuvintelor 'vierme' și 'mătasă' se regăsește și în frc. *ver ă soie*, apoi în germ. *Seidenwurm*, e c. Dealtfel s'ar putea cineva îndoi de autenticitatea populară a rom. *vierme de mătasă*: după cite știu, pe la țară se zice mai des *gîndac de mătasa*, așa că prima denumire ar putea fi mai nouă, adică formată după vreun model străin.

Sic. *vicinu: la iila di la vicina pari megghiu o la vigna di lu vicinu pari cch.u caricata* 'Puomo suol invidiare l'altrui': cf. rom. *găina vecinului face ouă mal bune* 'lucrul altuia rare mai d' preț decît al tău propriu'. Izolarea romînească este foarte răspîndită sub forma aceasta; se aud încă și a'le variante, de pildă *vaca vecinului da lapte mai bun*.

Sic. *vigna: mettiri a vigna* 'vigna^e (piantar vili)'—rom. *a pune vie* id. În italiana literară expresia cojespunzătoare e și mai apr p ată de a noastră, căci se zice cu exact acelaș sens *porre una vigna*. Rom. *vie*, ital. *vigna* însemnează obișnuit 'loc acoperit cu vită de vie'; în izolarea notată aici pare a însemna 'vită', juri cînd d'pă construcfi a'ămănt. are, ca *a pune sfectă, fasole*, etc. În realitate cred că nu subs antivul, ci verbul din această expr sie și-a schimbat în. e' esul, și anume dtla 'a vîri în pămînt' a ajuns la acea de 'a aranja, a întocmi'. Ar mai fi o posibilitate de explicare: la formarea acestei izolări se va fi punit nu delam m m ntul in'țial al acțiunii, ci de a cel final; se va f zis, adică, mai î tîu *cutare a pus vie*, cînd via era deja în fiintl, iar după ac 'a ss va fi întrebuițat verbul și la timpuii nelrecute.

Irp. *vorpa* 'vo pe; astuto, furbo'; *vorpa vecchia* 'satrapone, po 't'cone' rom. *vulpe batrîna* 'om foarte șiret'. Cei ce mă face bă îi reg'strez această m. taforă nu este transformarea semantică însăș, care ne întîmpină în mai toate limbile (cf. R. Riegler, *Das Tier in Spiegel der Spradie*, Dresden und Leipzig 1907, pag 42 urm.), el t. ndinja de a întări expresivitatea izoLiii prin

diferite mijloace lingvistice: în irp. prin adăugarea adj. *vecchia*), întocmai ca în italiana literară, unde se zice *volpe vecchia*, cu acelaș sens, iar în rominește și prin adăugarea adjectivului *bătrînă*, dar și prin formarea unui cuvînt nou, cu ajutorul sufixului augmentativ (și peiorativ!) *-oiu*: *vulpoi* (*bătrîn*). Nevoia de a exprima cu mai mare putere noțiunea aceasta se datorește afectului, care în asemenea împrejurări intră mereu în joc: șircten'a cuiva ăiu lasă rece pe nimeni, ea deșteaptă ori admirație ori dispreț, mră ș. a. Deaceia subst. *vulpe* pur și simplu pare adesea prea slab pentru a spune tot ce simte vorbitorul.

Sic. vo/'bjvc': *lu voi nun pana ca havi la lingua grossa, ma si parrassi gran cosa dirria* «motto di chi vuol usare reticenza»: cf. rom. *limba boului e mare, dar nu poate vorbi*, care se aude în aceleași împrejurări (deobiceu oamenii mici, fură putere, neavînd curajul să spună ce știu despre cei mari și tari, se folosesc de acest fel de a vorbi spre a-și justifica tăcerea, dar totodată și spre a da a înțelege că au cunoștință de anumite lucruri).

Cal. Sc. *vrazza* 'biaccio': *'m brazza*, depildă *tenire, portare *m brazza* «in collo; e comunemente si dice del tenere in collo i "bambini»—rom. *a duce, a purta, a ținea*, etc. *în brațe* (tot despre copiii mici în g.neral). Rom. *braț* a ajuns, din cauza obiceiului de a transporta cu brațele diverse lucruri, să însemneze oarecum o unitate de măsură: *un braț de lemne, un braț de fîn* ș. a. sînt cantități mai mult sau mai puțin precis determinate. - Deosebirea dintre *'m brazza* și ital. *in* (sau *di*) *collo*, cînd e vorba de purtat copiii mici, ar putea avea la bază obiceiuri diferite de la o provincie la alta: și la noi sînt locuri, unde mamele *hi* duc copiii atârnați de gît pela spate, nu prin fată, ceiace la Țigani este regula aproape generală. Dar e posibil și să avem a face cu o interpretare deosebită a unei și aceleăș stări de lucruri: copilul aede cu partea principală a corpului pe brațele mamei, iar cu cea superioară ajunge la gîtul acesteia, pe care adesea îl cuprinde cu mâinile. Acest fapt a putut fi socotit la un moment dat ca esențial pentru situația în discuție și astfel s'a zis 'a purta de gît' penau 'a purta în brațe'.

1) Animalele și oamenii bătrîni sînt superiori celor tineri în toate privimțile. dar mai cu samă în privința inteligenței și a altor însușiri de ordin intelectual.

Teram. *vruscile* Ml ventriglio delle bettfe e, per ischeizr-, lr> stomaco degli uomini': și în rom?nește se spune *gușă* cu acelaș. sens și tot în gluma. Evident că s'a pornit dela stomacul copiilor,, care, prin micimea lui, a putut provoca cu atft mai ușor crearea acestei metafore, cu cît obiceiul mamelor de a-și dezmierda pruncit cu tot felul de cuvinte, sinonime cu 'pasăre' (*putu* ș. a.), este așa. de general.

Sic. *vucca* 'bocea': *arristari cula vucea aperta* '(sba'ordito,, meravigl'tato) rimanere a bocea aperta'—rom. *a râmtnea cu gura deschisă* F. (mai tare!) *căscată* id. (de remarcat identitatea construcției din siciliana și romînă, amrndouă avînd aceiaș prepoziție *cu*); *stări a vucca aperta* '(ascoltare con grande attenzicne) stare a bocea aperta'—rom. *a sta cu gura deschisă* s. *căscată* id.; *nun grapiri vucca* '(non parlare, non intrigarsi) non aprir bocea'—rom. *a nu deschide gura (=a nu zice nici cîrc!, nici pis!)*; *livarisi 'na cosa di la vucca* 'privarsene'—rom. *a-și lua pînea, bucățica*, et_ *dela gură* 'a face sacrificii mari (pentru cineva)'; *metiiti unu 'm mucea di li genfi* '(sparlarlo pubblicamente) portare o menare per bocea uno, metter in parola': rom. *a ajunge în gura lumii* 'a deveni ob'ectul de discuț'e al oamenilor' ș. a. Pentru această din urmă izolare să se compare lat. *in ora hominum abire, volitare per ora virum, in ora vulgi pervenire*, toate avînd înțeles idemic cu cel din romînă și siciliana.

Teram. *vuceone* 'boecone': *vuceone de lu vellane* 'quel piccolo pezzo di vianda che il contadino lascia nel piatto, per far vedere che ha mangiafo poco': în romîncște se spune *bucățica rușinosului* despre ceiace rămîne în farfuria mare, dupăce s'au servit toți dela masă (căci cel care și-a scos mrneare la urmă de torV din jenă a mai lăsat ceva acolo.)¹⁾ Din cît cunosc pe țărani noștri, știu că ei n'au acest obicei, care mi se pare de origine orășenească, deci artific'ală, adică... politicoasă; deasemenea n'avn

1) Dacă această izolare provine din mediul țărănesc, explicația cea mai verosimilă ar fi următoarea. Se știe că toți merrbrific unei familii de țară mmîncă din aceiaș strachină, care se pune în mijlocul mesei. Și atunci, cei îndrăzneți sînt în avantaj față de cei rușnoși (mă gîndesc, ?e înțelege, ia copii, care nu se pot stăpîni ca oamenii mari), așa că păr nții vor fi interven nd în favoarea acestor din uimă în sensul că opresc, ceva pentru ei int fundul străchini*!.

•văzut țărani care, în cazul cînd mîncă fiecare din strachina sa, ar lăsa o cantitate cît de minimă nemîncată. Și cum bănuiesc că țărani nu se deosebesc prea mult dela o țară la alta, sînt dispus să mă îndoiesc de exactitatea explicației date teram. *vuccone de lu vellane*. Cred dimpotrivă că această izolare înseamnă 'bucățița rămasă în farfurie, pe caie numai un om needucat (ital, *viliano* a căpătat încă din evul mediu sensul peiorativ existent și în f. c. *vilain*) e în stare s'o mai mîncat'.

Sic. *vuci* 'voce': *țari vuci* 'gridare, urlare', *dari 'na vuci* '(chiamare) dare una voce': aceste două izolări amintesc, prin înțelesul lor, precum și pr'n construcția gramaticală, de rom. *a face gură și a da o gură*, unde, e drept, complimentul verbelor este alt cuvînt decît în siciliană, dar *gură—glas, voce* (v. *Dicț. Acad.*, s. v. *gură*, nr. 4°, d).

83. Teram. *zije* 'zio': «I noștri contadini danno del *zije* a tutti i vecchi, e lo tengono come titolo di riverenza; *zezi*, vocali di *zije*, rhe si usa ch' amando qualunque vecch'o, di cui non si sappia il nome. Lo usano anche i bambini prr' vezzo, ch' amando i loro zii, come pure per vezzo gli zii e le zie ch' amando i loro nipoti», abr. *zi'*, *zije* 'zio; nome col quale i contadini, per rispetto, ch' amano i piu anziani, anche sconosciuti', cal. Sc. *zianu* 'zio': «detto assolutamente e per lo piu coli' articolo (*lu zianu*)? nel chiamare: *ziu, zu, zii (lu zu Ntuoni)*—rom. *moș*, întrebuintat deasemenea ca titlu (în loc de *domn*), înaintea numelui de boez al unui om în vîrstă, cunoscut ori necunoscut, rudă ori nu; deasemenea se zice *moșule!* unui bătrîn, al cărui nume nu se cunoaște. Să nu se creadă că acest cuvînt se întrebuintează la întimplare pentru toți oamenii mai în vîrstă. Este nevoie de o anumită diferență de elate între cel care vorbește și cel cărui i se adresează vorba. Astfel în sudul Moldovei, unde știu din experiență cum se petrec lucrurile, se zice *moș* unei persoane, care aparține unei generații anterioare (deci mai bătrîne cu cel puțin 20-22 ani decît vorbitorul). Altfel se zice *bîdie*. Tot așa la adresa femeilor se spune *mătușă* sau, mai obișnuit, *mamă*, resp. *țafă*. În graiul adulților există încă un termen, intermediar între acești doi. Unui bărbat de vîrstă mijlocie între *bîdie* și *moș* i se zice *bădiță*; la fel unei femei în aceeași situație *lele* sau, mai des, *leliță* (acesta din urmă aproape totdeauna cu *i* căzut). Pe copii nu i-ant. auzit niciodată spunînd *bădiță*, resp. *lele* ori *leliță*.

84. Pentru a termina cu particularitățile stilistice vo"u nota -aici câteva, pe care din diferite motive n'am putut să le discut -supt numerele precedente. Astfel în dialectul abruzzez articolul nehotărit contribuie în anumite împrejurări să în ărească cejace vrea vorbitorul să spuie. Depildă (v. G. Finamore, *op. cit.*, «d, II, pag. 20, nr. 127): *ie' 'na forzel, 'nafamel, 'na sonnei* 'ha che forza, fime, sonno'. La fel zicem în romînește: *are o putere', mi-\ o foame.', i-am tras un somn!* ș. a. În aceste cazuri substantivul ar trebui, confoim regu'elor gramaticale, să apară singur, fără niciun soi de articol înainte. Dar pentru intențiile -celui ce vorbește o asemenea exprese ar fi lipsită de tărie: *foame, somn* sînt oarecum abstracte, întrucît denumesc și noțiunea însăș a foamei, resp. a somnului; pentru a concretiza cele spuse ne folosim de artxolul nedefinit, care ne strămută din lumea abstracțiilor în aceia a realităților. Probabil că izolările citate sînt niște construcții eliptice: *are o putere* (scil. *grozavă, strașnică*, etc.), *mi-i o foame* (scil. *ca acela*) ș. a. Am impresia că întrebuițarea cu a est sens a articolului nehotărit are loc numai în exclamații, ceiace iaiăș pare a vorbi în favoarea ipotezei că la origine avem a fdee cu niș e eiipse.

În acelaș dialect se repetă substantivul, cînd vorbitorul vrea să stăruie în chip special asupra marelui număr de obiecte sau -finți respective De exemplu abr.: (*loc. cit.*, pag. 19, nr. 120): *j'e 'scite iaxhie macehie pe' la vite* 'gli sono venute fuori molte macehie ulla pele', *Va fatte pizze pizze* 'Tha ridolto in pezzi', adică în- l cmai ca în limba noastră, unde se spune în acrleași condiții *î-a cșit pete p te pe piele, l-a facOt bucăfl bucăji* ș. a. Tot așa se n timp ă și la adjective, resp. adverbe, a căror repetare ech va- lează cu gradul superlativ: abr.: (*loc. cit.*, pag. 19, nr. 120) *ggio- ne ^oiovene* 'da quando era giovane; sebbene giovane', *cioppe •cioppe* 'zoppicando, a mo' degli zoppi, sebbene zoppo'—rom. *ar tînar* 'fjarte tînar', *singur singurel* 'singur de tot', *bine bine f rte b n '* („f. și *șontîc șontîc* abr. *cioppe cioppe*: a ci repe- ta ea se dat reșt , poate, faptului că un om care șch oapătă re- p tă ir tr'adevăr ac astă mișca e de două ori părăcînd fa e un pas). Și alte cuvinte, depildă verbe, s° în rebuîțează dublu și în a laș scop Deas menea nu-i dialectul abruzzez singurul care o- f ă a tfel de cazuri, ci și cel sui ian apoi limba italiană li erară nsăș cu n se vede din spusele lui W. Meyer-Liibke, *Gram-*

matik de" romanischen Sprachen, II. Band: *Syntax*, pag. 164-urm. Tot din această operă aflăm că afară de româna și italiana (cu dialecte cu tot) numai limba provensală nouă mai posedă procedeul stilistic discutat aici. Să se compare și finele observații incidentale făcute de L. Spitzer în articolul *Ober den Imperativ im Romanischen* publicat în ale sale *Aufsätze zur romanischen Syntax und Stilistik*, Halle a. S. 1918, pag. 181 urm. În alte limbi neolatine repetarea cuvintelor se face cu ajutorul unei prepoziții care le leagă (v. M. - Liibke, *op. cit.*, pag. 282 urm). Neogreacă și bulgara oferă construcții identice, sau aproape, cu cele românești și siciliene, când e vorba de adjective și adverbe (v. P. Papahazi, *loc. cit.*, pag. 144, nr. 232).

85. Insfârșit am găsit în dialectul abruzzez câteva probe care amintesc de-ale noastre. Numărul lor este destul de redus, din cauză că autorul lucrării din care m'-am adunat eu materialul, n'a vrut să ne dea altceva decât un vocabular, însoțit de unele observații gramaticale și de altă natură. Pentru aceaș motiv nu înregistrez exemple din alte graiuri italienești de sud. Pe cele de mai jos le-am luat din G. Finamore, *op. cit.*, ed. I, pag. 243 urm.

Ugnune sa addff je preme la scarpe (pag. 243)—rom. *fiecare știe unde-l roade Ciubota; appoc' appoche se fece Rome* (pag. 243): cf. rom. *încetul cu încetul se face oțetul, încet încet departe ajungi; chi fa, pe' sse fa* (pag. 244)—rom. *cine face, lui își face; la sorte e ecoma une se le fa* (pag. 245)—rom. *soarta-l cum șt-o face omul; l'uomene s'attacc' a la parol', e le vuov' a le corne* (pag. 245)—rom. *omul se prinde cu vorba șr boul cu coarnele s. de coarne; lu povere fa coma po, e lu ricehe coma vo* (pag. 245)—rom. *săracul face cum poate și bogatul cum vrea; lu sazije nen gred' a lu dijune* (pag. 245)—rom. *sătulul nu crede celui flămînd; chi e. state muccecate da la serpe ă paure de la luscerta* (pag. 247)—rom. *cine a fost mușcat de șarpe se teme și de șopîrlă* (cf. și *cine s'a fript odată suflă și'n lapte acru*, cu acelaș înțeles); *da la matine se cunosce lu bbon ggiorne* (pag. 248)—rom. *ziua bună se cunoaște de dimineață* (cf. sic. *dî lu matinu si vidi lu bon jornu*, notat în *Arhiva XXXIII*, pag. 186, s. v. sic. *matinu*).—Tot aici trebuie citat *cane ch' abbajje ne' mmocceche* (pag. 244) — rom. *cînele care latră nu mușcă* (v. proverbul neapolitan identic, înregistrat deja în *Arhiva-*

XXXI, pag. 208, s. v. neap. *abbajare*), precum și teram. (s. v. *ombre*) *vrevugnafse deVombra sa* «metaf. di uomo eccessivamente timido», asemănător cu rom. *a se teme* s. *a- λ fi frică și de umbra lui*. înțeleg foarte bine că coincidențele dintre dialectele italiene meridionale și limba română sînt în acest domeniu și mai puțin concludente decît ce'e privitoare la particularitățile stilistice propriu zise, căci proverbele constituiesc, în majoritatea cazurilor, un bun comun al omeniri întregi, nu numai din punct de vedere al conținutului, ci adesea și al formei. Am citat toîuş exemplele de mai sus pentru ca colecția de materiale lingvistice, pe care m'am gîndit s'o pun supt aceea, să formă la dispoziția cetitorilor, să fie cit mai bogată.

I. Iordan.

Doctrina economică a Codului Callimach

Cap. II.

Valoarea și Prețul

A doua noțiune fundimeata a economiei politice—valoarea—este deasemeni o noțiune principală a legislațiunii civile și comerciale. În legile pozitive, însă nu atît noțiunea valorii, ci mai mult aceea a prețului, ocupă locul dintăi. Dar pentru că în economia politică teoretică,—disciplina care studiază prin excepție problema valorii,—nu se poate despărți într'o analiză completă, chestiunea valorii de aceea a prețului, se impune ca și cercetarea prețului, în concepția unei legi pozitive, să fie făcută după indicațiile metodologiei speciale. Cu atît mai mult, adoptarea acestui punct de vedere este necesară, cu cît legislațiile de cari ni ocupăm nu sînt streine dacă nu de terminologia valoare, cel puțin de problemele pe care le ridică chestiunea valorii. Codul Callimach nu întrebunează nicăeri termenul valoare. S'ar părea că limba moldovenească nu cunoștea acest termen, căci peste tot locul unde juriștii moldoveni trebuiau să întrebuneze cuvîntul «valoare» ei recurgeau la acel de „preț”, sau la o perifrază oarecare. Mai a-

devărată cred că ar fi ipoteza că juriștii mo'doxerr, nu întrebun-
 țau acest termen fiindcă nu sesizau exact fenomenul exprimat de
 termenul valoare, pe care-l confundau cu acel exprimat de „preț”
 de oarece nici în originalul grecesc nu se întrebunțează teime-
 nul valoare, ci numai acel de preț „TILTI”, când aveau la înde-
 mână un termen curent corespunzător și pentru valoare. Astfel fiind
 obligat să traducă primul aliniat al articolului 304 dn C. A. unde
 se definește valoarea unui lucru spunându-se că „*cler bestimmte
 Werth einer Sache heisst ihr Preis*” se dă art. 400 dn Cedul
 •Callimachi versunea: „Aceia ce hotărît face un lucru, să nu-
 mește prețul lui”. Intre expresiun a „valoarea determinată” din
 <codul austeriac și în're „ace'a ce hotărît face un lucru” este de-
 sigur o deosebire. Juriștii austriaci prin prețul unui obiect, au
 voit să înțeleagă quantumul valorii sale, într'un moment oarecare,
 c iace nu reese din definiția din codul moldovenesc. Prin aceasta
 din urmă s'ar put'a în'e'lege mai degrabă că prețul exprimă va-
 loarea intrinsecă a unui obiect, indiferent când, idenificându-se
 chiar cu ea. Definiția austeriacă conține o subtilitate, împrumutată
 dela școala e:onomă germănească, dealim'nterea ca și întreaga con-
 cepțiune asupra valorii și prețului, subtilitate care scapă juriștilor
 moldoveni. La această neînțelegere a fenomenului a contribuit de-
 sigur și imperfecțiunea terminologiei noastre pe lângă lipsa de
 cultură economică a juriștilor vechi. Nici traducerea în limba
 română, apărută în 1812 nu cunoaște termenul valoare, întrebun-
 țându-se pentru germanul „Werth”—„preț”, în traducerea la-
 tină se găsește însă termenul „valor” iar aliniatul de mai sus este
 astfel redat: „determinatus rei valor ipsius pretium dicitur”¹⁾ Numai
 în traducerea dn 1851 găsim întrebunțat cuvântul „valoare”
 dându-se o traducere literală textului german, care în versiunea ro-
 mânească este astfel: „Valoarea determinată a unui lucru se nu-
 mește prețul lui”²⁾.

1) Cod x civilis universalis p. 93.

2) În codul austriac se confundă și în alte ocazii noțiunea
 -valorii cu aceea a prețului. Astfel în art. 637, care li'a trecut în
 Codul Calimach, fiind vorba să se specifice modul de d terminare
 al prețului curent al unui fideicomis se întrebunțează termenul
 „Werth” în loc de „Preis”.—*Der Werth eines Fideicommiss's
 —Gutes, wenn ei vertauscht oder verschuldet werden soli, whd
 durch die gerichtliche Schätzung, wenn es aber zu Geld gemacht
 werden soli, durch öffentliche Versteigerung bestimmt.* Deasemenea
 o confunzie similară are loc în art. 934 și 935.

În concepțiunea codului austriac trecută și în codul nostru,, defprnrnarea valorii unui lucru se poate face după două criterii r utilitatea generală bunului și proprietatea specifică a unui lucru. În primul caz factorii loc și timp au rolul de elemente condiționale, iar în al doilea afecțiunea care ni leagă de un bun, plăcerea specială care ni-o procură,—„die besondere Vorliebe" va hotărî valoarea lui. Dar această conceptune nu este despărțită de noțiunea de preț. În raport cu dînsa se deosebesc două categorii de prețuri: „der ordentliche und gemeine Preis" sau „obijnuilul preț" care se formează după utilitatea generală pe care un bun poate să o aducă, „ad că prețulufrea ce i să face de pe obicinuital și de obștie folces, care să poate dobîndi privind cătră-vreme și cătră loc", și „der ausseordentlicher Preis", „prețul neobișnuit" care reprezintă „prețiluirea, ce i se face cu privirea cătră deosebitele relații (legături), ce poate avea acel lucru cătră primitoriul prețului, și plecarea acestuia cătră acel lucru pricinuit din întîmplătoarele sale însușiri" (401)¹⁾. După exemplul dat de însuși codul Calimach un lucru are un preț neobișnuit pentru proprietarul său, atunci cînd l-a obținut prin vre o „vestită a lut faptă". Dar în acest caz nu mai poate fi vorba de preț în sensul obișnuit, adică cantitatea de bunuri date pentru a obține alt btrn, .căc', darul din exemplul de mai sus nu este obținut pe calea schimbului pentru că el să poată avea un preț, avem deaface aci cu ideia de valoare, independentă de cea a prețului, pe care vedem că juriștii moldoveni o confundă cu ace'a de preț.

Prețul neob'snuit este acelaș cu prețul afecțiunii. Prin» acest preț „tîlcuitorul" dela sfîrșitul codului Calirmch înțelege „prețul ce are un lucru pentru niște întîmplătoare cu litale sau relații în ochii stăpînitoriului lui: pentru care după socotința lui,, meritorisește acel lucru a fi protimisit înaintea tuturor altor lucruri de asemenea soi, spre pildă darul dela stăpînitori, dela mire, dela mireasă, dela soțul său".

1) *Wird eine Sache nach dem Nutzen geschälz', den sie mit Rücksicht auf Zeit und Ort gewdhlnkh und allgemein leisset, sa fällt der ordentliche und gemeine preis aus. nimmt man aber auf die besonderen Verluiltsse und auf die in zufälligen Eigenschaften der Sache gegriindete besondere Vorliebe desjenigen, dem der Werth ersetzt werden muss, Rücksicht, so entsteht ein ausserordentlicher Preis ari. 305.*

O deosebire esențială este între Codul Austriac și Codul Calimach, în ce privește obligația în anumite cazuri, de a se aprecia valoarea unui bun după cel de al doilea criteriu, al proprietăților particulare pe care le are față de un anumit om. Codul austriac obligă pe posesorul de rea credință, intrat în posesie printr-o faptă pedepsită de codul penal, să restituie pe lângă bun și foloasele pe care le-ar fi avut prin posedarea sa, estimate fiind după valoarea „der besonderer Vorliebe”, adică după prețul lor extraordinar)¹⁾ Codul nostru nu se găsește un asemenea articol, iar la paragraful referitor la stăpînitorul cu rea credință, nu se specifică modul de apreciere al foloaselor pe care ar fi dator să le restituie. Chestiunea trebuia de sigur să rămînă la aprecierea instanțelor de judecată. Această deosebire a codului moldovenesc nu poate fi atribuită unei simple omisiuni redacționale ci interesului special al clasei sociale care elabora codul. În Moldova dela începutul veacului trecut, cînd latifundiile ajunseseră la definitivitatea lor funcționare, datorită aproape exclusiv vicleșugului și încălcărilor, posesorii de rea credință trebuie să fi fost destul de numeroși, și foarte dese ori chiar din clasa boierească. Această neprecizare din codul Calimach față de posesorul de rea credință nu pare a fi străină de această stare de fapt. Ea indică una din măsurile pe care clasa care legifera le lua, pentru a scăpa de sancțiunile pe care le prevedea legea austriacă, deși nu s'ar putea pretinde că organizarea juridică a Moldovei din acea vreme, ar fi dat măcar o garanție obișnuită țăranului dăunat.

Această intențiune de a se proteja autorul unei daune comise prin vicleșug, reiese și mai clar din art. 1758. Articolul 1331 din codul austriac prevede că la despăgubire simplă, adică pe prețul obișnuit, este obligat numai cel culpabil de neîngrijire învederată sau intenționată. Codul Calimach introduce în această categorie și pe dăunătorul prin vicleșug, fără însă să-l oblige la

1) *Der unredliche Besitzer ist verbunden, nicht nur alle durch den Besitz einer fremden Sache erlangte Vortheile zurück zu stellen; sondern auch diejenigen, welche der Verkürzte erlangt haben würde, und allen durch seinen Besitz entstandenen Schadert zu ersetzen. In dem Falle, dass der unredlicher Besitzer durch eine in den Strafgesetzen verbotene Handlung zum Besitze gelangt ist, erstreckt sich der Ersatz bis zum Werthe der besonderert Vorliebe.*

un anumit mod de despăgubire, ci menționează numai că dăunatul „are drept să ceară despăgubirea sa”. Dăunatul are dreptul să ceară chiar și prețul extraordinar al lucrului său, în caz când a fost dăunat prin fapte pedepsite de legea penală, însă numai să ceară, desigur instanțelor judecătorești—fără ca posesorul de rea credință să fie obligat la o asemenea restituire, ceea ce este cu totul altceva.

Alături de noțiunile de „preț obișnuit” și „preț extraordinar”, prin care s’ar putea înțelege valoarea de schimb și valoarea de întrebuințare, ambele coduri mai disting noțiunea prețului pierjii. Codul austriac înțelege prin acest preț, prețul mijlocu al pieții din locul și din timpul când va avea să expire un contract. În ceea ce privește valorile imobiliare, și situația pieței moldovene trebuia să impună o derogare de la aceste principii. La noi funcționa încă înainte de punerea în lucrare a codului Ca imach sistemul prețurilor fixe de ocîrmurre, al prețurilor politicile. Determinarea prețului pieții era legată de această stare de fapt, astfel că redacțiunea ar. 1420 este următoarea: „Dacă sau pas drept temeiul prețului, ce să politicește la piață atunci să înțelege prețul cel de mijloc în piața locului, unde și la vremea când trebuie să se săvîrșească tocmeala”. Urmează deci că nu mai este vorba de un preț al pieții care să iasă din libera dezbateră dintre cumpărător și vânzător, pentru că din o serie de asemenea prețuri să se stabilească o medie, ci despre o medie obținută din mai multe prețuri „polilicite”.

Prețul într-o vindere-cumpărare trebuie să îndeplinească trei condițiuni: să fie în bani, hotărît, și drept. Articolele 1415-1421 din C. C. reproduc în această privință principiile codului austriac. În ambele coduri nu se admite ideea unei vindere-cumpărări a cărei preț să fie altceva decît moneda metalică, cu excepția monetei fiduciare în codul austriac. O vindere-cumpărare a cărei preț ar conține și altceva decît monetă, trebuie considerată ca schimb, în caz că valoarea obiectelor întrebuințate în compunerea prețului, de pildă, vitele, cerealele etc, întrece pe aceea a banilor, rămînînd să fie considerată ca o vindere-cumpărare propriu zisă, în cazul invers, adică cînd valoarea banilor este mai mare ca aceea a obiectelor. Prețul mai trebuie să fie determinat, adică în fiecare contract, să se indice suma. În cazul cînd determinarea prețului ar rămîne la aprecierea unei a treia persoane, atunci

avem o vindere-cumpărare fără un preț cert. Pe lângă această condiție prețul trebuie să fie și just, această reminiscență medievală fiind inserată în ambele coduri. După codul austriac, prețul este fixat de evenimintele taxării ale mărfurilor, iar după codul moldovenesc de fixarea de către autorități a anumitor prețuri pentru bunurile ce servesc alimentației, sau altor nevoi principale. În caz când prețul din contract întrece limita fixată de autorități, cumpărătorul este în drept de a cere restituirea diferenței ce i s'a încasat pe nedrept.

*

* *

Atât cât se poate deduce din putinele elemente ce ni se oferă, concepția valorii împărțită de juriști, este o concepțiune subiectivă. Dacă cercetăm mai de aproape cele două criterii după care un bun poate fi clasat în categoria valorilor,—a lucrurilor prețuite, după terminologia codului,—ele se reduc la unul singur de ordin strict subiectiv, utilitatea, fie posibilă de obținut, după primul criteriu, fie obținută deja, după cel de al doilea.

Două împrejurări speciale, credem că au dictat adoptarea acestei concepțiuni: primă, școala dominantă austro-germană care influențase și pe redactorii codului austriac, și a doua, starea socială a Moldovei, în epoca de elaborare a codului ei.

În literatura germană, anterioară elaborării codului austriac stăpînea de multă vreme ideea subiectivismului valorii, mentalitate care se păstrează și după această epocă. *Iohann Georg. v. Walch*, încă din anul 1727 încearcă să demonstreze întîietatea elementelor subiective în procesul valorii.

Christian Gotthelf Ahnert apreciază ca primă cauză a evacuării unui lucru, utilitatea pe care poate să o producă ¹⁾. *Iohann Chr. Fr. Meister* acordă și dînsul o importanță specială folosinței pe care un om poate să o obțină dintr'un bun sau o acțiune, astfel că pentru dînsul valoarea absolută este dată de raportul care se poate stabili între un lucru sau o activitate cu nevoile omenești ²⁾. La fel *Ioh. Fr. Eus. Lotz* susține că valoarea unui lucru este dată de „gradul capacității unui bun ca mijloc de satisfacție

1) *R. Kaulla*. Die geschichtliche Entwick'ung, p. 108-109.

2) Grundsätze der Macht und Glückseligkeit etc. p. 202.

3) *Iohann Chr. Friedr. Meister*. Leh, buch des Naturrechtes Franckfurt an der Oder 1809. p. 269.

al scopurilor om.n ști" »). Deasemenea *Iohan Paul Harl*, admite? că valoarea unui lucru este determinată de cantitatea și calitatea folosului său »). *Iulius von Soden*, care după Kaulla este primit teoretician german care caută un drum propriu în teoria valori, este un subiectivist tot atât de declarat *)• Mulți alți economiști germani împărtășesc aceleași vederi, astfel că subiectivismul se poate considera ca școala dominantă a vremii, în știința germană.

Introducerea acestei concepțiuni în legislația pozitivă, afirmă și mai mult această dominație, știut fiind, că în legile pozitive nu-și găsesc loc decât concepțiile sau principiile, care în circulația ideilor au o vechime oarecare și un ascendent bine stabilit.

Adoptarea, în Moldova, a acestei idei exprima și nevoia de a armoniza modul de producție și starea generală socială, cu ideea valorii produselor. Legându-se valoarea bunului de o proprietate oarecare, independentă de subiectul valorificator—de pildă calitatea mărfurilor de a fi produse ale muncii—ideea valorii-muncă scoate în primul plan categoria producătorului. Din contra ideea valorii-utilitate reliefează categoria consumatorului. În epoca când se elabora codul, economia țărilor românești era în generalitatea ei, o economie quasi-iobagă: ea era dominată de un regim în

1) Revision der Grundbegriffe der Nationalwirtschaftslehre-Koburg u. Leipzig. 1811-1814. t. I. p. 37; Handbuch der Staatswirtschaftslehre. t. I. p. 36 și urm.

2) Op. cit. p. 163.

3) *Iulius von Soden*. Die Nationalökonomie. Voi. I. Leipzig_1805. p. 39 și urm.

4) Nu s'ar putea susține că juriștii austriaci au urmat în cea mai mare parte teoriei valorii, concepția dreptului roman. În legile romane, începând chiar din epoca celor 12 table, se găsesc numeroase indicațiuni despre concepția contemporană a valorii. Un sistem unitar a lipsit însă. Iată de pildă câteva texte din Digeste: „*plus est in manus pretio, quam in re*” L. 16,13; „*pretium non in substantia, sed in arte sit positum*” L. 16,14; „*Pretia rerum non ex affectu, nec utilitate singulorum sed communiter funguntur. Nec enim qui filium naturalem possidet, tanto locupletior est, quod eum, si alius possideret, plurimo redempturus fuisset. Sed nec illae, qui fundum alienum possidet, tantum habet quanti eum patri vendere potest. Nec expectandum est, dum vendat; sed in praesentia, non qua filius alicujus sed qua homo aestimatur. Eadem causa est ejus servi, qui noxam nocuit; nec enim delictando pretiosior fit*” XXVI. 2. 63.

care producerea unei cantități însemnate de bunuri, se făcea pentru trebuințe altele, în mod silit, și de drept și de fapt. Totodată producția aproape întreagă a țării era rezultatul muncii "țărănești. A admite ideea valorii legată de categoria producătorului, înseamnă implicit și recunoașterea valorii acestei clase, și a tuturor consecințelor care pot decurge dintr'o asemenea recunoaștere. Ori o astfel de atitudine din partea însuși a boerimei - care elabora Codul, nu putea fi cu puțință. Singură concepțiunea valorii bazată pe ideea utilității putea să-i convină, adică valoarea unui lucru este atât cât folosul pe care-l obține cineva. Consumatorul este deci factorul decisiv care introduce sau scoate lucruri din categoria valorilor. Consumatorul creiază astfel prin nevoile, gusturile și capriciile sale însăși valoarea clasei producătoare. O altă concepție, credem n'ar fi putut fi primită oficial într'o legislație elaborată în condițiile Codului Calimach.

G. Zâne.

Holul boerimei în politica externă a principatului Țării Românești în prima jumătate a sec. XVII-lea.

(Constatări generale)

Acțiunea lui Mihai Viteazu deschisese boerimei muntene calea unei noi orientări politice în afară. El restaurează politica de alianță cu creștinii și rupe cu apăsătoarea și umilitoarea supunere a țării față de Turci'. Această schimbare în politica externă a principatului muntean era reîntoarcerea la situația veche care dispăruse odată cu înghițirea Ungariei de către Turci după înfrângerea de la Mohaci (1526). De astă dată Imperialii erau vecinii cari ofereau și căutau alianțele domnilor români nu atât din dorința de a scoate principatele de sub jugul Turcilor cât mai ales din dibace calcule politice; iar trăsătura de unire între ei și prin-

cipafe o făcea Ardealul românesc, refugiu acum al mândriei maghiare îngenunchiate de urgia turcească.

Pătrunderea spre răsărit și sud a Habsburgilor *) a vizat, de pildă cum era și firesc, mai întâi Ardealul. Evenimentele, cum au urmat au dovedit că Habsburgii nu au nici puterea nici dibăcia necesară pentru a înlătura influența turcească dela Dunărea de jos. Încercările însă vor continua.

Cucerirea politică a Ardealului de către imperiali prin instalarea lui Basta a fost vremelnică și a avut drept rezultat reacțiunea ardelenescă manifestată prin rolul politic cum l'a jucat principatul ardehnesc după moartea lui Mihai Viteazul până la Appafi I. Din Ardeal și prin Ardeal avea să se atașeze Muntenia, influenței imperialilor, rămânând, deocamdată asupra Moldovei, covârșitoare, influența polonă.

Năzuințele Habsburgilor vor întâlni dela început rivalitatea polonă, care dela Zamoiski până la Sobieski, în forme diferite, va râvni aceiași situație. Domniile Movileștilor din Moldova sunt o indicate în acest sens. În legătură cu imperialismul poșon se constată,—însă mai mult ca un episod al unei stări de tranziție, sau primirea pentru moment a unei anumite situațiuni—existența unor simpatii poloneze în rândurile boerimeii muntenești. Dar acest partid era foarte slab și compus mai ales din boeri obscuri pe cari, alipirea la un domn fără prieteni îi va scoate la suprafață. Dovadă evidentă despre aceasta este faptul că după Mihai Viteazul acelaș partid al său în frunte cu Udrea Banul, Negrea Clucerul (foști regenți în Moldova) și Stokhița Postelnicul deține situațiunea politică. Aceștia s'au ținut în rezervă la primăvenire a lui Movilă; acuzați însă că uneltesc contra Domnului sunt omoriți» (1601) și astfel Domnul Polonilor din Muntenia comite greșala care-i va scurta cu total șederea pe tronul cu care-l miluise Zamoiski. Într'adevăr prin Iunie a anului—1602—răscoala, pusă la cale de acest partid a lui Mihai Viteazul izbucnește în

1) Vezi N. Iorga, Studii și Doc. la Ist. Românilor, Voi. *Wr* Prefața.

2) Hurmuzacki, Doc. priv. la istoria românilor, Voi. II pag. 26, unde se vede că vel logofătul Dan și Focșa Petriceico merg în delegație la 11 Ianuarie 1601 la regele Poloniei.

3) N. Iorga, Basta și Mihai Viteazul p. 53 și urm; idem *Scurtă istorie a lui Mihai Viteazul* p. 107-8.

părțile Olteniei. Răsculații—vre-o 12000 la număr—în frunte cu frații Buzești silesc pe Simion Movilă să părăsească țara luând drumul Moldovei de unde nu avea să mai revie. ').

Situațiunea politică o vor complica însă Imperialii; ei aveau pretendentul lor la Tronul Țării Ronânești iar Turcii sprijineau pe altul. Tradiția alăturării pe lângă puterile creștine și—în unele suflete umilite de vremuri—resemnarea în primirea suzeranității turcești, arătau boerimei muntene drumuri deosebite. Aceste sentimente și calcule adună pe unii boeri în Ardeal pentru a începe —cu succes—lupta pentru moștenirea lui Minai Viteazul.

Tradiția politică a marelui erou d'n amurgul sec. XVI-lea, va supraviețui astfel prin boerimea creată în vremea sa. Conducătorii acestei boerimi erau frații Buzești stăpânitorii de fapt ai țării, Domnul pus de dânsii, Radu Șerban, era o rudă a lor, fost mare paharnic sub Mihai Viteazul), el însuși un erou care va răsbuna cu prisosință trădarea magnaților Unguri contra înaintașului său. Radu Șerban va fi un devotat prieten al împăratului căruia îi jurase credință încă înainte de a se statornici în scaun. *) Noul domn va întâlni în boerimea de țară o reacțiune în contra imperialismului polon, iar instalarea sa în scaun va însemna un triumf al imperialilor. Turcii au promovat, fără să-și dea seama, interesele politice ale Habsburgilor, prin nehotărîrea și oscilațiile lor față de cererile polone. Partidul turco-fil din Muntenia își avea pretențiile sa'e deosebite de orice legătură cu Polonia; boerii alcătuitori ai acestui partid cereau Turcilor să li trimeată pe Mihnea ca domn al lor ceiace aceștia și fac, cu toate că în urma insistențelor polone aprobaseră domnia lui Simion.

După bătălia dela Teleajin acesta se retrase în Moldova și cu dânsul se stabiliră aici și partizanii săi boeri de mâna a doua scoși la suprafață de împrejurările amintite, nădăjduind în revenirea unor vremuri mai bune pentru ei. Printre acești pribegi din Moldova se numără: Mitropolitul Eftimie, logofătul Dan Danilovici, logofătul Teodosie, Enache Spatariul, Cristea Armașul,

1) Iorga, Studii și Documente la istoria românilor Voi. IV pag. VI. Prefața.

2) Papfu Ilarian, Tezaur de monumente istorice, I, 389.

3) Iorga, Studii și doc. IV. pag. XI; Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt, Voi. IV, pag. 198-199. Chronicon Fuchsio Lupino Oltardinum, în Quellen etc.

Andreico Comis, Tudor Sluger, Daniil Postelnicul, Fierra logolătul, Oancea Vornicul, Șarban Vornic, Dumitraș Stolnic și Barbu Armaș ¹⁾. În 9 Aprilie 1603 ei trimit o solie la regele polon cerând ajutor pentru Simion Movilă.

N'am putea afirma însă că toți acești boeri așteptau mântuirea țării lor dela Poloni fiindcă printre ei erau de aceia ce țineau cu Turcii și cari temându-se de a face politică creștină în principat, urmau pe Simion Movilă—om ai Polonilor—recunoscut totuși de Turci.

Pe tronul Munteniei însă Radu Șerban se întărise definitiv. Schimbările în politica internă a țării sub noul domn sunt radicale. Nici unul dintre boerii cu atitudini rezervate nu fac parte dintre conducătorii țării. Divanul ce-l constatăm în August 1602 reprezintă această structură. Cei trei frați Buzești, Preda vel ban, Stroe vel Stolnic și Radu vel Clucer împreună cu: Vornicul Cernica, vel logofătul Stoica, vel spătar Leca, vel visternic Nica, vel comis Giurgea și paharnicul Constantin reprezentau partidul național triumfător pe care se sprijinea domnul. Acest partid cerea mai departe lupta cu Turcii cu cari Radu Șerban o și începuse prădând dincolo de Dunăre.

Intervenți în răzcoala lui Szekeli a cărui reușită ar fi însemnat o victorie poloneză și domnul muntean trebuia să-și ia măsurile de precauțiune. Din această cauză s'a hotărât a interveni în conflictul din Ardeal. Situația era foarte grea. Simion amenința din Moldova, Turcii din Silistra; totuși sub îndemnul partidului național credincios imperialilor, Radu Șerban trecu munții și la Brașov (1603) distruse pe răsculat' înlăturând astfel primejdia ce ar fi reprezentat'o, pentru situațiunea politică creată, răzcoala lui Moise Szekeli. În timp ce era în Ardeal însă, în țară partidele dușmane—atât cei polon cât și cel turco-fil—reușiră să atragă de portea lor pe mitropolit și aduc la tron în lipsa domnului pe Ștefan Vodă fiul lui Petru Cercel. ²⁾ Dușmăniile partidelor politice se întetesc. Boerii pribegi din Moldova se agită mereu pentru reinstalarea lui Simion pe care Turcii o hotărăsc din nou. În Iunie 1604 Basta părăsi Ardealul care ajunge principat independent de imperiali. Astfel situațiunea devine favora-

1) Hur.nuzaki-Bogdan, Voi. II 2, 265.

2) N. Iorga, Un pretendent la tronul muntean, în Omagiu lui Titu Maiorescu pag. 155 și Idem, Studii și doc. IV, pag. XXXVI.

bilă unei lovituri de instalare a supremației polone în Muntenia. Dar acest plan al boerilor pribegi și al Polonilor a fost dejucat de acțiunea lui Preda Buzescu care încă înainte de plecarea lui Basta din Ardeal începuse în secret tratative cu Turcii.

Tratatul cu Turcii care duc la rezultatul dorit întrucât Radu Șerban primește dela ei întărirea în scaun, precum și instalarea lui Bocskay ca principe al Ardealului, completează eșecul politicii imperiale în țările românești iar tratatul din 5 August 1606 caracterizează situațiunea cea nouă. Eșecul politicii imperiale în Ardeal ni-l arată mai cu deosebire întronarea lui Sigismund Răkdczy. Pe acesta îl felicita Clucprul Radu Buzescu în numele domnului său, când în contra voinții imperialilor lua moștenirea politică a lui Bocskay. »).

În felul acesta partidul creștin din Muntenia se adapta noilor curente politice, ferind țara și de prea umilitoarea supunere față de Turci și de încercările polone de a-și stabili o supremație asupra ei. Când însă principele ardelenesc va ridica pretenții imperialiste, Radu Șerban va lupta pentru cât mai posibilă neatrănare a țării sale. Numai așa înțelegem relațiunile lui cu Gavril Bathory. Acesta își adusese în Ardeal pe Patrașcu fiul lui Mihai Viteazul spre a trece la momentul oportun munții și a-l instala la Târgoviște. *) Domnul muntean știa să împedecă lovitura fără ajutorul nimănui. Logofătul Stoich'ți fu trimis în Ardeal la noul Craiu spre a-i explica sentimentele domnului său față de dânsul și astfel în acest an 1608 ') o noă situațiune politică se crează în sud-estul european, situațiune pe care imperialii nici într'un caz n'o voiseră. Si înfăptuia acum o confederație a țărilor române însă nu contra Turcilor cum voiseră imperialii ci sub vasalitate turcească.

Înțelegerea aceasta însă era impusă adhoc, de împrejurări. Gavriil Bathory își va atrage repede dușmănia Polonilor cari atrag prin Constantin Movilă, de partea lor și pe domnul Muntean. De bună seamă domnul Moldovei făcuse pe Radu Șerban să se adreseze pentru ajutor Poloniei unde trimise pe visternicul Pană spre a cere regelui să i se vândă un castel unde să-și poată a-

1) Iorga, Studii și Doc. IV.

2) Iorga, S udiu și Doc. IV, Prefața.

3) Memoriile lui Weiss în Transchenfels. Deutsche Fundgruben.

dăposti la nevoie averea și familia. Un ambasador extraordinar este trimis chiar spre a duce jurământul de credință lui Sigismund, regele Poloniei. În același timp Radu relua și relațiile cu imperialii presimțind că tot la războiu va ajunge cu Bathory.

Intr'adevăr în 1610 „nebunul” intră în Muntenia pe care Radu o părăsește fugind în Moldova, în timp ce Turcii trimisese domn al țării pe Radu Mihnea, care fusese rerut de un grup de boeri¹⁾ Prin urmare la 22 Februarie a anului 1611 când noul domn intra în țară își avea partizanii săi pe care se putea baza în conducerea țării. Între boerii susținători ai noii domnii găsim și pe doi credincioși sfetnici ai lui Radu Șerban: Cernica Știrbey fost mare vornic, făcut acum mare spătar precum și Stoica fost mare logofăt și înaintat acum mare visternic. Tudor vel ban Vintilă vel vornic, Cristea vel spătar²⁾, Cociu vel comis, Pana'te vel stolnic, Stanciu paharnic și Fote vel postelnic sunt boeri divaniți ai noului domn. Nici unul dintre frații Buzești și nici Lupu Mehmedtinul secundantul acestora în regiunile oltenice nu se găseau printre partizanii noii domnii. De sigur că aceștia pregătesc reînstalarea domnului prbeag care era în Moldova și care își pregătea și el revanșa cu ajutorul Polonilor și al Imperialilor.³⁾

Radu Mihnea va reprezenta politica de resemnare în fața oricărei pretenții turcești. Astfel va jigni pe mulți dintre acei cari se alăturaseră lui și deci le înlesnea reîntorcerea în lagărul lui Radu Șerban. La reîntorcerea acestuia în țară toți părăsesc pe protejatul Turcelor din Muntenia Radu pentru a doua oară trece în Ardeal și la Brașov distruge cu desăvârșire pe Bathory, repetând bătălia din 1603.

Astfel își atrase Radu Șerban dușmănia turcească. Măzilitura⁴⁾ lui fu hotărâtă și el nu se mai opuse. Trecu în Ardeal, de aici în Moldova și apoi în Polonia spre a nu se mai întoarce din exil niciodată.⁵⁾ Radu Mihnea fu statornicit în scaun și cu el partidul turco-flăcău stăpânește Țara Românească schimbând în acest sens-

1) Hurmuzaki IV», 312 și Mateiu al Mirelor.

2) Un Tudor s'uger găsim între boerii refugiați din Muntenia cu Simion Movilă.

3) Între aceiași pribegi îl găsim ca armaș.

4) Hurmuzaki Doc. IV', 436-441 și 142.

5) N. Iorga, Un biruitor, Radu-Vodă Șerban, Buc. 1911.,

s'uațiinea politică generală rrai ales că și în Moldova tronul fu dat lui Ștefan Tomșa om al Turcilor.

Dar curentul creștin din Muntenia era prea mare spre a lăsa țara în această situațiune umilitoare. Boerii cari alcătuiau acest partid nu vedeau de loc bine pe Radu Mihnea, creatură a Turcilor; armata Roșilor deasemenea nu mai putea suporta să steemereu înarmată pentru a susține un domn ce nu se putea baza pe rimeni. Cei câțiva boeri amintiți mai sus pe cari reușise să-l atragă de partea lui reprezentau prea puțin ca autoritate, în Țara Românească și nu puteau sta față în față cu tabăra adversă boerească alcătuită din ce avea țara mai de frunte. Aceștia din urma pregăteau schimbarea situațiunii în care fusese adusă țara.

De astă dată în fruntea partidului național stătea vel stolul n'cul Bârcan dela Merișani, care a fost în tot timpul domniei lui Radu Șerban, stolnic. El se înțelese cu alți boeri luând hotărârea de a lupta până la ultima picătură de sânge în con'ra domnului. Răscoala poartă pecetea națională întru cât avea ca țintă pe lângă alungarea domnului „un Turc, fiu și frate de Turc” și pe Grecii săi. Ei se adresează în același timp împăratului Austriei spre a li trimete cu ajutoare pe Radu Șerban domnul lor adevărat.) Printre boerii răscuțați întâlnim pe Mihail cămărașul), Stanciul Paharnicul—cel care în 1611 răscolase Roșii contra lui Mihnea silindu-l a fugi peste Dunăre—Murgu Spatariul, Leca Postelnicul, Grigore Comis, George Armașul, Neagoe, Nica Visternicul, Lipul logofăt și Paharn'cul Lupul (Mehedințeanul). Domnul fu mai tare irlsă—Căpeteniile răsculaților, Bârcan Stolnicul, Mihail Cămărașul și Stanciul Paharnicul fură omorîți în chinuri grozave. Mihnea arată prin acest masacru că politica turcească este învingătoare în principatele române căci și în Deal Bathory este înlocuit cu omul Turcilor, Gavriil Bethlen, pentru instalarea căruia luptară trupe muntene și moldovene.

Cu toate aceste vremuri grele, partidul creștin nu contenea lupta. Boerii dușmani ai Turcilor vedeau în Radu Mihnea un vândut Porții și trimeteau mereu îndemnuri de luptă domnului lor Radu Șerban. ») În ura lor contra Turcilor ei își lărgiră terenul de ac—

1) C. Obedeanu, Grecii în Țara Românească, București^ 1902 pag. 30-31.

2) N. Iorga, Stud'u și Doc. IV. CIV.

3) Hurrouzaki IV, 552 și 479.

flvitate și peste Milcov, în Moldova. Domnul de aici Ștefan Tomșa, omul Turcilor, fu în pericol de a fi răsturnat de boerii Moldoveni, ajutați de mercenarii munteni în frunte cu Mârza cel mare fostul mare spătar a lui Radu Șerban). Amestecați în complotul -contra lui Tomșa, boerii munteni urmăreau un scop mai înalt decât numai alungarea de pe un tron a unei unelte a Turcelor; ei urmăreau triumful ideilor lor politice în cele 3 țări române: Ardeal, Moldova și Țara Românească. Căci nu-i o simplu întâmplare iaptul că tocmai atunci stăpânirea lui Beth'en în Atdeal era amenințată de trupele lui Radu Șerban și Homonay, r?sculat,i contra Jui. Despre Radu Șerban se știa în Mai 1613 la Alba Iulia că se ^coboară în jos); tot atunci b>erii munteni cereau trupelor polone cari, urmând pe Tomșa ajunseră în Mnntenia, pe Radu Șerban ca domn al lor.').

Dar și de astă dată Turcii reușesc prin desbinările creștinilor să-și salveze situația. Instalând în Moldova pe Radu Mihnea în Muntenia pe obscurul Alexandru Iliș iar în Ardeal reducând ia credință pe Bethlen, Turcii se mulțumesc cu acest aranjament în momentul când, scăpați de încurcăturile asiatică aveau .a începe războiul cu Polonia, războiu amânat prin convenția de la Iaruha (Bussa) (1617).

Domnia grecului Alexandru Iliș nu putea produce decât aceeași nemulțumire în țară. Boerii de țară luară pozițiune și se ridicară într'o cumplită mișcare de revo tâ spre a împedeca lovitura ce se dădea clasei boerești prin înlăturarea din toate dreptătoriile și înlocuirea lor cu Grecii.

Era deci o mișcare națională în adevăratul înțe'es al cuvântului. În fruntea ei se găseau de astă dată paharnicul Lupu Mehedințeanu, căpitanul Buzdugan și Cârstea Vornicul (Cocorășcul)') -susținuți de armată Roșilor. Descoperiți de domn, paharnicul Lupu și Buzdugan scăpară în Transilvania iar Cârstea Vornicul rămas în țară fu prins și ucis mișelește lângă Târgoviște alături de mulți alți credincioși ai săi. Răscoala a fost potolită cu ajutorul seime-

1) Vezi pentru aceasta lucrarea mea : Ștefan Tomșa II și rivalitatea Turco-polonă pentru M >ldova Iași 1926.

2) Szlagy. B -thlen Gabor feiedelem K'adotlan politikai levelec Budapesta 1879 pag. 48 Tradus de N. Tataru.

3) Vezi lucrarea mea: Ștefan Tomșa.

4) S.oica Ludescu, in Mag. ist. p. Da:ia. IV, 308.

nilor care purtau încă credință domnului fiindcă le piătea fefurile-Lupu Mehedințeanu în 7 Septembrie¹⁾ se găsea la Brașov under e primit de Bethlen și sfătuit să se împace cu Alexandru Iliăș. Cu el erau mai mulți pribegi cari—cu consimțământul tacit a lui Bethlen—adunau trupe.

În Iunie 1618, în fruntea lor, paharnicul Lupu trecu munții pe la Bran, surprinzând pe neașteptate pe domn care, spre a scapa se refugia în grabă la Brăila iar de aici la Constantinopol perzându-și chiar Doamna care apucase drumul Giurgiului. Paharnicul Lupu și căpitanul Buzdugan apucă scaunul țării și cer domn nou dela Poarta *)•

(va urma)

N. C. Bejenaru.

Un produs al Școalei lui Ion Exarhul la noi:

Manuscriptul al III-lea din Sbornicul dela Ieud.➤

Acest manuscript *) dela Ieud (Maramureș) cuprinde trei texte: 1) Scriptura Domnului Hristos cătră oameni căzută în piatra din ceriu, 2) învățătură la Paști, 3) învățătură la cumenecătură.²⁾

Primul text,³⁾ *Poslanie...* e o alcătuire din propozițiuni, ori fraze chiar, slave, urmate de traducerea lor în românește⁴⁾ (pg.

1) N. Iorga, Socotelile Brașovului, 42.

2) N. Iorga, Studii și Doc IV, CXXXIII și Menoriile lui Kemeny în Deutsche Fundgruben, Mateiu al Mirelor in Papiu, Tezaur, I 327—352 și Hurm. I. 182—3.

3) din colecția de *Texte de limbă din secolul XVI*, reproduse în facsimile, îngrijite de I. Bianu, sub auspiciile Academiei Române, tip. Cultura Națională, București 1925.

4) dat în 48 pagini facsimile. Și N. Drăganu, *Recenzii* în „Dacoromania” IV, p. 11)96 se referă la el.

5) vezi N. Drăganu, *Recenzii* „Dacoromania” III, p. 930-931, discută și despre Catehismul luteran, a II-a ediție, descoperită de Andrei Bârseanu, care* cuprinde și o: Poslanie, Pouenie și Poufienie ot sta Priăeătenie.

6) cf. Hasdeu, *Cuvenie* II, 43—55: «Legenda Duminiceii* după mscr. lui popa Grigorie.

7) cf. și introducerea acestei publicații, făcută de I. Bianu-

1-28); celelalte două: *Pouieie v ne(d)lt} pashi* (pg. 28-39) și *foucenie o staa pribe"ienie* (pg. 40-48) sunt scrise numai în românește.

Aceste trei texte prezintă interes din două puncte de vedere: 1) textul prim cuprinde o paralelă între textul slav și cel românesc; din compararea acestora, putem stabili gradul de dependență a traducătorului față de izvorul din care face traducerea, adică față de limba sursă. 2) din cercetarea limbii româneșii din toate aceste trei texte, constatăm înfățișarea ei, în momentul când au fost ele scrise.

În ceea ce privește modul de a traduce al scriitorilor români din literatura slavă, d. Prof. Ilie Bărbulescu, în Arhiva XXXV (1928), No. 1, p. 12, arată că „scriitorii curentului român-slav au copiat de la Slavii cirilici curente literare ale acestora, anume și Școala lui Ion Exarhul care cerea ca traducerea din altă limbă să se facă după înțeles și Școala lui Grigore Prezviterul care cerea ca traducerea să se facă literal, adică cuvânt de cuvânt”.

Cercetată din acest punct de vedere, spre a hotărî cărui curent aparține, traducerea româno-slavă din textul slavo-român, dela p. 1-28, nu aparține școlii lui Grigore Prezviterul, care cerea ca traducerea să se facă ad litteram, ci școlii lui Ion Exarhul, deoarece constatăm că traducătorul caută să dea numai înțelesul textului, fără să-l preocupe număidecât și fidelă transpunere a formelor.

Iată un șir de diferențe între textul românesc și cel slav*) cu privire la forma în care traducătorul redă aproape același înțeles al textului slav, nefinând seamă cu formele slave, de foarte multe ori.

1) întrebuintarea pluralelor la substantive în locul singularului din textul slav: și afl* .|\tr(x)n)sa scripturi 2_{1,2}=i obiite vx n.(m) pisanie (scriptură) 2₀; tremișu la voi **scripturi** 3₂=posla(h) va(m) **pisanie** 2_{1,2}; cu **curate olovire** 10₂=c;stno^ por-

1) Și într-o Comunicare Ia al III-lea Congres al Filologilor Români. Malu 1927 la Cernăuți (vezi și Arhiva XXXIV, no. 3-4, n. 231).

2) Și textul românesc și cel slav sunt scrise cu alfabetul cirilic. Iată modul de transcriere: în textul românesc -b—e”, w=i, ă în interiorul cuvintelor prin x.

Am pus în paranteză literile suprapuse din textul slav și cel românesc.

iiro* (=cu curată purpură) 10_{1,2}; *heclesucurile* 12₁=l[^]cavkstv;e
 124-57 de supt roxnule mele 13_{1,2}=ot r*ki moe* **I3**; *scriptu-*
rele m-kle 16_{1,2}=*pisanie moe* 16_{1,2}; *.\ivz&turile* 15_{1,2}=*poutenie*
 15_{1,2}; spre *toate reui%țile*—vxsfekx zlubx (ac. sg.); *cubrațele mele*
cele nnalte 10_{1,2}=m/'§C&'^ *moex. visoko&* (instr. sg.) 10_{1,2}; în locul
jjenilor 14_{1,2}=v* m-Lsto *peria* 14_{1,2}; e;Ke ugotovle(t) SA diavolu 19_{1,2}-13
 —Asie g*tat *dracilo(u)rh.* 19_{1,2}-10; CA IU sx(n)tk ,j\ *toate zile*
 24_{1,2}—25,=jako azb je(s)mk *ve(s) dm>* 24_{1,2}; *.^gerilo(r)* hiclenului
 19j_{1,2}=a[^]o/u l[^]kavomu 19_{1,2}.

2) T aducătorul întrebuințează singularul substantivelor în
 loc de pluralul lor slav: menciunosului 22, k!eve(t)niko(m) 22| ; o
 (a)mar *celuA gludețw* cegiudecx srxracii nederepu (sic) 21_{1,2}-i_{1,2} -o
 gore s[^]dA&ti(m) po mxzd'b siroa(m) i siromaho(m) nepravo 21_{1,2}-17;
 o amark *celuai ce curvești JJX m&n&stire* 22_{1,2}=o gore manastirkni-
 ko(m) bludAsti(m) 22_{1,2}; o amarb *celui* ce-Șh. di**, p-tnigii sxi 22 =
 o gore dax&ti(m) srebro svoe 22_{1,2}; slovesa moa ne mimoide(t)
 -3_{1,2}-_{1,2}—iar* *cuvx>(n)tu(l)* miu nu va trece 4_{1,2}.

Dar înrebuințează și b'ne, uneori, a ât singularele cât și
 plural le, acob, unde trebuie : Sodomle'nilurb și Gomurenilork
 20, Sodoml'fenofm) i GomorAno(m) 19_{1,2}-20i; pre popa sau pre"
 calugherul 20_{1,2}-1,=(ukarAe(t)) popa iii kalug ra 20_{1,2};

În ambele texte subiectul la plural, iar predicatul la singular:
 nbo i ze(m)lA m.moide 3_{1,2}=ceriu(l) și pxm*(n)tu(l) va trece

3) Exprimă prin perifraze unele forme de viitor slav:
JIU voiu ave a tremete (dixtenie) 12_{1,2}-1,2=ne imam pustiti 12[^];
voiu ave a face —sxtvonti ima(m) 13_{1,2}; *vo (sic) ave a plop.*
 13_{1,2}—odozditi ima(m); *voiu ave a lasa* pre voi 14_{1,2}=pustiti
 ima(m) na vi (I. na vas) 14_{1,2}; *veți ave* 17_{1,2}-1,2,—ima(t) dați 17_{1,2}.
 (traducătorul a omis ini. dati); ce *veți ave a secera* 24_{1,2}. <5to
 imate zati 24_{1,2}; *am*, a trimite* pre" voi heri... 10i, II, pustiti
 ima(m) na va(s) zv-fer* 10_{1,2}-1,2; *avea voiu a-mi întoarce* fața mea
 de către voi=otvratiti ima(m) lice svoe o(t) va(s);

Toate aceste exemple slave reprezintă forme perifrastice de
 Futurum slav paleoslovenic, care se formează cu verbul ajutător
imamu (hoă *, na[^]unx, vxtfbn*) și infinitivul verbului de conjugat
 (vezi A. Leskien, *Handbuch der Altbulgarischen Sprache*, Weimar
 1905, p. 158) și pe care scriitorul român le traduce altfel,

nu cu obișnuita formă de viitor: *voiu-\\inf.* sau *am să-\\subj-* sau *o să-4-subj.*, ci traduce prin viitor numai pe *imamw.*

Scriitorul român are și unele forme de viitor românesc literar (voiu -j- infinitiv): lumina *va merge \\0_n* *va lasa* lucrule- (sic) 11j,, *voiu deschide*, cine să *va află*, fără ca ele să corespundă însă unor forme slave de viitor.

4) Foarte des întrebuințează forma de Viitor I pentru Ind — cativul Prezent slav *) *lx>sa voiu pr€* voi ome(t) și geru greu... 4_o— puSt* na va(s) sn'fcgx i mrazK tAâkij 4_o; și *vort* c&de* de- ceste semne mu(l)te 4_u=i napade(t) sia znamenia mnoga 4_op *nu-ș va lasa lucrule* saile (sic) 11,2-,_o=ne ostavi(t) rabotati (tra- ducerea nu e exactă) 11,,; *nu ova priimi* 20_o-22n=ne pri'emle(t). 20_o-22_o-,_o; scraba va ave20_o-i_o=skrabK imat20_o-_o; *s%vachimc* 21_o=nare<5e(t) s* 21_o; *va cuperl* 22_o=zakrye(t) 22_o; *va scrie-* 23_o=prApifae(t) 22_o; *va tremite* 23_o=pusti(t) A 23_o; da(s) 23_o= o *va da* 23_o; sa *vorw erta* 23_o (n'a tradus bine persoana)=o(t) pușt* 23_o (dar cf. și 23_o: *eriate vor \\ fi* lui 23_o: *o(t)* pas/x emu); o *va cu(m)pera* 23_o=iH:e *kupi(t)* M 23_o; eu mare" și ap*, le *voiu seca* 24_o— az more i rLku *izsu'sx.* 24_o; vă *va* pre voi *mântui* dela *mine=spsi(t) s/s* o mn-k; și nemernicii *va duce* ,lt casa saei (sic) 26_o-i_o=i strani *vivedih(l)* vx do(m) svoj 26_o; și pre acea eu *voiu sătura* de bunalate raiului 26i;=ta i azK *nasibtx.* ego bogatestva raiski(h) 26_o-,_o; și *va zice* 27w=i *re(6)ik* 27_oI multe (sic) scarb* *va ave* 27w=mno(g) skrabii *ima(t) 21v.*; ce *nu va vre* sa o procitesc* *22u-u=ne hoâte(t)* proditati sie 22_o, [aici traduce pe hobtet prin viitor: *nu va vre*, fără să ție seamă. că *hoMet procitaii* e un Futurum perifrastic ca și formațiile cu imami* și infinitivul].

5) Alte forme de viitor pentru aoristul slav: de *vorw m.j.(n)ca* 113-«=; *da jadA(t)* 11s și *vor vărsa* sângele vostru=i *prolia^e-* krxvi vat>A; și așa doară *vă veți pocăi*=\ sici *ponaasti* SM; ce pentru răutățile voastre ele *voiu săcă=nx*. za zlia gr*khi vag* paki *izsuU(h)* (aorist, pers. I sg.).

6) Alte forme de viitor condițional: *de nu veți feri* 10u= ahte *ne szhraniste* 10n-i_o; *de nu le veți lăsa* \\2»-io (greșita între- buințare a persoanei I: aste li ne ostavite)=ahte li *ne ostavi* 12. *de nu* vă *veți lepada=o(t)luciste* SA.

1) obișnuit, dealfel, și'n 1. slave.

7) întrebuițează un soiu de perfect compus, așa de des întrebuițat în Moldova, dar mai întotdeauna în formă viciată, în locul aoristului din textul slav: voi *nu crezu(t)* 3₁, 1, 3, *nu-s crezu(t)* 3₁, =ne *vkrovaste* 2₁, 3₁-₂, 3₁, 3₁-₂; nice v* *luatw* amente de ce *spu(ș)* voo 3₁o-u=ni *sibljudoste* e2e *zapoviida(h)* va(m) 3₁-io; *ne posluaste 3u==nice ascu(l)ta(t)* 3₁; si *v'am dat* voo = / *da(h)* va(m); mai mult rău *inciput* a face=naeAsre (aorist pers. II pl.) gorăaa tvoriti; pometele a me (sic) *da(t)* voo rod 6₁=drLva moa *dadA(t)* va(m) plo(d) 5₁-₂.

8) întrebuițează aoristul slav ca indicativ prezent: nu *dați* 6₁=ne daste 6₁; iara voi pri înși *nemiluiți* 6₁=a vi ih *ne pomilovaste* 6₁; *g&(n)descu 5.=pomisli(h)* 5₁; *mx. milostivshscu* 5₁o=*uml(s)rđi(h)* SM50-1<>; *m&.roagx> 5i6=umol&e m&* 5₁«-i₁; *gr^escx.* voo \2₁-*gla(h) va(m)* 12₁; *cx.(n)tik* 25₁«-io=s/u«/ (*li(t)rgi&*) 25».

9) întrebuițează pentru ind. prez. slav un timp trecut: £/VRA 23u=glL (grăiește) 23u.

întrebuițează totuși și bine timpurile:

—Aoristul: *arătă* voo (pers. întrebuițată însă greșit)=*pokaza(h)* (arătăi) va(m); eu *dediu* \€g€ ITIA 6i8-»=az *da(h)* va(m) *zako(n)* moi

—Aoristul tradus tot printr'un timp trecut (perf. compus): i *da(h)* va(m) 4«=și *v'am dat* 5i.

—Indicativul prezent: *besndue(t) 20u=greeșie* 20»; *ogoriâevae(t) 24i=am&rrește* (sic) 24₁-₂; *nevizbuzdae(t)* 27₁-₂—*nu-ș deșți\p)t** 27₁; *ne vede(t) Il^duce* 27₁; *ne ostavi(t)* 27«-i»=*nu lasA* 27n-is; kako *umislite* uklonili SA iii b'bzati 25i-»=kxumu (a=x sens de prisos) vx *g&(n)diți* a vx jjxchina și aa (sic) fugi 25₁-₂; ce *nu-și j\uaț&* eâe *ne uci(t)* dada svov dhovnaa 24₁=finii (sic)²); *nici* i *duce* 27₁; *ne vede(t)* 21.

10) Schimbă modurile:

—întrebuițează subjunctivul în locul imperativului: sa *postite* \2₁=*postite* I2i.

—Neglijează forma de Imperativ, și-l înlocuiește prin Indicativ—Aorist: și *gla(s)* fu a patriarhului și piatra și o *deschise* 2ia-u=i *gla(s)* bi(s) *priimi* patriarhie kame(n) i *razvrize* 2n-i2—

1) Scriitorul român a omis verbul ajutător (*ați*) din formarea perfectului compus.

2) des gur că s'a transcris greșit la copiat **H** (n) în loc de 11 (i), confuzie obișnuită și astăzi la scrisul de mână, pentru unii și la tipar.

[iată traducerea corectă a textului slav: „și glasul fu *iea* ') pat-rurhe, piatra și *deschide-o*, căci *priimi* și *razvr-kze* sunt verbe la modul Imperativ, iar traducătorul întrebuițează aoristul pentru *razvntze*; pe *priimi* îl om tel].

11) Nu traduce exact part. prezent și gerunziul slav: cur cătră voi *plângând*—tekx(t) po va(s) *plaiaste* SA [plaSaste SA e gerunziu nu part. prez.]; și *vor ave—imn&ti* (care vor aiea); *veți grăi=glUe* (vorbind); lege *c%lcx(n)dh* 16_s=zako(n) pira&Ste i popir^ăte; *urnduvx.* 16i_s—omraza&s'te 16_s; clevebtuăti 16_s=(clevetindu-se)=purf*/i(iu *mencluni* 16M-IS; lege" mA *l&sa(t)*=zakona moego ostavl'k&Ste 17_s (lăsând-o, părăsind-o); și *va zice* 20_s—*nXk* glA 20_s (ci spunând); ce-ș *cert** datoră 27i<m—dlxgu iskativ 27_s„ (datoră *căutând*) (scripturile mele); *neascultândh* 16_s=(pis_snie moe) ne sluhaete (*nu ascultați*) 16_s.

12) Schimbă cazurile la subs'antive și pronume:

—pâtriarKse 2n-ia e în cazul Vocativ, ci nu jQeneticiv: *a patriarhului*

—vx edi(n) dnh *patriarha* *) Ier(s) Ii(m)skil 2_s-_s=^tru zilele *patriarhu(l)* Ier(s)limului 2_s-_s.

—i *fagoti* (gen. sg.) ego nemoze(t) nikto(z) ispvksti 2_s-_s.
—și *de* greutate" ei nime nu putA spuni 2_s-_s [se poate traduce bine și astfel: „și nimeni nu poate spune greutatea ei", căci *tAgoti* e gen. sg. dela *t&gota* f, cu -i final în loc de pis), xi, adică e un geneticiv cu sens de acuzativ],

—va(m) 2i?=(dat. pl.)=la voi 3, [dar traduce și bine: po-metele a me dat *voo* rod 6_s=dnkva moa dadA(t) *va(m)* plod] 6_s-_s.

—til mA umolișA mA *za* va(s) (gen. pi.) 5u-i5=aceA roag* *derep voi 5ia-m*,

—o(t) *va(s)* (gen. pl.) 5io=despre voi 5n.

—gn-bva se(g) *Hva* (gen. sg.)=de mxniA acesta *lui Hs*.

—kw o(t)vb(t) 17io=de care r*spu(n)su 17n.

—ne ostavi(t) pokoa *ubogomu* 27s-io=și nul as* J\< rxpao(s) mișelu(l) 27n-u.

Aceste schimbări uneori dăunează înțelesului, alteori sînt cerute tocmai de el:— i sxn'bdA(t) travx jako skoti *po ze(m)*li

1) primește.

2) <n textul slav s'a dat greșit terminația a, inducând în e-roare și pe traducător; de fapt e nominativ, căci iată propozi'ti-unea: pjtr.arha sxbork sxtvori^2_s.

18₂=și voru mx(n)ca Arb& ca și dobitoacele **spre** pAun&(n)tk
183-4 [greșit întrebunțează aci prepoziț'a **spre** l. slav. **po.**].

Dar întrebunțează și bine cazurile, imitând seivii st'lui slav :
 da aste vkrue(t) **semn poslaniju** 18u u=Are cine va crede **aceștiA**
trimitere [în ambele texte cazul dativ] 18₂-₂; tomu clku 20u=aceluA
 20" [substantivul e omis din expresia românească; în textul slav
 pron. demonstr. ix, în cel românesc **acel**]; o gore torru **popu**
 24₂=o ama(r) popei 24₂-₂.

13) Întrebunțează uneori alte prepoziții de cât cele din **text**;
 vx stxe ne(d)l/R 27₂=/a sfxnta Dumeneca 27₂; vxhoditi vx
 c ko(v) 22₂=me'рге **la** sfnta beserecu 22₂-₂; vx dnk s*(d)niî 27₂
 —**la** zua (sic) gîudețulul 28₂.

Față de toate aceste constatări să nu se creadă însă că si l-
 itorul român, traducând, lucrează numai în diferențieri față de
 textul slav; se observă și influența slavă asupra-i în ceea ce privește
 construcțiile de acuzativ fără **pe**, apoi lexicale: cuvinte slave, in-
 troduse în traducerea românească de el pentru prima dată sau
 de acelea uzuale în textele bisericești:

14) Acuzativul față prepoziț'a pe uneori: a^piarde **toți oamenii**
 5₂-7₂=vxsi';kago fjka pogubiti 5₂; **învapk** (sic) **oamenii** 24₂=uîi(t)
 ljudi 24₂; **fl&m&.nzii** ') a i sxtura 2611-12 și **goliî** 26ia-u și **sotoșii**
 26.2 și **nemernicii** 26₂=gla(d)nia [nasiti(v)] 26₂,, zadni 26₂-₂,, nagî
 26₂-₂,, strani 2613; deșUpt* **feciorii** (sic) 27₂—vxzbuz(d)ae(t) cada
 27₂; amăr^ște părintele său 24₂-₂=ogork<îevae(t) roditel-fc svol 24j₂-₂.

15) Cuvinte slave în textul românesc: j̃% **tri** zile și J|\ trei
 nopți 2₂-₂,o=£· dni i **g** nosti 2₂. [**tri** e numeralul slav **tri** sau e
 numai o alunecare de condeiu, căci imediat urmează forma co-
 rectă **trei**]; ukanaet popa iiii kalugera 20₂-211₂, ne ukarAe(t)
 popa 21j=ne **ucar&Ue** pre popa 21₂; nu face **pamete** sventilo(r)
 25₂-₂=ne tvori(t) pamAti sti(m) 25₂; o maru (sic) ceei **proscor-**
niți [în loc de prescurăriți] 25₂,|=o gore proscu(r)niți 25₂,b; și
 poartx sfnta **prtâa&ienie** și **pric&itUAtte** 25₂,₂-₂,=i vxznosi(t)
 SA stoe pric^Aătenie i pric=Aștae(t) SA 25₂-i₂; o cu(m) nu se
 pălesc* **usnele** lu (sic) 26i=o kako ne opali(t) SA usn-fc ego 25₂,₂;
prigvoz(d)irx. picioarele 8₂,=noze prigvoz(d)ișA 8₂,₂; m* **g&voz-**
dirx. mxnule 8₂,=gvoz(d)k mi r^ct mi 8j₂-₂,₂; **ucrop** 13₂=ocro(p)
 12₂,₂-j₂; nu voiu ave" a tremete **astenie** pre p*m*(n)tk 12₂,₂-j₂-
 ne ima(m) pustiti Setenia na zem!>- 12i₂-₂.

1) i **H** final scris ca **H** (vezi observația de mai sus, p. 49).

16) Traducând prelucrează: *Introduce expresii pentru complectarea ideiei*: Ar& de nu veți feri sf*(n)ta Dumenech și sfânta Veneri și nu veți ci(n)sti praznicele *mele* [introduce pronumele posesiv] 10i,-i,-aște ne szhraniste stXA nc(d)lA i stil pAk i praznikol 10,-!,-; takomi agglh moi i arhaagglh, 12,-,-=asA *mx. volu glura* pre" j|\gerii toii §' P arhaagglh 10,-,-; [completează înțelesul prin: m* volu glura]; *și voiu l&sa pre voi li(m)bipog&ne* (nu e în textul slav) 3,-,-; *deșegubețilo(r) rei* 16,-,- (ibid.); *pirh-z&tori la suflete* 16,-,-; kii o(t)vk(t) ima(t) dati vx dnk s*(d)n I 17,-,-=de care r*>spu(n)su veți ave" Ia. zova (sic) giudețului *ait* me* 17H-JI; cxzu o piatr* micx *și* rece 2,-=pa(d) kame(n) ma(l) stude(n) 2,-.

17) Omite cuvinte și expresii din textul slav :

—Omite unele caracteristice ale limbii slave: d. ex.conjunția enclitică slavă *li*, vel, aut (Miklosich, *Lexicon pal. sl. gr. lat.*, 336), ne VAste/i 7,-,-, 7,-,-, 7,e, 8,-, 24,-, 24,-=nu știți 7,-, 7,7, 8,-,-, 24,-,-, sau: alte ne dam vam d*z(d)a vz vrk/HA svoc=de nu voiu da eu ploa [omite vx vrfemA svoc]; za st&A ne(d)lA *i* viscr(s)n'e 4,-,-=dereptj» sfnta Dumenech jjwiere" lui Hs. 4,-,-. [omite conjunția *i*; alteori o adaoge însă: legea mea și botezul meu]; dludo 1,- rămâne netradus.

18) Traduce independent, după înțeles: cu /xr/A *sa* 22,-= *samo vlasno* 22, (cu de sine stăpânire, ca locuțiune adverbială); ce voiu deschide șapte CARluri și volu ploa spre" voi piatra *arz%ndu* 12,-,-13,-,- (cf. rus. vodă gorAcee, apă fierbinte, clocoțită) s=nx o(t)vrxz i z nbsK i odoiKditi ima(m) kamenie *gortăee* 12io-i«; și vor fi gătiati (sic) *ca u (sic) voinic spre războiu* și vor mânca trupurile voastre cf. i bxde(t) ugotovani *lako i farisei ize na bra(n)* poid^(t) plxti vasa [lipsă de acord, căci b^det e singular, iar ugotovani plural]; și *vaa* [sic] // *J^preun* cu ipgerii* [în traducere exactă: și vor fi părtași] 27,-,-=i bxd&(t) *priâ*snici* (Miklosich, 688: pricAsttnica f. particeps) sx aggli moiml 26,-,-—27,-; ce pre(n)tru rxutațele voastree 6,-,- cf. za zlia grfeh i vașA 6,-; *inimi oarbe* 10,-,- cf. *sr(d)cem sl'kpti* 6,-; li(m)bile *px.gx.ne* 6,- cf. Azyci *newtoni* 6,-; și o va *posti curat*=\ dn>zit *cisto* [trad. exactă: și *ține* curat, cf. expresia românească: a ține postul,—Lunea, Mercurea, Vinerea]; *mi pare rx,u* de r&tzțile (sic) \5.T=kax. SA o zloba(h) 15,-; și *frate la frate putx.ndu mențiuni* 16,-,-i,-=i *bratiami kleve&tuMi* 16,-; și iarx *mu. volu giura*

cu scaaunu(l) miu cela j]\fricatu(I) 10₁₀-, = / *tako mi pr(s) tla mo-ego strasnago* 10₁₀-, o (în traducere exactă mot ă mot: și așa pe pistolul meu amarnic; în textul slav nu există verbul *a se giura* în acest pasagiu; el se explică în textul traducerii românești ca subînțeles al verbului de mai sus kUn'k **S<R** 10₁₀ = m * voiu gTura 10₁₀).

19) *Denaturări-schimbări de înțeles*: *re cine va ci(nsti) jlv stanța Veneri și o va posti cura(t) 9₁₀-, o, acela o(m) va ave viața ne-trecut* 9₁₀ și *lumina va marge aprins**. naJ^te 10₁₀-, cf. i&e po-citae(t) stgo pa(k) i drxzi(t) £isto tx Slkh imae(t) zivo(t) vfceni i *svk&tnikK neugasimtt* 9₁₀-, 3, 19, 17, [svA&tnikb neugasirnli=sfeșnic (cf. M'klosich, 832 *lucernae repositorium*) nestins]; poveste fu *de demu(l)th* ^\tru sfxnta ceatate Ierslmului l₁₀-, = povfcstK bivăaa *divna vx st-k(m) grad-fc Ier(s)lm" k l*, - s, [în loc de *divna* (povksth) traducătorul pune un adverb: *de demult*]; *Jfrtruatițe ai l* s, - s, cf. numeralul slav /vx /'k/ s l₁₀; ascultați *oameni* ') *iubitori la oameni ad&(n)cu(l) și blindatele* ce fece l₁₀-, s, =slisite Hu(d) *ilkoljubia glxbina*) t krotostia* eze sxtvori l₁₀-, s, [în traducere exactă; ascultați, oameni, *adâncimea iubirii de oameni și a Uândeței* pe care o făcu... *clov^koljubije* (n. humanitas, Miklosich 1119) este împreună cu *krotosth*, căruia i s'a schimbat înfățișarea, atribut pe lângă *glihbina*, f. profunditas, Miklosich 131]. Din acest exemplu din urmă se observă că *autorul traducerii se încurcă în traducerea numelor (cuvintelor) compuse. Tendință de prelucrare*, se observă d. ex. acolo unde ar căută să evite prin diferențieri de sens, *ceva mai pronunțate*, sinonimele aflătoare în textul slav, astfel pe *zlod'kici* i *zlotvorci* 24₁₀-, s, le traduce prin *r&ilor* și *fx.ci.tori r&i* 24₁₀-, s, s. Aceasta s'ar putea interpreta și ca o tendință de a reda textul slav în toată amplexarea lui, dar mot ă mot.

Cam aceste sunt constatările rezultate din compararea textului slav cu cel românesc. În rezumat, autorul traducerii românești a textului slav: 1) întrebuițează pluralul substantiveilor în locul formei de singular din textul slav; Întrebuițează singularul substantivelor în locul pluralului slav din text; 3) exprimă prin perifraze, ori mai bine z' s exprimă prin traducere mot ă mot formele de viitor slavice (mai des întrebuițat în

1), 2) după aceste cuvinte urmează câte un spațiu liber cam de câte 5 c. m.

textul slav e imamk cu infinitivul verbului de conjugat; foarte rar apare însă și hoSix; 4) întrebuințează foarte des forma de viitor I pentru Indicativul prezent slav; 5) forme de viitor pentru aoristul slav; 6) are forme curioase de condițional, timpul viitor; 7) perf. compus, fără auxiliar, redat numai prin partea a H-a a perifrazei, adică prin pârție, trecut, în loc de aoristul slav; 8) întrebuințează indicativul prezent în locul aoristului slav; 9) un timp trecut pentru ind. prez. slav; 10) schimbă modurile față de textul slav; 11) nu traduce exact pârție, prez. și gerunziu slav; 12) schimbă cazurile la substantive și pronume, față de cum se găsesc în textul slav; 13) întrebuințează uneori alte prepoziții decât cele din textul slav; 14) acuzativul fără prepoziția pe (pre), ca'n textul slav; 15) cuvinte slave introduse în text, exact transpuse din cel slav; 16) introduce expresii neexistente în textul slav pentru complectarea ideii din acesta; 17) omite cuvinte și expresii din textul slav; 18) traduce uneori cu totul independent: după înțeles; 19) denaturează înțelesul textului slav.

Din toate acestea se vede că traducerea aceasta reprezintă lucrarea unui scriitor româno-slav, care aparținea școalei lui Ion Exarhul la noi, care cerea ca traducerea să se facă după înțeles, adeseori prelucrând, iar nu cuvânt cu cuvânt și, fără preocupare asupra sensului, cum rezultă din rostul școalei sau curentului lui Grigore Prezvitul.

Dela p. 28., și până la sfârșit (p. 48), se află numai textul românesc, scris tot de aceeași mână, și care suportă următoarele observări; astfel se găsesc:

—Rotacisme j (zua) *lumiriei* 28[^], *lumirat** 28_{1,6}, 34_{1,8} *lumirx*. 29₂, 3₂, (ne) *lumir&m* 29₈, *lumirati* 47₇, *au lumirat* 36₈, *lumirat* 34₀, *m&rx** 29_{1,8}, *mrxncih* 29[^]-ig, *mzr&nce* 42₂, *mirx.nca* 42₁₀, *ciri* 29₁₇, *pure* 29_{1a}, *burndate* 30₂, 30₂, 43₂, *bur&t&fi* 43_{1,1} *spure* 30₂, 30₂, *cire* 31₂, *3ho*, 36. (de două ori), 43_{1,8}, 44₂, 46₂, 46_{1,8}, 46[^], 47[^], 47[^]?j sire 30₁₀, *spurcaciurile* 32_{1,8}, *spu(r)c&c\uri* 48_{wi6}, *rug&clure* 33₁₀, 48, *bure* 33₈, 34₂, 34_{2-1,8}, 43₈, *bunk* 45[^], 47₈, 43₂, *s-Arul* (sînul) 33₈, *jfrpreurz* 33_{1,4}, *j^raltu(l)* 34₂, *b^trarii* 34_{1,8}, *virif* 35₁, *p&rx*, 35₂, 35₂, *p-tr-L* 42₈, *rușirași* 35₈, *veriși* 40₂ (de două ori), *creștirii* 36₁, *creștiri* 45₂, *sar&tate* 36₈, *depreurx*. 36_{1,8}, *iertaclure* 36_{1,8}, *fort-ACiurc* 41₁₀, *tert&cture* 47_{1,8}, *uru(l)* 35_{1,8}, 36₇, 37₂, 37_{1,8}, 39₂, 47₈, *șirutu(l)lu* 37_u, 38₈: *șirutu(l)*, *patregiure* 39_{1,8}, *cu rusul* 39₂, *șirerr* 39₂, *j^chinuclurâ* 39₈, *tirerii* 40₂, *b%lrzrh* 40₂,

cumerecxdurx. 40_s, 45_s, *cumerecx.[tură* lipsește] 48_s, *cumerec%-turx.* 46_s-T> *cirx.* 41_{1,2}, *cira* 44₇, *bire* 42_s, *fir* (u,**Hph**=ține?), *rușirc* 43₁, *jypreurați* 44₁, *vir* (**Knph**=vin sau vine?) 44_{1,s}, *vir* (BHP) 45I_s, *>chirx.m* 32_s, *cuvire* 48_{3,s}. Interesant e de menționat că în partea dela început, în textul românesc nu e nici un rotpcism.

—n intervocalic conservat: *ert%c\une* 41₇, *cumenecxiure* 46_{1,s}, *m%nx.j^cx.* 42_{1,s}, *suspin* 30_s, *puțin* 30_s, *vinu(l)* 46^{*},*mx,^ca* 46_s.

—grupul nr; jjwwi* 43s, *e(r)tic\unre* 46i_s, v/(njrk 46_s, *erv.taciu(n)re* 47_s.

—cuvânt compus: *burx.mx.ndne.*¹⁾

—reflexe de viitor slav cu hot-feti i *vrem da* 32_i, 32a, 32_s, (de) *vre'(m) fa(6)* și *vre(7n) lx.cui*, 48_s,-,, *vre afla* 48_s, *vre(m) crede(m)* 48_s, vrefyn) fxve/i 48₆.

—acuzative fără prepoziție pe (pre): *J^ndulci noi, cela ce au iubit noi.*

—*pre* conservat: 30_s, 31a, etc.

—cuvinte slave: toate *jazyci* 36_s, *pita* 42^{*}, *pitx.* 42_s, *cela ce be"* și *mânjite*» *nedostoinic* 42_s, *neispitiți* J\ *credi(n)ț** 47_s,

—două sinonime, unul după altul: acela *chip* și *obraz* 40_s, (cf. p. 23, aliniatul al II-lea) poate și: *sfecla* și *blidu(l)* 43_s.

—alternanță între *g* și *h* *X: *p%haru(l)* 41_{1,2}, *pihatu* 42_s, *pzgar** 41_s.

Margareta Ștefănescu.

1) cf. și iubitori la oameni=dlovAkoljubie (p. 51).

2) în teza mea de doctorat: *Elementele rusești-rutene din limba românească și vechimea lor*, p. 38 atribuiam prezența lui *h* 1. *g* în elementele slave din limba română influenței rutene.

COMUNICĂRI

Limba română scrisă de Turci.

Prof. N. Iorga, în broșura sa: *Noi acte românești la Sibiiu* București 1927, p. 9, afirmă că de oarece diferiți Turci oficiali au scris, cu începere din sec. XVI până chiar în al XIX, „corespondențe” în limba românească către Români, faptul acesta ar fi arătând că „limba noastră ajunsese a căpăta o valoare internațională”.

Afirmarea aceasta însă este rezultat al metodei „patriotice”, deznăscută din Știința noastră istorică și îndepărtată de Hasdeu, dar reintrodusă în această Știință apoi de Iorga, care, tocmai din pricina ei (a metodei), scrie o „Istorie a Românilor” în multe locuri falsă. Metoda aceasta cere (ceva foarte ușor): ca istoricul să nu reconstituie viața popoarelor numai după și din izvoarele rămase dela ele sau uneori și dela alții; căci așa ar reconstitui-o fals; ci să o reconstituie din și după *observările făcute de el*, cu *judicata lui*, asupra vieții trecute a neamurilor ce studiază. Metoda aceasta a făcut chiar Școală, pentru că o constatăm și la alții mai tineri de cât Iorga, ast-fel la răposatul V. Pâ van, în scrierea-i despre Dacia Traiană, cuprinsă în broșura *Țara noastră*, București 1923.

Am arătat această urâtă metodă, falsificatoare a Istoriei noastre, deja în *Arhiva* XXXI (a. 1924) 1, p. 64-71, relativ nu numai la a ea scriere a lui Pârvan, ci și la alte ale înaintașului acestuia Iorga. În această nouă broșură a lui Iorga, metoda apare iarăși, cu falsificările patnotice ale ei.

într-adevăr, scrierea de către Turci a limbii române nu însemna de loc că aceasta devenise o limbă «internațională», ci arată pur și simplu că Turcii, cari țineau să respecte biserici și alte instituții și obiceiuri ale cuceritorilor sau supușilor lor, se sileau uneori *să se apropie de sufletul acestora* și scriindu-le în limba lor: Sârbilor în limba sârbească, Românilor în limba românească etc. Iorga nu știe, pentru că nu cunoaște toate izvoarele Istoriei Turcilor (măcar că a scris o *Geschichte des Osmanischen Reiches*), nu știe că un mare capitol al Istoriei Turcilor cuprinde raporturile lor cu cucerita Bosnie și vasalul Dubrovnik (Raguza), amândouă locuite de Sârbo-Croați, și că aceste raporturi nu pot fi luminate și lămurite de cât de un cunoscător al limbii sârbo-croate din Raguza și Bosnia; căci atât împăratul Turcilor, cât și alte autorități și personalități oficiale ale Turciei au scris diferite multe acte și scrisori stăpânitorilor Sârbo-Croați ai Bosniei și Raguzei. Parte din aceste acte le-a tipărit de mult de tot Miklosich în *Monumenta Serbica*; pe altele le-a tipărit apoi Ciro Truhelka și KarI Kovac în *Glasnik zemaljskog Muzeja u Bosni i Hercegovini*. Dar Iorga nu știe de ele.

Dau aci în transcriere cu litere latine începutul unei Scrisori trimisă din Adrianopole în a. 1430 de către sultanul Murat către Raguza în sârbește și cu cirilică:

„Odk velikoga gospodara i velikago amire sultana Mura(t) bega mnogoplemenitem i mnogopottneni(m) premudremh i preukrayennimh knezemk i vlastelom dubrovSanomk mnogocestno Ijubovno pozdravljenje i radovanije etc.

În traducere: „Dela marele gospodar și marele amir sultan Murat beg preanobililor și mult-cinstiților preaînțelepți și preadistinșilor cnezi și boieri dubrovdani preacinstită și iubitoare salutare și bucurie”.

Și așa, s-au descoperit o mulțime de astfel de scrisori ale sultanilor și altor autorități turcești, în sârbo-croată, către Raguzani și Bosniaci. Atrag atenția d-lui Iorga asupra-le, să le utilizeze în o nouă ediție la a sa „Istorie a Imperiului otoman”, pentru că altfel, până acum, această lucrare este (cum a dovedit deja orientalistul german Brockelmann într'o revistă germană) superficială și falsă nu numai pentru că d. Iorga nu a consultat izvoarele în limba turcă, (*neștiind turcește*), dar și pentru că, *neștiind nici sârbește*, n-a consultat nici aceste acte, emenate dela sultani și alte autorități, tuicești în limba sârbo-croată.

Dar, revenind la scopul prim al meu aci, scrierea limbii sârbești de către sultani, nu înseamnă de loc că această limbă devenise internațională; căci doar se știe asta din cea mai elementară carte de Istorie sau de Istorie a civilizației.

Deci, tot așa, întrebuițarea limbii române de către Turci nu înseamnă că aceasta devenise limbă internațională, cum p-etinde «metoda patriotijă" a d-lui prof. Iorga.

Metoda modernă de cercetare a Istoriei cere istoricului să cunoască toate limbile izvoarelor poporului a cărui istorie o studiază, precum și ca să reconstruiască trecutul nu superficial, adică din intuiția închipuirii sale, ci din toate izvoarele ce stau Științei la îndemână în clipa când el face cercetările sale istorice.

Ilie Bărbulescu.

Un document moldo-slav din a. 1612

P. S. S. Visarion, episcopul Hotinului, mi-a trimis, cu rugămintea de a se copia și publica în *Arhiva*, patru documente originale româno-slave. Public în acest No. unul dela Ștefan, domnitorul Moldovii, din a. 1612, pe de o parte „spre a servi Istoria", potrivit cu dorința P. S. S., iar pe de alta spre a arăta, conform cu recenziile făcute mai jos publicațiilor de documente (scrisori) ale domnilor Silviu Dragomir și N. Iorga, cum cere Slavistica modernă (și Știința îndeobște) ca să se înfăptuiască astfel de publicații :)

Ț ICO C'f4>d(H) BOtBd(Ad) KJK3 /Mrt(c)ITIIW r(c)n(,4,)pX (3)/(M/H
 A\C0(A)A<»(B)CKOH, AdAll f(c)/\H (I nomBpX^HAH, HdUJEH AtrtKH CITldd
 AtOHd(c)ITIH(p) Hd(3)HB(MATĪH TOAXH rtM(r), (>K) f(c) /H(niO(jf) Crtldd AtO-
 Hi(c)mnrjp) ca Ba ^ n ^ T) i(x) HA ropH d0o(H)cm.kH, Bzrk M<(CT) EAHKO(c)
 H3K(pt(T) 1d(cT), H/VkHII AtHJfXHrtII ^ (^ K d, cmOHKdHĪ, H CZ CITld(K),
 H cx .\Aii(n). Hd p'ku.H no mo(<it) ctrto, «uno mdd id(cx) t(cT) ^ddHic cmWv
 /HOHd(c)iniipw, in ^ it) pd(A), KdKO &A ((CT) cm-feu /MOHd(c)mn(p) n

1) Dfn pricina greutăților tipografice nu putem pune și aci suprapuse literele suprapuse în original ; spre a arăta însă suprapunerea lor în original, le publicăm în paranteze.

o (T) Hd(c) o(T)HHHA II noinKpx(K)^{iiic, cx BX«(\\) ^<.)f·A°('·). *
 II(H) A * (·) HtirA\HUU(T). nil(c) V B ^c) A ^b(T) H-3pK <JS6KP HI.
 -i. TIIJOHX Pfoo (Pecete cu ceară, ruptă).
 li<MIK@ Bt(rt) AO(r) V(N). -+KXC'tiHI^rt))

Traducerea e următoarea:

f Io Ștefan voevod, cu mila lui Dumnezeu gospodar Țării Moldovenești, dat-am și am întărit rugăiuiui noas're, sfânta mănăstire numită Golâi logofătul, care este metoh al sfintei mănăstiri dela Vadopet ce-i la muntele Aton, toată pzrt a câtă se alege partea Ileanii Mihăilea, fica Stoicani, și cu eleșteu și cu moară la râul din acest sat. Căci această parte este danie sfintei mănăstiri. Drept aceea, precum ca să fie sfintei mănăstiri și dela noi ocină (=otninâ) și întăritură cu tot venitul. Și altul să nu'se amestece.

Scris în Iași, leatul 7120, Fevr[uar] 18.

Domnitorul a zis (pecete cu cearăruptă).

Voico vel log. a executat.

Băseanul.

Observări. Limba documentului nu e rusească, cum a z's răposatul I. Bogdan că ar fi limba documentelor slave moldovenești (=moldo-slave). Nu e rusesc în ea nimic, afară de un singur cuvânt: ^onKd=îica. Încolo e limbasudslavâ(macedo-slavă), cu al ei casus generalis : MOHA(C)TH(P) H<i(3)HBdEMii, cx crnd(B), cx AIAH(H), cf/lo ; cu sudslavicul A°° loc de rus. luoKhi; și cu ortografia sudslavă, iar nicidecum rusească. Acest document e, prin urmare, o nouă confirmare a celor ce spun în noua-mi lucrare : *Curentele literare la Români în perioada Slavonismului Cultural*, București 1928, p. 345: că limba documentelor *interne moldoslave* nu e *rusească*, ci, ca munleano-slava din Muntenia, e limba în cea mai mare parte *macedo-slavă*, numai că aceasta din urmă are în Moldova (cum nu e în munteano-slava) strecurate elemente mai ales lexicale (cuvinte) rusești din cancelariile în cari se efectuau documentele slave externe pentru dese raporturi ale Moldovii cu Rușii Poloniei și Rusiei însăși.

Cu privire la consunantele suprapuse în original și în această transcriere aci tipărită—a se vedea observările de mai jos, la Recenzii.

Ilie Bărbulescu.

„Elzevire” cu informațiuni despre Romîni.

În următoarele trei opere din colecția celebrelor tipărituri elzevirlene, se găsesc diverse informațiuni despre Romîni.

Russia seu Moscova itemque Tartaria. Commentario Topographico atque politico illustratae. Lugduni Batavorum. Ex officina Elzeviriana.

C131DCXXX (1630) 327 p. Registru.

Turciei Imperii Staius accedit de Regn. Algeriano atque Tunetano Commentarius.

Lugduni Batavorum. Ex officina Elzeviriana.

C1D13CXXX1V (1634) p. 363.

Republicae sive status Regni Polonia, Lituaniae, Russiae, Livoniae etc. Diversorum autorum.

Lugduni Batavorum. Ex officina Elzeviriana.

C1O1DCXLI1 (1642) 417 p. Registru.

O. Zâne

„Argint în plic”

În volumul XV^a din „Documentele Hurmuzaki” la pag. 875-876 este publicat un document unguresc din 1618, April 30, cuprinzînd un ordin al lui Gabriel Bethlen către Bistrițeni, prin care se oprește exportul de aur, argint și blănuri, prin negustorii greci. Documentul nu este atît de interesant prin faptul că exprimă concepția de politică mercantilă, curentă în acea vreme după cum reiese din numeroase documente, ci prin întrebuițarea unei expresiuni caracteristice și al cărei sens urmează să fie lămurit mai jos. Astfel partea privitoare la această chestiune în traducerea românească este următoarea:

„Cu toate că, după așezămîntul țării și înainte de aceasta am făcut să pornească tot felul de porunci ca să aveți grijă sârguincioasă și băgare de seamă față de negustorii greci, ca să nu aducă din țara aceasta aur, *argint în „plic”* sau în alt chip sau piei sălbatece... poruncim... să nu să scoată din țară aur, *argint în „plic”*, și groșite de Brașov, piei sălbatice dar mai ales monedă să nu să scoată din țară nici o ducă, fie bună, fie rea, sau alt fel de bani buni..., (sublinierile sunt ale noastre).

Terminologia „argint în plic” interpretată după sensul frazei în care este cuprinsă, ar exprima un mod de transportat argintul, mai ales că înțelesul care-l are în l. română cuvântul plic ar fi un indiciu că o asemeni interpretare, ar fi totodată și o interpretare corectă. De ce nu și aurul nu ar fi în „*plic*” sau și monetele, de sigur că nu s'ar putea explica prin dalele furnizate de acest document.

Această termologie care a fost adoptată de traducătorul român pentru a traduce termenul ungurească „*plikben*” are însă un cu totul alt sens decât cel aparent. O expresiune apropiată, din care poate deriva și cea ungurească se găsește frecvent în documentele mai vechi sârbești și bosniace sub forma „*srebro pliko*”.

Cu ocazia studiului pe care *Emilian Lilek* îl face tezaunului familiei Hranici (Die Schatzkammer der Familie Hranici (Kosaca) în „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und Herzogovina”) voi. II Viena 1894, se repune în discuțiune această terminologie, deoarece parte din argintul depus de Hranici este mușionat prin expresiunea „*srebro pliko*”. Istoricii și filologii sârbi nu sunt însă toți de acord asupra înțelesului acestei expresiuni. De pildă *Danicic* crede că ea exprimă o calitate anumită de argint, bazându-se pe termenul german *Blicksilber* care indică argintul amestecat încă cu plumb; *Mijatovic*, după referințele aceluiași, este de o altă părere, anume că această expresiune se referă la forma argintului și nu la puritatea sa. *Lilek* mai produce încă câteva argumente noi, în sprijinul aceluiași păreri, fără însă a afirma cu toată tăria exactitatea concluziunii pe care o pune.

Cercetarea etimologică a cuvântului *plikh* întâlnit în documentele sârbe și bosniace, îl face pe *Lilek* să presupună că avem de-a face cu o formă dialectală a termenului german „*Blech*”, fără însă a preciza că minerii saxoni cari erau întrebuințați în minele bosniace și sârbești au întrebuințat forma „*plik*”.

Explicațiunea dată de *Mijatovic* și adoptată de *Lilek* cred că trebuie să rămână definitivă și în sprijinul acestei păreri se pot aduce noi argumente de ordin etimologic și lingvistic cât și documentul menționat mai sus.

Termenul *blech* este sinonim în germana veche cu cel de bani, cu moneta; există expresiunea: *er hat blech*, ori în boema *mă plissky*, după cum termenul *blechen* înseamnă a lăsa bani. Din *Blech* care înseamnă foaie de metal,—lamina—s'au format o

serie de variante ca: *pl'eh* în althochd'utsch, *blSch* în m'ttelhochdeutsch, *blick* în olandeza modernă, *bleck* în suedeză, *blik* în daneza, *plech* în boema, *blacha* în polona, *plaque* în franceza, după cum se poate vedea din dicționarul *Grimm*. Desigur că formă *plikh* sau *plik* este o variantă a aceluiași rădăcini; că argnt „plik” trebuie să arate acel argnt care se găsea în formă de foi, poate laminat. Documentul din 1618 ar fi fost tradus mai corect —ținând seamă de formele inițiale—argnt „plik” decât argnt „în plic”, dacă traducătorului îi era strein sensul acestei terminologii, arată că nu este vorba de o calitate specială a unui fel de argnt. Se menționează astfel că se interzice exportul aurului și argntului, fie „plik” fie „în alt chip”. Prin precizarea că se interzice exportul orișicărui fel de argnt, în orice chip ar fi el, se admite că ar fi mai multe fe'uri de argnt, ceea ce desigur este exact, căci se știe că argntul nelucrat circulă pe piață sub forra de discuri, bare ori grăunțe. Interpretând termenul argnt „plik” ca reprezentând o calitate în sensul lui „Blik Silber”, ar trebui admis că în circulațiune exis*au numeroase alte calități, produse de diverse combinațiuni, și pe cari documentul nu le mai enumera mulțumindu-se cu formula „sau în alt chip”. Ori vedem că atunci când e vorba de calitatea unui metal, documentul prezează cum e în cazul monetelor, cind se arată că se opresc la export, fie de ar fi bune, fie de ar fi rele.

Rămîne credem, admis, că nu poate fi vorba decât de o formă a argntului nelucrat, aceia în foi. Circularea argntului în forma aceasta trebuie să fi răspuns mai ales nevoilor bisericilor ortodoxe ale căror icoane se fereau în argnt, și care pentru a putea fi lucrat mai ușor, trebuia să fie în formă de foi.

G, Zâne.

Câteva precizări filologice-istorice: VII. 1)

Blakumen-Blâkumannaland, (un capitol din nomenclatura poporului român).

În Arhiva 1927, 1, p. 60, D-șoara *Dr. M. Ștefănescu* se întreabă cu drept cuvânt: Oare nu cumva „*Blakumen*” e o conto-

1) *Arhiva*, 1927, p. 58 sq.—Se va îndrepta acolo „România \ntre Romîn'a I

pire a două nume de popoare: „li *Comain* et li *Blac*” (adică Cumanii și Vlachii) cum îi numește Villehardoufn?

De oarece la urmă se amintește și denumirea „*Blokumanna-land*”, nu numai relevată de mine, cum se exprimă „*Bogrea*”,¹⁾ ci analizată, comentată și adusă pen'ru prima oară în discuțiunea băst'nătății Românilor în țările nord-dunărene;—și nu abia în anul 1920, ci cu 28 de ani în urmă²⁾; de oarece de altă parte s'a mai afirmat—de astă dată numai prin viu graiu,, dar mâne poa'e și prin scris— că *Blokumannaland* ar fi pur și simplu: *Țara Comanilor negri*: ne vom folosi de ocaziunea, ce mi se dă—pentru a nu lăsa nici o urmă de îndoială as :pra acestei celei mai vechi și irl despre stăruința istorică a poporului român în patria sa stră-veche—de a lămuri, după cunoștințele noastre, ambele nedumeriri.

1. Din punctul de vedere *cronologic* ar fi un anacronism, de a anticipa numirile, răsărite după cucerirea Conslantinfolului în cruciata a patra (1204) la cronicarii acestei campanii—pentru a le vedea folosite în *Islanda* (!) de *Snorre Siurlasson—sau* într'o inscripție „runică” pe la *finele secolului al XI-lea.*).

2. Din punct de vedere al *geografiei istorice* iarăși nu pct intra aci în combinație *Comanii*, deoarece după studiile noastre ei nu pot fi priviți ca locuitori ai țărilor române și ai teritoriilor [ână la Dn'pru înainte de 1189. *).

3. Din punct de vedere *filologic* e: a) anevoioasă admiterea unei contracțiuni între două numiri de popoare diferite în una singură; iar pentru întărirea formei caracteristice *normane* a ambelor denumiri discutate servească xplicarea, că terminațiunea „man” „(-men)” să adaoage ca și englizește (cf. și în ung. „-ember”) Ia tulpina etnică, astfel \ Bushmenland, Engelsmenn; b) cât privește traducerea lui „Blak” sau „Blc>k” prin „negru”, apoi să se

1) *Bogrea* în Anuarul Inst. de Ist. Nar., Cluj 1926, p. 526.

2) *Oherghel, Zar* Geschichte Siebenbiirgens, Wien, 1892, p. 28 sq.

3) *Herzberg*, Gesch. d. Byzantiner, Berlin 1883, p. 273; *Qelzer* la *Krumbacher*, Gesch. d. byz. Literatur, p. 1017, *Bogrea*, op. cit. l. c,

4) *Ibidem*, p. 45; cf. *Oherghel*, N. Iorga *Cele* dintâi cristalizări de Stat ale Românilor, în „Arhiva”, Iași XXX, 2.; *N. Bănescu*, cele mai vechi știri bizantine asupra Românilor, în „Anuarul Inst. de Ist. naț Cluj 1921 J 22, p. 151, n. 1.

ia aminte că în normana „negru” se exprimă prin „*blaa*”, și nu prin „*blok*”, ca în engleză, c) Că „*blak*” e bine tradus prin „*Vlach**”, se învederează și din alte două împrejurări: *blak* e mai întâiu forma *nord-germană* pentru „*Vlach*”, cum o găsim la cronicarii normanzi G. de *Villehardouin* și H. de *Valenciennes*; precum și cea asemănătoare la Sașii din Ardeal: „*Bloch*” și „*Blochsland*”. d) „*blak*” însemnează în nordica chiar „*cal*”, 1) precum corespondentul său „*Vlach*” în multe limbi; denumire pusă cu drept cuvânt pe seama Românilor, moștenitori ai meseriei jugănitului din străvechime (cf. „*equus scythicus*”) relevare a lui *Hașdeu*, la congresul orientalist din Viena la 1890.

Această constatare ridică termenul „*a quo*” a stăruinței Românilor la nordul Dunării cu mult înaintea mențiunii „*Blokumannaland*” „*Țara Românilor*” din 1094.

Dr. Ilie Gherghel.

Două nume de monedă mărunță în Basarabia.

Infima valoare monetară, după valuta de azi (!), leul, e denumită acum în unele locuri din Basarabia și prin cuvintele: *ciorap*, pl. *ciorachi* (la Bădragii-Vechi, Jud. Hotin; la Frumușica, Jud. Soroca; la Duruitoarea, Jud. Botoșani, pe teritoriul ce aparține până la noua împărțire administrativă Județului Bălți) și *șal-șali-șalișori* (la Frumușica, jud. Soroca; la Vărzăreștii-Nouă, jud. Lăpușna; la Terșiței, jud. Orhei; la Bădragii-Vechi, jud. Hotin).

Mai înainte designau *moneda mărunță*. 2).

În forma diminutivă le-am găsit în „*Plugușorul*” 3) din satul Frumușica, Jud. Soroca, (auzit de la Mihail Lae), în pasagiul următor:

Dați-ne câte-o capeicuță
Să ne cumpărăm câte-o mântăluță;
Dați-ne câte-un *ciorâchel*

1) *Gherghel*, Zur Gesch. Sieb. op. cit. 1. c.

2) După cum îmi atestază elevele mele basarabence.

3) Din colecție mea de *Cântece, Bocete, Colinde din Basarabia*, obținute prin elevele mele, din ci. V-a și a VI-a liceu, ca exerciții de folklor din Basarabia.

Să ne cumpărăm câte-un cojocel;
 Dați-ne câte-un *șalișor*
 Să ne cumpărăm câte-un boldișor
 Să 'mpungem boii la botișor.

Ambii termeni monetari aci citați lipsesc din dicționarele noastre (și de la Tiktin, *Etym. WSrterbuch* și de la Șăineanu, *Dicționar universal al Limbii Române*).

Asupra etym. nu știu dacă se poate face legătura între cuvintele turcești *șal* și *ciorap* (cu altă accepție: termeni privitori la îmbrăcăminte) și acești termeni. Pentru șal, întrebuițat numai la sg. în Basarabia cf. poate *șalâii—șalengliii* din *Schilling* (vezi Sextil Pușcariu, *Recenzii* în „Dacoromania” II, 851).

Margareta Ștefănescu.

Rotacizme în Basarabia.

Rotacizmul î *mărunchiu—mărunchiurile—mărunchioăse—măniinchiu—mănunchiurile—mănunchioăse*, semnalat de mine¹⁾ în „*Plugusorul*” (Hăitui) din Basarabia, comunele: Senatovca (Jud. Soneca) și Mireni (Jud. Lăpușna), se află și 'n viul graiu în Basarabia (și în diminutivul *mărunchle* l. *mănunchele*) în comunele Mireni și Vârzăreștii-Noui (Jud. Lăpușna), la Terșiței și Chiștel" nita (Jud. Orhei), la Bursuc și Frumușica (Jud. Soroca) după cum mi-au afirmat, cu seriozitate, elevele mele de liceu, de prin aceste locuri.

Margareta Ștefănescu.

1) In *Arhiva* XXXIV, No. 1, p. 67-68.

HECENZII

Silviu Dragomir: *Documente nouă privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiul în secolii XV și XVI*. București (Tipogr. Cartea Românească) 1927.

Autorul publică aci 70 de documente slave (făcându-le și traducerea în românește), cari s-au descoperit în anul trecut de către prof. I. Lupaș în Arhiva baronului Bruckenthal din Sibiu. În conținutul acestor documente se înfățișează, pentru Istoria noastră, felurile relații ale domnitorilor, domnițelor, boierilor, clericilor din Țara Românească cu comunitatea Sibiului reprezentată prin „județul” (pârgarmesterul) și cei 12 pârgari ai ei. Despre relații ale noastre cu Sibiul se știe și de mai înainte; aia că această publicație *nu ne aduce de fapt la cunoștința noui fenomene istorice*, ci numai adaugă *mai multe* la cele deja cunoscute și publicate. Totuși bine a făcut autorul că a publicat și pe acestea; și a făcut bine nu atât pentru cuprinsul istoric și lor, cât pentru limba slavă în care sunt scrise aceste 70 de acte. Drept e că *nici limba* asta a lor *nu ne dă vre-o nouă indicație* de cât cele ce știam din documentele slave publicate mai înainte de B. P. Hașdeu (în *Arhiva Istorică*, mai ales), de Ion Bogdan, de Stoica Nicolaescu, bulgarul Miletic și rusul Venelin. Totuși, pentru că încă se studiază felul limbii documentelor slave scrise la Români din fostele Principate și Ardeal și fiindcă sunt împărțite păreri despre originea ei, e bine să se publice *mai multe* din ele: astfel se poate ajunge la cunoașterea temeinică și indiscutabilă a acestei limbi și a originei ei.

Păcat numai că autorul acestei publicații, nefiind slavist, (adică cunoscător al Științei despre lumea slavă), ci numai știutor

al limbii vii actuale sârbeș'i, n-a știut ce criteriu să-și aleagă după care să publice aceste documente slave. Dânsul, precum însuși spune la p. 4: „m-am nízuit să urmez metoda marelui nostru măiestru, a regretatului profesor Ioan Bogdan", neputând să-și dea socoteală, fiindcă nu-i slavist, că „metoda" acestuia de a publica documentele slave (pe care a cunoscut-o în *Relațiile Țării Românești cu Brașovul și Țara Ungurească*, în *Documentele lui Ștefan cel Mare* și în *Documente Hurmuzaki*) este rea pentru că falsifică limba reală a scriitorului documentului; e rea și falsificatoare a limbii, din pricină că consunantele suprapuse le pune pur și simplu în rând, ia transcriere pentru publicare, fără să știe că scriitorul documentului slav, când suprapunea o consunantă, *subtînțelegea*, fără a mai suprapune, și vocala imediat următoare consunei care împreună cu această consună constituia de regulă o silabă deschisă, adică o silabă terminată în vocală.

Acest rost de subtînțelegere a vocalelor la consunantă suprapusă îl înțelesese deja Hasdeu; de aceea acesta, când publică textele române cirilice vechi din sec. XVI și XVII, în cartea sa *Cuvente den betrâni*, nu pune în rând consunantele suprapuse, ci le păstrează chiar așa suprapuse în transcrierea și publicarea sa. Apoi a înțeles aceasta, după ion Bogdan, Stoica Nicolaescu în publicația sa de *Documente slavo-române*, care, la fel, păstrează în ea suprapunerile. În urmă, eu am atras, de asemeni de multă vreme, atenția asupra acestei caracteristice a suprapunerilor în documentele slave și române; astfel, în *Revista din Iași*, I (a. 1908), No. 4, p. 221-224, și în *Arhiva* XXVIII (a. 1921), No. 1, p. 146-149. În deosebi, în acest număr al „Arhivei", la p. 147, se vede cum această „metodă" care nu arată sau nu păstrează suprapunerile, ci le pune pur și simplu în rând la tipărire, falsifică limba slavă a scriitorului textului.

Neștiind acestea, (pentru că, nef.înd slavist, poate că nu e în curent cu aceste date și rezultate nouă ale celor ce s-au ocupat cu Slavistica), autorul comite aceleași mari erori ca și Bogdan, și, ca și acesta, ne transmite, în publicația asta a sa, o limbă slavă *nereală*, pe care, în multe părți, nu a gândit-o și *n-a pronunțat-o scriitorul documentului*,

Ast-fel, autorul transcrie și publică „*Hšr ži\mt* (p. 14 și în mai toate documentele acestea), *Korx &HNO?KMT.MT* (p. 27 și în alte documente), *niiuif\o... CŠCIA*« r8prap,\nufp H CS,U,S* (p.

28 și în alte doc.), **no ciijf Rtl,<s, \ \ &A (CTK** (p. 31 și în alte doc), Aonocrt<u c/t8r și **A\A>K8 O T KIM3** (p. 32 și alte doc), **HHIJ** (p. 35), **no <WHor** (p. 38), **T8pu.ii... CAAAKII pfi... A\II nocAdjf** (p. 41), **C8T pH** (p. 42), **Hduic pti** (p. 44), **SKENH Baiu** (p. 45), **C8T HCTHHII p'kM** (p. 48), **C8T Bb3fAii c/\8r** (p. 49); *fro* **Bani AMIAOCTII** (p. 50), sg. **Hdui ca8r**, **Hani C8T pk<i HCTHHII** (p. 52), **Hdiu ciipo.uacii** (p. 58), **Hd Bdiucrd'cd8r** (p. 65), **cb/k,u8 KpdAfK** (p. 74), (A** *...*) (76), **Hd Hdiu b8ui8** (p. 77) etc

În originalul documentului ce a publicat astfel e scris însă: **A\H©(r)**, ceea ce scriitorul lui citea cu **o** subînțeles: mnogo; **A * (T)**, ceea ce scriitorul citea Ieta, adică cu **a** subînțeles după suprapusul **T**; **n8prapAlci|IEp** ceea ce scriitorul citea cu **u** subînțeles: purgarmeătera; **Kf,\o<Wi** ceea ce scriitorul citea vedomo (sau vedomu) cu **o** subînțeles; **cA8(r)**, **>KfAf(3)**, **HH(UJ)**, **A\H0(r)**, **pf(«i)**, **noc-Ad()f**, **Bd(ui)**, **p'fc(i)**, **cA8(r)**, **Bd(ui)**, **Hd(ui) ca8(r)**, **p-fc(i) Hd(uj)**, **cd8(r)**, **KpdAc(B)**, **KHii(r)**, **Hd(uj)**, ceea ce scriitorul documentului citea; sluga, zeleza sau zelezo, niăta, mnogo, **re<5/**, **poslahd vaăe**, **reci**, **rgci**, slugi, do vaăe miiosti, nasa sluga, **r#3i** istini, nas/ siromasi, na vasega slugu sau sluga, sădcu kralevu, edno (=ednu) knigu sau kniga, na naău (sau naăa) duău.

Deci, din pricina acestor necunoașteri a rostului suprapunerilor **se inventează o limbă falsă sau greșită**, de care, cum vedem, nu e de vină scriitorul documentului, căci acesta n-a pronunțat-o niciodată ast-fel, ci de vină suntem noi cei de astăzi, fiindcă nu știm cum să descifrăm exact gândul acelor vechi scriitori. Dar tot din această necunoaștere a noastră a mai eșit și teor'a că vechii scriitori din sec. XVI și XVII nu mai știau slavoneș'e și că de asta scriau greșit; aceștia însă nu scriau în genere greșit, cum arătai, ci noi cei de azi gândim astfel, fiindcă noi nu știm să-i înțelegem. De asta am combătut această teorie falsă și greșită deja în *Cercetări istorico-filologice*, Bucui ești 1900, p. 90-95, cu prilejul pasagiului mitropolitului Varlaam din „Cartea românească de învățătură” tipărită la 1643; căci, după această greșită teorie, ar urma că nu se știa la noi slavonește nici în sec. XIV și XV, căci așa greșeli se inventează, cum văzurăm la Dragomir și Bogdan, și în texte din sec. XV. Sunt greșeli în

Din pricina greutăților tipografice, nu pot pune, în această transcriere, suprapunerea în original a consunei; o însemnez însă, prin faptul că o pun în rând în paranteze.

textele româno-slave, dar nu acestea, ci altele de altfel, pe care le au însă însăși textele slavilor cirilici propriu ziși; acestea au picinuit nașterea Gramaticii lui Smotrickij din sec. XVII, despre care scriu în *Cercetări* cu prilejul pomenitului pasaj din Varlaam.

Afară de as'.ea, publicația de care vorbim mai comite erori punând în rând consunantele suprapuse și când la suprapunerea lor se subtânțelege nu o vocală pronunțată, ca în cazurile de mai sus ci un **x** sau **h** nepronunțate adică cari se scriau numai de prisos, ortografic, așa cum noi scriam altădată românește cu **u** de prisos la sfârșitul cuvintelor (s. ex. acesta orna bunu, pronunțate: acest om bun). Prin introducerea consunantelor suprapuse în rând, (cum face l. Bogdan și acum d. Silviu Dragomir imitând pe acela), împiedică pe cercetător de a cunoaște Școala literară a ierurilor (bulgărească, sârbească, macedo-slavă sau rusească) din care făcea parte scriitorul textului. Ba mai mult chiar. Eu am documentat, mai întâi în *Arhiva*, XXXI (a. 1924), No. 1, p. 1-13, deci cu 3 ani înainte de apariția publicației de care vorbim, și apoi în *Glas* al Academiei de Științe din Belgrad (Sârbia), cartea CXXI (a. 1926), No. 66, ț. 93-108, că era la Slavii cirilici și la Români o Școală literară croato-catolică care influențase literatura ortodoxă cirilica și o făcuse să scrie ca ea cuvintele, adică fără suprapuneri, dar și fără acele **x** și **K** de prisos.

Așa că un text fâiă **x** și **h** finale trădează pe scriitorul lui, că își făcuse educația literară conform cu învățătura acestei Școli croate. Dar Bogdan și acu d. Silviu Dragomir introduc pur și simplu consunantele chiar suprapuse în corpul cuvintelor nu numai fără vocalele pronunțate, ca în cazurile de mai sus, ci și fără aceste **x** și **h** nepronunțate. Prin asta, acum după ce din descoperirea mea se cunoaște Școala literară Croată pomenită, a prezenta cuvintele cu consunantele finale neurmărite de **x** și **h** ale Școlilor lit.rare bulgară, sârbă, macedo-slavă, rusă, însemnează a te prezenta *fals* și anume a ni le prezenta ca și cum textele lor fac parte din Școala literară Croată. Iar d. Silviu Dragomir face, în această privință, tot ca Bogdan : **rmujfT, ,HOM<W A<KpH<w iipia-rt-MM CDT «A»''**, **cx.fi,n,m m nuprapc/W** etc. (p. 11). Și așa pune în toate documentele ce publică, măcar că în original nu e așa, ci **IIM-U1«(T) <w@H(<w) A@KPH(<w) npilATM«(<u) Q (T) C«i,h.(M) CX.fi,U,t(fa) nap-rapo(<w)**, cuvinte la cari, conform cu subtînțelegerile de vocale mai sus pomenite, se poate că scriitorul subtînțelpea sau numai **x** (Școala

bulg. și macedoslavă), sau numai h (Școala sârbească și macedoslavă), sau și pe x și h cu predominarea uneia sau alteia, după alte Școli. Așa că, dacă scriitorul textului subtînțelegea aci pe x și k, el nu făcea parte din Școala Croată, ci din celelalte. Despre aceste Școli eu am tratat, de altfel, deja în *Arhiva*, XXX (a 1923), No. i, p. 51—59.

Iată de ce tipăritorii de texte cirilice, ca să nu se prezinte fals Școala scriitorului textelor ce tipăresc, trebuie să indice în edițiile lor suprapunerile consunantelor; căci numai astfel nu va putea fi îndus în eroare studietorul lor de astăzi cu privire la Școala literară a scriitorului originalului slav.

De aceea, pentru că această publicație să fie cu adevărat științifică ar trebui ca documentele ei să se publice din nou, ținându-se astfel socoteală de suprapuneri, așa cum țin socoteală de ele Hasdeu și Stoica Nicoliaescu.

Cât pentru traducerile în românește ale autorului, ele sunt în genere corecte; uneori numai sunt prea libere. Așa la p. 11: *ci^hM CTOAOBI* se traduce prin: șapte y'udețe. Ar fi mai strict, cred eu: șapte *scaune*. Tot aci: **COT UI @ A \ H CT « \&AH 8 3iidHic** se traduce: din ceea ce mi-ați făcut cunoscut; ar fi mai strict însă: din ceea ce mi-ați dat de știre. Tot aci: **ce BpdujaT nanii uaTpdr cxra** se traduce: să se întoarcă iarăși acum, în loc de strict: să se întoarcă iarăși *îndărăt* acum. Pe **cx CBEM** îl traduce: cu de toate, în loc de strict: cu totul. Așa și în câteva alte locuri.

Cât pentru limba în care sunt scrise aceste documente, pe care eu, ca slavist, o înțeleg cu toate acele lipsuri de care poamezii ale publicației, ea este o nouă confirmare a teoriei mele. **A'II** argumentat, documentând, în potriva Științei de până la mine, că limba documentelor munteano-slave nu e cea bulgărească propriu zisă, ci cea așa numită de unii vest-bulgară, iar de mine, macedo-slavă, pentru că e cea din Nordul și Centrul Macedoniei în esența ei. Aceasta am arătat-o deja în cartea mea *Relations des Romains avec les Serbes, les Bulgares, les Gecs et la Croatie*, Iași 1912; iar mai amănunțit o voi arăta în cartea-mi ce va apare în curând cu titlul: *Curentele literare la Români în perioada Slavonismului nostru Cultural*.

Fiecare din aceste 70 de documente îmi confirmă din nou exactitatea acestei susțineri a mele.

De aceea, această publicație de documente, chiar dacă nu

aduce nimic nou ca fenomen istoric și ca limbă, e folositoare, totuși, pentru că cel puțin un specialist, care-și poate da socoteală acum de lipsurile pomenite, are, prin ea, la îndemână, mai multe date istorice și filologice confirmatoare ale fenomenelor deja de mai înainte cunoscute. Pe nespecialist însă broșura îl induce în eroare, cum am arătat,

Ilie Bărbulescu.

N. Iorga : *Noi acte românești la Sibiu*, București (Cultura națională) 1927, 8°, 9-f13 faximile.

Pe lângă actele și scrisorile române și româno-s'ave descoperite în timpul din urmă în arhiva Bruckenthal și tipărite—cele românești de prof. I. Lupaș, iar cele româno-siave de prof. Silviu Dragomir (vezi p. 66),—tot acolo a mai descoperit de curând alte documente și scrisori d. Bulat. Acesta a atras atenția asupra-le și profesorului N. Iorga, care pe trei din ele le transcrie și le tipărește în broșura aceasta ce recenzez aici, iar pentru altele (ca și pentru aceste trei, de altfel) ne dă și facsimilele lor în număr de 13.

Cele transcrie și tipărite aci de Iorga sunt: o scrisoare (sec. XVI), în slavonește, trimisă de domnitorul Țării Românești Radul Voevod către „pârgarmesterul și pârgarii” din Sibiu; o scrisoare în românește și alta în grecește, trimise de Ali-bei dela Nicopole către aceiași conducători ai Sibiului (la a. 1619).

Din cele 3 ce transcrie și tipărește Iorga aci, cel mai mare interes prezintă pentru noi cele 2 dintâi, adică scrisoarea s'avo-nească și cea română. De aceea mă opresc numai la ele.

Scrisoarea slavă are, în tiparul lui Iorga, 7 rânduri; în aceste rânduri sunt însă cel puțin 12 greșeli de transcriere. Greșelile acestea ni le învederează facsimilul alăturat; ele sunt: transcrie **paAov** » **npki'hp,HEipr-pi-, BK** (Iorga, desigur că prin eroare tipografică, are aci, (rândul 6), de fapt **KK**); în facsimilul originalului e însă cu **x: p^V**»** » **npxrkp,weiuepv, KST** Iorga mai transcrie, în rândul **A, K T**; în facs. e, însă, cu e lat: **gc(T)**. Tipărește **T83H, cSrKAH, BSAST, oywiHiiT**; în fa:s. e însă **TI'3II, crctAH, K8A*(.)» VSHHII(T)**. Mai transcrie *U MIMAM*, pe câtă vreme în facs. e un singur cuvânt **V3H/HJ(,H)**. Transcrie *IKM oy-MimiiT*; în *fia.* e însă *ue<w>? irsnmi/r}*. Iorga transcrie **ROtEo^i p** când

în facs. e însă *RGHKCS^A*. Iar cât pentru consunantele suprapuse, Iorga le pune pur și simplu în rând, fără a da vre-o ind'cație că ele sunt suprapuse în original și fără să arate că lângă ele (în suprapunere) sa subtîntelegea sau o vocală nepronunțată (x sau h de prisos, ortografice) sau o vocală (a, o, e, i), din cele pronunțate. Face ca și Silviu Dragomir (vezi p. 67) și ca răposatul Ion Bogdan. De aceea și Iorga are aci **niiiiirr, iipxrapc/w, cinam, AdKdM, BB^st, ©yiiiNiiT** etc. unde se subtîntelegea, după **T, H, iw**, sau x sau t, sau se putea, după Școala croată (cf. p. 69), să nu se subtîntelegea nim'c, adică nici una din aceste litere pur ortografice și nepronunțate. Sistemul acesta însă, de a pune consuna suprapusă în rând, l-a mai aplicat și la greșitul transcris de dânsul **BECAII**, pe câtă vreme în facs. e **BE(C)AII** și reprezenta pe pronunțatul *veseli*, adică cu un sunet *e* subtînteles după suprapusul *c*.

Toată această sumedenie de erori în numai 7 rânduri de tipar comite, la rându-i, mulțime de *falsificări* față de cultura scriitorului scrisorii acestea româno-slave și față de Școlile literare în cari el își va fi făcut învățătura, scrisului său. Punerea de către Iorga a lui **b** în loc de x falsifică, pentru că prezintă astfel pe scriitor că făcea parte din Școala cu k (v. mai sus, p. 69), pe când el era din Școala cu x. Transcrierea *IUM cyiiiNiiT* falsifică, pentru că poate să ne prezinte pe scriitor că scrie cu forma de limbă *bulgaro-slavă*; facs. însă cu **UIEAA@VHHNII(T)**, adică cu *o* (*i\emo*) la pers. 1 plurală, *arată* că scriitorul scria aci cu limba sârbo-slavă (sau chiar macedo-slavă). Transcrierea *ier* față de **CC(T)** din facs. falsifică și ea; căci *i* s-ar fi putut să reprezinte, la pronunțare, pe simplul sunet *e* (adică est), pe când e exprima chiar pe *te*, deci festCx, k) nu est(x, h). Litera *v* (vpsilon grecesc) arată o Școală ortografico-literară la un scriitor, iar s arată altă Școală; așa că transcrierile la Iorga cu s în loc de v falsifică și această Școală la scriitorul scrisorii lui Radu Vodă de care vorbim. Așa și la transcrierea cu © în loc de co (**BCDEBCO^A**). Apoi transcrierea lui Iorga falsifică Școala literară a scriitorului și când pune consunantele suprapuse în rând, fără a indica că ele sunt suprapuse în original; căci astfel prezintă pe scriitor ca făcând parte din Școala Croată, pe câtă vreme el se poate să fi fost din Școlile cu x și k finale *subtîntelese* la suprapuneri. Iar

neînțelegând acest lucru la suprapuneri, lorga mai transcrie *VUCAH* adică *vesli* pe **BE(C)AII**, cuvânt care, așa, nu există pronunțat în nici una din limbile literare slave și nici în româno-slavă, adică nici în mintea scriitorului acestei scrisori; căci scriitorul, subînțelegând pe *i* după *c* suprapus, citea: veseli, nu *vesli*, cum transcrie lorga greșit.

Iar toate aceste falsificări și greșeli le face lorga pentru că s-a amestecat într-un domeniu unde nu se pricepe, și nu se pricepe fiindcă n-are nici o pregătire în el.) Despre așa lucruri eu am scris însă multe în *Fonetica Alfabetului Cirilic* și apoi de 7 ani repet mereu în *Arhiva*; lorga însă care aplică în Știință metoda: *intuiția capului său* (vezi la *Comunicări*), crede că nu e nevoie să studieze cercetările altora, ca acele ale mele, ti *să combine ce vrea după mintea sa* numai. De aceea a ajuns la așa comedii din punctul de vedere științific și la falsificări de realități și adevăruri obiective.

Din pricina aceleiași *metode* lorga *falsifică*, tot astfel, și limba românească a scrisorii ce a transcris și publicat de asemeni în această broșură. Vorbind de scrisoarea asta, dânsul spune (p. 5) că „n-a scris-o—e *evident*—un Român, ci în Sârb ori un Turc dunărean*. Dar această *evidență* a sa nu rezultă din facsimil, adică din originalul scrisorii, ci din *modul* cum lorga o transcrie și o publică, care-i al său, după *metoda-i* mai sus pomenită; de ar fi studiat a mea *Fonetica alfabetului cirilic* însă și cele ce am arătat mereu în *Arhiva*, de cari ține socoteală și Știința străina, scrisoarea asta ar fi fost și pentru dânsul *evident* făcută de un Român, iar nu de Sârb sau Turc. Așa cum altădată, scrisoarea din Arhivele Bistriței, a cărei limbă se păru lui lorga „curioasă,, și „coruptă” pentru că nu cunoștea înțelesul ce scriitorul ei îl dăduse slovelor cirilice cu care a scris-o, aceeași scrisoare, transcrisă după datele și criteriile din a mea *Fonetica Alfabetului cirilic*, de către altcineva), nu a mai apărut acestuia astfel, ci că ea „nu are nimic curios și corupt”. Dar lorga crede că Știința

1) Tot așa se amestecă fără să se priceapă și în artă, cum arată Al. Tzigara-Samurcaș: *Dictatura Artistică lorga & Co.*, București 1927.

2) De Dr. George Pascu: *Istoria Literaturii și limbii române din sec. XVI*, București 1921, p. 5.

se face numai ca intuiția închipuirii minții sale, iar nu cu cercetarea izvoarelor prin acea Intuiție.

În adevăr, Întrebuințând această metodă medievală a sa, lorga atribuie scriitorului scrisorii o limbă neexistentă niciodată în mintea acestuia; căci îi transcrie: *iau* (Ali-beiu) pe scrisul în original (facsimil): *x.v*; transcrie *mâu* pe *&X*; *știră* pe *ipTpx*; *âu* pe *&v*; *ară* pe *&px*; *șiu* pe *ww* etc. Nu știe ceea ce am arătat de mult în *Fonetica Alfab. Cirilic* și apoi în *Arhiva*, că, prin fenomenul bulgăresc amestecul iusurilor, s-a ajuns că *&* înseamnă, și la Slavi și la Români, nu numai *ă* sau *â*, ci și *e*. Așa că acolo scriitorul scrisorii pronunța ca orice Român: *eu* (nu *iau*), *meii* (nu *mâu*), știre (nu *știră*), *eă* (nu *âu*). Apoi regula de iotare a lui Konst. Filosoful Kostenski, de care am vorbit în *Fonet. Alfab. Cir.*, cerea (imitând scrisul grecesc), ca cuvintele să nu se înceapă, la scris, cu *i*—*I* ci pe acest *i* să-l lase afară, să-l subtîntelegă însă, dar să-l citească și să-l pronunțe (cf. și cele ce am spus la suprapuneri despre așa subtîntelegeri, p. 68). Așa că, conform cu această regulă ortografică, și scrisoarea aceasta are *ap**, dar scriitorul ei, care subtîntelegea pe *i*, citea *Iară*, iar nu *ară*, cum greșit transcrie lorga, atribuind scriitorului ei această din urmă formă de limbă.

În *Fonet. Alfab. Cir.* am mai documentat că, și la Slavi și la Români cari își luau ortografia dela acei dascăli ai lor, *K* însemna nu numai *lu* (*iă*), ci, uneori, și *i* (ca și cirilicul *v*). Lorga nu știe nici de asta, și de aceea transcrie *șiu*, ca și cum scriitorul scrisorii pronunța *șiu*; de asta, ca și de celelate, îl face Sârb sau Turc; realitatea e însă că acel scriitor citea și pronunța aci *și* nu *șiu*.

Și tot astfel, această scrisoare, așa cum a transcris-o și tipărit-o aci, e plină de greșeli și falsificări, din pricina lipsei de cunoștinți a lui lorga în ce privește scrisul cu cirilica. Nu mai stăruie însă de a le reproduce și pe celelalte, căci ajung acestea. Chiar numai din cele ce am arătat până acum se vede, că numai această lipsă a putut să-l facă pe lorga să declare ciudățenia (asemenea cu cea despre scrisoarea din Arhivele Bisstriței), că scriitorul scrisorii acestea către Sibieni e un Sârb sau Turc. Tot din această lipsă, de altfel, a falsificat, cum am văzut, și scrisul scrisorii slave de mai sus a lui Radul voevod către Sibieni, atribuind

prin transcrierea sa, acestui scriitor gânduri pe care el nu le-a avut la redactarea ei.

Am scris aceste observări, pentrucă nu cumva cineva Să ia drept bune aceste transcrieri ale lui Iorga și, pe temeiul lor, să clădească greșit ciue știe ce vederi, greșite și ele, cu privire la vechia limbă slavă și românească dela noi.

Iile Bărbulescu.

D. I. Gavriliiu; TUTUNUL: *Cultura, fabricația, vânzarea*. Un volum în 8", cu multe ilustrații, de 140 pagini. Iași, Viața Românească, 1927. Cartea apărută sub acest titlu e lucrarea meritooasă a unui tînăr, funcționar distins al R. M. Statului, și, prin materialul dat la iveală prezintă un interes deosebit atît din pune* tul de vedere industrial românesc și strein, cît și din acel istoric,—întrucît d. Gavriliiu se vede a-și fi dat silința de a ne arăta originea și fazele prin care a trecut și s'a generalizat uzul ori a- buzul acestei *ierbe a dracului*, ce de cîtva veacuri în mmă — ca să nu zicem din vremi imemoriale, — face deliciile unei mari părți din populația lunei întregi, fără a avea vre-un alt merit de cît acela de a elimina multe minute din viața individuală, bună saj rea, cum se prilijește, și a face ca statul în primul Ioc să încaseze sumi colosale, de care adesea profită mai mult anumiți fâlcoieni, dimboviceni etc.

Ca orice cunoștinți și orice studii, lucrarea d-lui Gavriliiu are m.ritul de a arăta multe lucruri de interes practic, penlru cei ce se ocupă cu cultura și exploatarea acestei plante, din care ne nicotinisăm adesea creerul și gitlejul, și se cetește cu interes, întrucît tot ce se scrie în ea e copios ilustrată cu desenuri și fotografii perfecte. Daca mulți din mării funcționari, întrebuițați de stat, mai ales, în diferite exploatări sstematice, cu caracter economic, ar imita exemplul d-lui Gavriliiu,—n'am avea decît să ne felicităm de toți cei ce urmează cursuri de specialitate, prin mijlocirea a grase burse, subvenții și... comjsiuni, atît în țară, cît și în străinătate.

N. A. Bogdan

I. Roventă și I. Cristescu, *Introducere în paleografia chirilică*, culegere de diferite scrieri și texte chirilice după stampe și manuscrise, pentru uzul Liceelor, Școalelor Normale, Seminarilor universitare de paleografie, etc. (aprobată de Onor. Ministerul Instrucțiunii cu avizul Consiliului Permanent No. 2704 din 1927) București 1927.

Această broșură nu poate servi ca manual introductiv (nici măcar cât de *simplu*, cum îl recomandă, în prefață, d. N. Cartoian, căruia autorii îi sunt elevi), pentru citirea unui text scris cu chirilice, deoarece cuprinde o importantă greșală de fond; necunoașterea valorii fonetice a unor litere chirilice din tipăriturile românești. Astfel observăm, în tabloul alf. literilor mari și în acel al literelor celor mici *o acceție limitată, ori falsă*, pentru unele litere, în vreme ce altele sunt omise. *)

Lui x îi dă valoarea de *â* (minuscul și majuscul), dar în *Fonetica Alfabetului cirilic*, d. Ilie Bărbulescu arată, documentând că x însemna în textele românești *â, ă, a, e, o* și mai era scris și *ortografic numai*, adică *de prisos*, fără valoare fonetică. Pe h autorii acestei broșuri îl omit din alfabet! 'li, după părerea d-lor însemna *ea*; d. Bărbulescu află că 'k=e, dift. c, *ia*. A cu valoarea de *ia*—la d. Bărbulescu, op. cit., are valoarea de *e*, dift. *i, ia, lu, în. x.—ă* (majuscul și minuscul), d. Bărbulescu, op. cit., găsește pentru această literă valorile fonetice *ă, â, în, e*, dift. *e, ia, u. •Y—în*, dar d. Bărbulescu arată că ^ are încă valorile *în, în e*, dift. *e, ia, ă, â, u* și scris „*de prisos*”. *K* > majuscul=K>, și numai minuscul *io iu*. Omite pe *dzialo* din alfabetul minusculilor; pe *oy, v*; pe *xi* și *h*. În alfabetul majusculilor însă apare *oy*.

d. Bărbulescu a dovedit acestea prin exemple luate din diferite texte. La acestea adaug și eu exemple despre valoarea literelor de mai sus dintr'o recentă cercetare asupra unui Mscris dela Ieud (vezi mai sus, p. 45).

* final = i sau ă; *iara-* 31,, după 31,, fl^mandh 36; * i sfânta 29,, blânde" 31,, mândrie 32,,; x=e: apale 24,, *= de prisos; al& (cui) 31,, c&umu 25,,; A=e: meu 18,, cenuri 12,,—13,,; A=e a: ace? 19,, 26,, mari? 30,,; A=ea, e sau ă: grește 20,, șapte 23,, apropiți 35,,; A=-ia: erșt 10,, 21,, mș;

1) De criticat sunt și textele date ca material pentru lecturi. Când avem atâtea texte scrise cu cirilica—tipărite ori manuscrise—nu găsesc bună inspirata de a da ca model de citire două poezii de-a >ui Eminescu: **ME TC AEKEHII** (sic. l. legeni) **KOAP^AE** și o **AUA\X!**

RECENZII

k = e sau ea; ave" 24_v, 27_{ss}, trimetere 28_v, be 29_{ss}; -t=ia; â-
tițe" 1_v; -k=ia; atițe" 1_v; -k=ă; Jtwațe 24_v, grei 29_v; -L 1_v; pre"
10|_v 12i2i 14_{ss}, preut h 22_v; w=i: scriptura 23_{ss}, dumin ca 28_v,
j|\chrflm 32_v; k=i ^runcațh 29_v, omeneșfk 29_{ss}, lumirațk 35_{ss};
h final de prisos: loch 32_{ss}, frațilork 32_v, hîn interior de prisos;
deșerhtfl34_v, • u=ă: besereck 22_{ss}, Sk=că34!; Dumeneck 5_v, Ioi_v,
11_v; x=ă sau î: platx 35_{ss}; x—i; sxngele 29_{ss}; x final de prisos :
nespus x 30_v; x=ă: astxzi 36i, pxmintul 33_{ss}, lxudat 33_{ss}>—34_v; x
=e: sx—se 23_{ss}; x;o: vxstru 3_{ss}, lxkuesșs 9_{ss}.

Margareta Ștefănescu

O. Tafrali: *„îndrumăriculturale"*. București 1927, pp. 152-f-
31 planșe.—După subtitlu „Artă, istorie, chestiuni culturale" noul
volum al d-lui Tafrali este cea ce numesc francezii un „Me"langes",
colectînd mai multe foiletoane din „Viitoiul", poate cea nai utilă
operă a acestei foi politice. „Mici studii", cum le-a botezat mo-
dest autorul, ele folosesc nu numai studenților și elevilor de curs
superior, ci și marelui public, în special pentru articolele de irtă
și istorie—din feriere cea mai mare parte a volumului. Și când
considerăm condițiile tehnice în care a apărut, nu știm cui să
mulțumim mai mult: autorului care a inspirat sau editurii care a
executat. Prin această lucrare „Cartea Romînească" aduce un a-
port însemnat artei grafice romîne egalînd sfortările celelalte edi-
turi moderne „Cultura națională", învingînd-o prin rezistență.
Planșele atașate volumului reproduc, cele mai multe după foto-
grafii proprii autorului, vederi de la Balciic, Callatis (Mangalia),
unde d-sa a făcut săpături în 1924, Domneasca din Curtea de
Argeș, Humorul, Bălinești, Sucevița, Trei Erarhi—Iași, Putna, Su-
ceava, Voroneț, precum și numeroase podoabe din tezaurul dela
Putna sau dela celelalte biserici amintite: fresce interne și ex-
terne, petre de mormînt, candelabre, triptice, ripidoane, patrafire.

Studiile sunt grupate sub capitpje. „Arta veche romînească"
cuprinde: „arhitectura muntenească și moldovinească", în care se
revăd principalele caractere ale celor două stiluri, primul mai a-
propiat de modelul bizantin, ca cel moldovinesc, cu vădite pu-
ternice înrîuriri apusene—nou este apropierea pe care o face în-
tre cupola sveltă moldovinească și biserica Vasile Blajenie din
Moscovia, o înrîurire musulmană la bază. „Frescele bisericelor din

Bucovina", o comunicare la Academia de Inscricțiuni și litere frumoase din Paris—constitue unul din cele mai orig'nale caractere ale artei moldovinești prin zugrăvelile externe, minunată „tapiserie cu figuri armonioase și strălucitoare”, cele mai frumoase la Humor, Moldavița, Voroneț și Sucevița. Un capitol original îl formează „Asediul Constantinopolei în frescele Bucovinei”, scenă pe care o crede unică în arta bizantină; reproduce asediul Tarigradului de Arabi în sec. VII, iar nu cucerirea lui de Turci, cum a crezut d. Iorga. La „mănăstirea Putna” nu s'a păstrat decât primul ei ctitor, Ștefan cel Mare, de cît două turnuri de stil atonic; biserica actuală este un monument din sec. XVII cu influențe occidentale noi. Obiectele dăruite de Ștefan și domnițele sale constituie unul din cele mai rari tezaure din arta bizantină—studiate în tezaurul M-rei Putna. Trei vestimente bisericesti aparțin epocii Paleologilor și trebuie să fi aparținut vreunei biserici imperiale; dintre cele lucrute în țară se distinge pînza Măriei de Mangop. Se ocupă în deosebi de „aerul” din sec. XIV, interesantă contribuție, comunicată și Academiei de inscripțiuni din Paris; a fost lucrat de o prințesă sîrbă Eupraxia în a doua jumătate a secolului XIV. Tot așa de interesantă „învelitoarea Măriei din Mangop dela Putna”, prințesă din neamul Paleologilor, nu a Comnenilor—cum credea d. Iorga și alții,—căreia se datorește crearea rîului curent artistic puternic la curtea din Suceava.

„Mănăstirea Voroneț” păstrează minunatele fresce externe cu dantesca judecată de-apoi, cași „biserica M-rei Humorului”. Pe scurt istoricul și descrierea «Sucevei și monumentelor ei» atrăgînd atenția asupra profanării Mirăuților și bisericii Sf. Gheorghe, care prin restaurație au devenit monumente moderne. «Biserica din Bălinești» s'a păstrat mai apropiată de forma primitivă; adăogă importanta contribuție a fixării anului 1494 pentru începutul bisericii, după cîteva grafite descoperite de d-sa. «Mănăstirea Bistriței» se bucură de aceeași atenție, clădirea actuală este dintr'o singură construcție, nu cum au susținut unii din diferite epoci; tot aici d-sa constată că picturile actuale sunt recente, nu contemporane cu clădirea cum susținea Iorga; de asemeni scoase la iveală din bisericuța alăturată, datate din timpul lui Ștefan cel Mare, după comparații tehnice și grafite.

in ffArta romînească contemporană* grupează articolele: «Arta în școală» în care pledează cu competență pentru introdu-

cerea istoriei artelor în școală ; «industria casnică la expoziția din Iași», ținută în toamna anului 1923, în care face o detaliată descriere a țesăturilor și scoarțelor din fiecare județ al vechii Moldove; apoi expozițiile lui Kimon Loghi, Marin Georgescu, Băeșu, Poiteriu-Scheletti și Schweitzer-Cumpănă, toate organizate la București în 1923—de un interes mai puțin actual, dar instructive. «Din cultura și arta bizantină» însăilează interesante popularizări: în «Sfânta Sofia», a cărei descriere și istoric le face cu prielajul reluării discuției de-a se reda cultului creștin; *artele somptuase la Bizanț* după lucrarea capitală a lui J. Ebersolt evocând bogățiile și podoabele împărătești; în «Moldova și cultura bizantină» se arată legăturile dintre focarele culturii bizantine și nenumăratele monumente moldovinești, cari într-o vreme au servit de model și vecinilor. «Sărbătoarea învierii» amintește practici păgâne, cultul lui Adonis, Cybelei și Atis din Asia mică, la Bizanțini se sărbătorea cu un fast deosebit; credincioase amănunte de la «congresul de bizantinologie» ținut la București în 1924, în două articole.

În „Note asupra artei moderne și contemporane” se popularizează într-o formă aleasă „gradinele și palatele din Versailles” cu nenumăratele capo d'opere adunate din dărnicia regilor franceji; viața și opera „pictorului Leon Bonnet” cu ocazia morții lui în 1923. Sub «Biblioteci și muzee» se atrage atenția asupra „bibliotecilor și muzeelor privoare la război”, înființate și cultivate pretutindeni în străinătate; în special „biblioteca și muzeul războiului din Paris”, „muzeele din Limoges și Gueret” și muzeul napoleonian din Chateauroux. În «Orașe vechi și noi» ne dă descrieri sugestive asupra „Athenei” din antichitate până azi, „Cartagena” dispărută; apoi cetățile străvechi, azi în posesiunea noastră dela „Balcic”, „Cavama și Teke”, „Cali-Acra” și „Mangalia”, interesante istorice culese după autorii antici sau proprii conjecturi. însemnări moderne se dau în „Parisul de ieri și de astăzi” „cutreerînd Parisul”, „cutreerînd Bucureștii” și „Impresii din Timișoara”.

În dispozițiunile mai larg «Pagini de istorie» se dau fragmente care pun la punct multe chestiuni de ordin științific sau actual. Citeva pioase cuvinte cu ocazia „centenarului descifrării hieroglifelor”, „fantome egiptene” la mormîntul lui Tut-Ank-Amon”, obiceiuri și practici în înmormîntarea la Egipteni», introducerea

«zeităților egiptene în statul roman" sau al „culturilor străine în statul roman.", apropo de „jocurile olimpice" cu ocazia înființării unor jocuri similare la Paris și mai ales „Ptolomei protectori ai culturii și învățămîntul modern" ca o frumoasă pildă a datoriei monarhilor; note despre „Calendarul" mult discutat, „comemorarea lui Vergiliu la Paris ca nouă manifestație de simpatie latină; „rolul ortodoxismului la Romîni", „Napoleon III, un mare binefăcător al Romînilor" cu prilejul a 50 ani de la moartea „celui din urmă monarh francez; „cultura latină", „învățămîntul clasic", „clasicismul în Franța"—cu prilejul reformei învățămîntului francez—sau instructivele lecții din „relativitatea documentului", „dipsihia"—adică definirea sufletului,—„licuriciul", «insule de idealism», „cultul morților", „deocamdată atîți" și „manifestările impunătoare".

La urmă cîteva capitole din «Chestiuni sociale», care nu mai adaugă nimic valorii celor anterioare ; dă stonază chiar cu restul prin latura lor prea susceptibilă. În aceeași ordine de idei, ar fi fost de dorit să se fi înlăturat personalitățile, mai ales criticile severe, ce nu mai au loc într'un volum cules la oarecare răstimp după trecătoarele supărări. Greșită afirmația că bisericile lui Ștefan cel Mare n'au nartex. Chiar la exemplele date: Sf. Gheorghe din Hîrlău și Popăuți, el există bine distinct printr'un arc larg spre naos, care de fapt s'a produs prin tăierea ulterioară a zidului despărțitor spre naos—ceia ce a indus în eroare pe d. Tafrali; toate au nartex, despărțit prin zid cu ușă de naos.

Rezumarea credincioasă cred c'a servit ca sigur imbold pentru a se urmări mai de aproape problemele valoroasei lucrări a d-lui Tafrali.

P. Constantinescu-Iași

BIBLIOGRAFIE

- S-a primit la Direcția „Arhivei” (Strada Speranță N \ 14):
- Sbornik Boris Djakovič, Sofia 1927.
  - E. Gamiilscheg : zur Methodik der etymologischen Forschung, extract din Zeitschrift für französische Sprache und Literatur, Jena und Leipzig 1927.
  - Karl Kurt Klein: Beiträge zur Geschichte des Protestantismus der Moldau, II, Hermanstadt 1927.
  - God snik na Narodnata Biblioteka v Plovdiv, Sofia 1926.
  - Donațiunea Museului A. Simu, București 1927.
  - Teodor Bălan: Familia Onciul, Cernăuți 1927.
  - Teodor Bălan: Cetatea Hmielov, Cernăuți 1927.
  - I. G. Tufescu: Unirea Basarabiei, conferință publică, Iași 1927.
  - I. G. Tufescu: Escursiune școlară, Iași 1927.
  - Ioan Licea: Din Polonia, însemnări fugare, Cernăuți 1927.
  - Mihail Dimonie: Plante medicale, București 1927.
  - Al. Tzigara-Samurcaș: Dictatura artistică Iorga & C°, extract din „Convorbiri literare”, București 1927.
  - P. Constantinescu-Iași: Istoria Artei bizantine, Iași 1927.
  - P. Constantinescu-Iași: Arta și Creștinismul, cu un indice bibliografic, Chișinău 1926.
  - P. Constantinescu-Iași: Evoluția stilului moldovenesc, Iași 1927.
  - P. Constantinescu-Iași: Originalitatea pridvorului deschis în arhitectura românească, Iași 1927.
  - Constantin I Balmuș: DI. T. A. Naum și „Geniul latin”, Iași 1927.
  - Iorgu Iordan: Un fenomen fonetic românesc dialectal: ă neaccentuat > a, extras din „Revista filologică, I, Cernăuți 1927.
  - Iosif Popovici: Vocalele românești, Cluj 1927.
  - Dr. Margareta **Stefănescu**: Cronica lui Manasses și Literatura româno-slavă și română veche, extras din „Arhiva”, XXXIV, 3-4, Iași 1927.
  - I. Hudița: Histoire des Relations diplomatiques entre la France et la Transylvanie au XVIII siècle (1635-1638), Paris 1927.
  - I. Hudița: Répertoire des documents concernant les ne-

gociations diplomatiques entre la France et la Transylvanie » XVIII siècle (1035-1683), Paris 1927.

— Barbu Lăzăreanu: Ursitul fetelor și al vădanelor, București 1927.

— I. Andrieșescu : Vasile Pârvan (1882-1927), București 1927.

— Henrieta Sachelarie: Pesimismul lui Eminescu (în Buletinul Institutului de literatură pe a. 1927), București 1927.

— Slavjanski Kalendar za 1928 visokosna godina, Sofia 1927.

— Dr. Dumitru Stănescu : Istoria B sericii creștine, București 1926-27.

— Dr. Dumitru Stănescu: Istoria Bisericii române, București 1926-27.

— G. I. Brătianu: Actes des notaires ge"nois de P6ra et de Caffa de la fin du treizieme siecle (1281-1290), Bucarest 1927.

— Fermand Meyence: La legende des franc-tireurs de Louvain, rEponse au Memoire de M. le professeur Meurer de rUniversite" de Wiirzburg, Louvain 1928.

Reviste: Studi Rumeni, publicați a cura della sezione rumena dell Istituto per l'Europa Orientale. Direttore: prof. Carlo Tagliavini, I, Roma 1927.—Ba'kan Archiv, heraus v. prof. Dr. G. Weigand, III, Leipzig.—Revista dela Societă Filologica Friulana G. I. Ascoli, Udine.—Revue belge de Philologie et d'Histoire, Bruxelles.—Ciasopis pro moderni filologii a literaturu, Praha.—Cesky casopis historicky, Praha.—Juridi«5eski pregled, Sofia.—Slavjanski glas, Sofia.—Archiv fur Iandeskunde der Bukovina, Radautz 1927.—Makedonski Pregled, Sofia.—Slavia, din Praga.—Forschungen und Forschrte, din Berlin.—Glasnik zemaljskog Muzeja, din Sarajevo (Bosnia).—Ungarische Jahrbiicher, dn Berlin.—Slovansky prehled, din Praga.—Țara noastră, director Octavian Goga, din Cluj.—Przegląd historyczny, din Warszawa.—Archivio glottologico italiano, diretta da Matteo Bartoli, Torino 1927.—Arhivele Olteniei, din Craiova.—Biserica ortodoxă romină, din București.—Șezătoarea din Fălticeni.—Viața Rominească, din Iași—Lumina Creștinului, din Iași.—Comoara Satelor, din Blaj.—Tudor Pamfil, din Dorohoi.—Junimea Literară, din Cernăuți.—Peninsula Balcanică din București.—Orpheus, revistă pentru cultura clasică, din București.—Flamura, din Craiova.—Făt Frumos, redactor Leca Morariu, din Suceava.—Gândul nostru, dn Iași.—Ritmul vremii, din București.—Familia, din Oradea.—Floarea Soarelui, din București.—Ioan Neculce din Iași.—Graiul Românesc, din București.

Ziare: Adevărul literar și artistic, din București.—Neamul evreesc, din București.—Falanga, organ de luptă al generației noi,, din București.—Vjesnik Osjedke cblasti, din Osjek (Jugoslavia).—Novi Covjek, din Sarajevo (Bosnia).—Ceskoslovenska republika, din Praga.—Centralnaja Evropa, din Praga.—Complex, din* Iași.—Gândul nostru, din Iași.—Someșul, din Dej.